

Νικόλαος Γραΐκος

Εκπαιδευτικά αρχεία και Τοπική Ιστορία

Η περίπτωση του αρχείου της
Αστικής Σχολής - 1^{ου} Δημοτικού
Σχολείου Κατερίνης (1905 - 1951)

Θεσσαλονίκη 2011

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΓΡΑΙΚΟΣ

Εκπαιδευτικά αρχεία και Τοπική Ιστορία

Η περίπτωση του αρχείου της Αστικής Σχολής - 1^ο Δημοτικού Σχολείου
Κατερίνης (1905 - 1951)

© 2011 Νικόλαος Γραίκος

Αμύντα 20 Κατερίνη 60100

Τηλ: 23510-23753

E-mail: graikos@otenet.gr

Copy City desktop publishing

Ν.Κ. Επισκόπου 7 Θεσσαλονίκη 546 35

Τηλ: 2310-203566

E-mail: info@copycity.gr

ISBN: 978-960-93-2646-9

Νικόλαος Γραΐκος

Εκπαιδευτικά αρχεία και Τοπική Ιστορία

Η περίπτωση του αρχείου της Αστικής Σχολής - 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου
Κατερίνης (1905 - 1951)

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

2 0 1 1

Πιστοποιητηκόμ δε' αυ' ενεργάση

Κατάσταση	Πιστοποιητικό	Αριθμός	Τάξιν	Χρονολογία καθ' ην εξέδοθη		Τάξιν εν τ' κατατάξει	Κατοικία	Υπογραφή	Παρατηρήσεις
				Μην	Έτος				
Κατάστασις Γυμνασίου και Ύψιστου	Συντάξιμος εν τ' ην Νέος Ιονίου διασ μήσε 1ης Ιουλίου 1933								
Ετη μήνες	Τόσος ο λαμβανόμενος μηνιαίως μισθός και τω τυχόν φερσθωμένω εν τ' ως μεταλλικώς δραχμάς.								
	Τότε τ' ο πρώτον διορισθή ως διδάσκαλος (έτος)								
Διευθυντής	18 8	264.	1914	καταξί	οργανισμ' διδασκ' εν τ' σχολείω				
"	32 8	246.	1909	"	οργανισμ' διδασκ' εν τ' σχολείω (μάρτι 30/3/1932)				
"	34 4	218,50	1910	"	" " "				
"	18 5	209	1905	"	" " "				
"	4 5	140	1929	"	" " "				(μάρτι 1/31/1932)
"	6 7	140	1926	αποστραφένος	(από 1/31/1932)				
"	6 5	140	1927	"	" " "				(από 1/31/1932)
"	2 6	140	1930	"	" " "				(από 1/31/1930)
"	1 8	140	1931	"	" " "				(από 1/31/1930)
"	1 8	140	1931	"	" " "				(από 1/31/1930)
"	2 6	140	1930	"	" " "				(από 5/3/1933)
"	5 10	140	1927	καταξί	οργανισμ' διδασκ' εν τ' σχολείω				
-	6 10	190	1927	αποστραφένος	από 15/9/1932 (από Βρανεβοβόνα)				

Συμπλήρωσις

περί οργανισμ' διδασκ' εν τ' σχολείω
 (μηνιαίως εν τ' οργανισμ' διδασκ' εν τ' σχολείω
 μ. α. τ.)

Περιεχόμενα

	σελ.
Συντομογραφίες	9
Βιβλιογραφία	10-19
Κατάλογος αρχείου 1 ^{ου} Δημοτικού Σχολείου Κατερίνης	20-22
Εικόνες - Γραφικές παραστάσεις - Πίνακες	23-25
Εισαγωγή	27-35
A. Περίγραμμα της ιστορίας της πόλης και του σχολείου	37-47
B. Η λειτουργία του σχολείου και ο κοινωνικός του ρόλος	48-80
I. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού	51-54
II. Το σχολείο και το πρόβλημα της κοινωνικής ανοχής	54-69
<i>Οι έρανοι ως μέσο εξεύρεσης οικονομικών πόρων</i>	55-57
<i>Δωρεές και Ευεργέτες</i>	57-60
<i>Η ορφάνια ως εκπαιδευτικό και κοινωνικό πρόβλημα</i>	60-61
<i>Υγεία των μαθητών· ασθένειες και θάνατοι</i>	61-64
<i>Άποροι μαθητές και μαθητικά συσσίτια</i>	64-69
III. Πειθαρχικοί μηχανισμοί, βαθμολογία και σχολική αποτυχία	70-74
<i>Διαγωγή</i>	71-72
<i>Βαθμολογία και σχολική αποτυχία</i>	72-74
IV. Οι σχολικές εκδηλώσεις	74-80

Γ. Το σχολικό αρχείο ως πηγή για την τοπική κοινωνία και την οικονομική της δραστηριότητα	81-
I. Πληροφορίες για την πληθυσμιακή σύσταση, το θρήσκευμα και την πολεοδομική μορφή της πόλης	81-91
<i>Πληροφορίες για τον πληθυσμό της πόλης</i>	81-84
<i>Πληροφορίες για την καταγωγή των κατοίκων</i>	84-87
<i>Πληροφορίες για το θρήσκευμα των κατοίκων</i>	87-88
<i>Ειδικές πληροφορίες για την πολεοδομική μορφή της πόλης</i>	88-91
II. Επαγγελματική και οικονομική δραστηριότητα της πόλης	91-111
<i>Οικονομικά και αναπτυξιακά δεδομένα στην Ελλάδα του μεσοπολέμου</i>	92-100
<i>Τα αγροτικά επαγγέλματα στην Κατερίνη σύμφωνα με τα αρχειακά δεδομένα του σχολείου</i>	100-102
<i>Ο επαγγελματικός χάρτης της πόλης και η ανεργία</i>	102-109
<i>Στοιχεία για τη συνεργασία σχολείου και επαγγελματικού δυναμικού της πόλης (αμοιβές, επαγγελματικές ειδικότητες κ.λπ.)</i>	109-111
Συμπεράσματα	113-114
Ευρετήριο	115-120

Συντομογραφίες

ΓΓΝΓ: Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς

ΙΑΜ: Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας

ΙΑΕΝ: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας

ΓΔΜ: Γενική Διοίκησης Μακεδονίας

Η Πιερία 1: Αγγελόπουλος, Αθ. Α. – Καραθανάσης, Αθ. Ε. (επιμ.) ([1997]), *Η Πιερία στα Βυζαντινά και Νεότερα Χρόνια*, πρακτικά 1ου συνεδρίου, Κατερίνη 25 - 28 / 11 / 1993, Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.

Η Πιερία 2: Γραϊκος Ν. (επιμ.) (2002), *Η Πιερία στα Βυζαντινά και Νεότερα Χρόνια*, πρακτικά 2ου συνεδρίου, Κατερίνη 25 - 29 / 11 / 1998, Κατερίνη: Εστία Πιερίδων Μουσών Κατερίνης - Τέρτιος.

Η Πιερία 3: Γραϊκος Ν. (επιμ.) (2008), *Η Πιερία στα Βυζαντινά και Νεότερα Χρόνια*, πρακτικά 3ου συνεδρίου, Κατερίνη 25 - 29 / 11 / 2003, Κατερίνη: Εστία Πιερίδων Μουσών Κατερίνης - Μάτι.

Θεσσαλονίκη: Χασιώτης, Ι. Κ. (επιμ.) (1997), *Θεσσαλονίκη: τοις αγαθοίς βασιλεύουσα. Ιστορία και Πολιτισμός*, τ. Α' (Ιστορία και κοινωνία) – Β' (Τοπογραφία και τέχνη, εκπαίδευση και πνευματική ζωή), Θεσσαλονίκη: Θεσσαλονίκη Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης 1997 – Παρατηρητής.

Κατερίνη: Σωτηριάδης Ι. (επιμ.) (2001), *Δήμος Κατερίνης – 70 χρόνια (1929 – 1999). Ιστορία – Κοινωνία – Πολιτισμός*, πρακτικά Α' Συνεδρίου 25 – 27 Νοεμβρίου 1999, Κατερίνη: Δήμος Κατερίνης – Τέρτιος.

Μακεδονία: Σακελλαρίου, Μ. Β. (γενική εποπτεία), *Μακεδονία. 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.

Νεότερη και Σύγχρονη Μακεδονία: Κολιόπουλος Ι. - Χασιώτης Ι. (επιμ.) ([1992]), *Η Νεότερη και Σύγχρονη Μακεδονία. Ιστορία – Οικονομία – Κοινωνία – Πολιτισμός*, τ. Α' - Β', Θεσσαλονίκη: Παπαζήσης – Παρατηρητής.

Το έργο της Ιστορίας: Le Goff J. – Nora P. (επιμ.) (1975/1983), *Το έργο της Ιστορίας*, μτφρ.: Μητσotάκη Κ. – Σαββάτης Ν., βιβλία πρώτο, δεύτερο, τρίτο, Αθήνα: Ράππα.

Βιβλιογραφία

- Αβδελά Έ. (1998)**, *Ιστορία και Σχολείο*, Αθήνα: Νήσος.
- Αγγελόπουλος Αθ. (1971)**, «Φιλεκπαιδευτικοί και Φιλανθρωπικοί Σύλλογοι εν Μακεδονία κατά τα τελευταία έτη της Τουρκοκρατίας», *Μακεδονικά* 11, 343 – 359.
- Αγγελόπουλος Αθ. (1974)**, «Η συμβολή της επισκοπής Πέτρας εις τα εθνικά και εκπαιδευτικά προβλήματα του Ελληνισμού της περιοχής Ολύμπου (1890 – 1896)», *Μακεδονικά* 14, 64 – 84.
- Αδάμη-Καρδαμίτση Μ. - Ζήβας Δ. (1979)**, «Σύντομο Ιστορικό των σχολικών κτιρίων στην Ελλάδα», *Αρχιτεκτονικά θέματα* 13, 174 – 180.
- Αδαμόπουλος, Α.Γ. (1992)**, *Τα σχολεία του Λιτοχώρου στα χρόνια της τουρκοκρατίας*, Λιτοχώρο: Δήμος Λιτοχώρου – σειρά: Μελέτες και Έρευνες.
- Αναγνωστόπουλος, Π. Ν. (1971)**, *Η αρχαία Ολυμπική Πιερία*, Θεσσαλονίκη: Εστία Περιόδων Μουσών Κατερίνης.
- Ανδρέου Απ. (1994)**, «Τοπική εκπαιδευτική ιστορία. Η ελληνική "περίπτωση"», *Θέσεις* 50, 143 - 148.
- Ανθογαλίδου Θ. (1987)**, *Ο ρόλος της εκπαίδευσης στην αναπαραγωγή και εξέλιξη μιας παραδοσιακής κοινωνίας. Η περίπτωση των Σαρακατσαναίων της Ηπείρου*, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Βαϊνά Μ. (1997)**, *Θεωρητικό πλαίσιο διδακτικής της τοπικής ιστορίας για τον εικοστό πρώτο αιώνα*, Αθήνα: Gutenberg – Γ. και Κ. Δαρδανός.
- Βακαλόπουλος, Κ.Α. (1986)**, *Η Μακεδονία στις παραμονές του Μακεδονικού Αγώνα*, Θεσσαλονίκη 1986.
- Βακαλόπουλος Απ. (1993)**, *Νέα Ελληνική Ιστορία (1204-1985)*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Βαρδάκας Παρθένιος (1918)**, *Μητροπολίτης Κίτρους, Περιγραφή κυρίως εννέα ετών τουρκοκρατίας της περιφέρειας επισκοπής Κίτρους από του 1903 – 1912. Τοπογραφική και ηθικοθηρησκευτική μετά ιστορικογεωγραφικών παρατηρήσεων*, Αθήνα: [χ.ε.].
- Βαρμάζης, Ν. Δ. – Γραϊκος Ν. (2002)**, «Από την Ελληνική Αστική Σχολή Αικατερίνης στο 1^ο Δημοτικό Σχολείο Κατερίνης (1905 – 1950)», στο: *Η Πιερία* 2, 577 – 632.
- Βαρμάζης, Ν. Δ. - Γραϊκος Ν. (2006)**, *Αστική Σχολή Αικατερίνης - 1^ο Δημοτικό Σχολείο Κατερίνης, 1905 – 2005*, Κατερίνη: Μάτι.

- Βαρμάζης, Ν. Δ. ([1997])**, «Η Μέση Εκπαίδευση στην Πιερία. Η γένεση και η λειτουργία του Γυμνασίου Κατερίνης (1915 – 1957)», στο: *Η Πιερία 1*, 365 – 381.
- Βαρμάζης, Ν. Δ. (1996)**, *Το Γυμνάσιο Κατερίνης (1915 – 1955). Συμβολή στην Τοπική Ιστορία μιας μακεδονικής πόλης*, Θεσσαλονίκη: Τα Τραμάκια.
- Βαρμάζης, Ν. Δ. (2002^α)**, *Εκπαιδευτική Μαρτυρία. Τριάντα χρόνια στη Μέση Εκπαίδευση (1961 – 1999): Γεγονότα, πρόσωπα και βιώματα*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press - Έκφραση.
- Βαρμάζης, Ν. Δ. (2002β)**, *Δύσκολα χρόνια στην Πιερία*, Κατερίνη: Μάτι.
- Βαρμάζης, Ν. Δ. (2004)**, *Το Γυμνάσιο Κατερίνης [1915 – 1955]. Συμβολή στην τοπική ιστορία μιας μακεδονικής πόλης*, Κατερίνη: Μάτι.
- Βαρμάζης, Ν. Δ. ([2009])**, «Μια απεργία των μαθητών του Γυμνασίου Πιερίας την Άνοιξη του 1936», στο: *Η Πιερία στα Βυζαντινά και στα Νεότερα Χρόνια*, εισήγηση στο 4ο συνέδριο, Κατερίνη 25 – 28 / 11 / 2009, Πολιτιστικός Οργανισμός Δήμου Κατερίνης – Εστία Πιερίδων Μουσών Κατερίνης (τα πρακτικά υπό έκδοση).
- Βουλγαράκης Ν. (2001)**, «Στοιχεία για την οικονομική δράση της Πιερίας», στο: *Κατερίνη*, 347 – 360.
- Bernstein B. (1989)**, *Παιδαγωγικοί Κώδικες και Κοινωνικός Έλεγχος [1971]*, εισαγ. - μτφρ. - σημ.: Σολομών Ι., Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Γίδαρη Σ. – Ξάφη Α. – Παπαχρήστου Σ. (2003)**, *Η εκπαίδευση στην περιφέρεια Κατερίνης την περίοδο του μεσοπολέμου (1920 – 1940). Το 1^ο Δημοτικό Σχολείο*, αδημοσίευτη εργασία, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης - Διδασκαλείο Τμήματος Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης - Τμήμα Γενικής Αγωγής, ακαδημαϊκό έτος 2002 – 2003.
- Γίδαρη Σ. ([2004])**, *Η Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση στην πόλη της Κατερίνης (1945 – 1950)*, αδημοσίευτη εργασία, Κατερίνη.
- Γούναρης, Β. Κ. ([1992α])**, «Δημογραφικές εξελίξεις στην τουρκοκρατούμενη Μακεδονία», στο: *Νεότερη και Σύγχρονη Μακεδονία*, τ. Α', 44 – 57.
- Γούναρης, Β.Κ. ([1992β])**, «Οικονομικές εξελίξεις στη Μακεδονία, 1430 – 1912, στο: *Νεότερη και Σύγχρονη Μακεδονία*, τ. Α', 58 – 83.
- Γραϊκός Ν. (2001)**, «Στοιχεία για την κοινωνική οργάνωση της Κατερίνης κατά το β' τέταρτο του 20^{ου} αι. (1926 – 1950), όπως αυτά προκύπτουν από τα αρχεία του 1^{ου} Δημοτικού σχολείου Κατερίνης (Ελληνικής Αστικής Σχολής Αικατερίνης)», στο: *Κατερίνη*, 243 – 304.

- Γραΐκος Ν. (2006)**, «Νεοελληνικοί πολιτισμικοί Λόγοι. Πρόταση πολυτροπικής ανάγνωσης», *Τνδικτος* 20, 223 – 233.
- Γραΐκος Ν. (2008α)**, «Εστία Πιερίδων Μουσών Κατερίνης. Προσπάθεια ερμηνείας της γένεσης ενός κεντρομακεδονικού συλλόγου κατά το δεύτερο ήμισυ του 20^{ου} αι. Συμβολή στην τοπική πολιτισμική ιστορία», *Εστιακά Σύμμεικτα* 1, 151 – 190.
- Γραΐκος Ν. (2008β)**, «Η εκκλησιαστική εικονογραφία ως πηγή για την τοπική ιστορία της Πιερίας. Καλλιτεχνικές τάσεις και σύνολα φορητών εικόνων από την Πιερία (τέλη 18^{ου} – μέσα 20^{ου} αι.). Πρώτη συμβολή», στο: *Η Πιερία* 3, 385 – 500.
- Cannadine D. (επιμ.) (2007)**, *Τι είναι ιστορία σήμερα*; μτφρ.: Αθανασίου Κ., Αθήνα: Νήσος.
- Δάσιου Ο. ([1997])**, «Η εκπαίδευση στον «Καζά Κατερίνης» κατά τον τελευταίο αι. της Τουρκοκρατίας», στο: *Η Πιερία* 1, 383 – 425.
- Δάσιου Ο. (1998)**, *Μ.Μ.Ε. και Καλλιτεχνική Δημιουργία. Η εικαστική κίνηση και οι καλλιτέχνες της Πιερίας: 1900 – 1980. Εικαστικές ειδήσεις και πληροφορίες μέσα από τον ημερήσιο Τύπο και αρχεία φορέων της Κατερίνης. Συμβολή στη μελέτη της Ιστορίας της Τέχνης μέσα από την αξιοποίηση αδημοσίετου και δημοσιευμένου αρχειακού υλικού*, Κατερίνη: Εταιρεία Πιερικών Μελετών – Εστία Πιερίδων Μουσών Κατερίνης.
- Δάσιου Ο. (2002)**, «Το 6^ο Γυμνάσιο Κατερίνης, χώρος εκπαιδευτικών πειραματισμών και παιδαγωγικής δημιουργίας 1988 – 1991. Ένα ερευνητικό και παιδαγωγικό παράδειγμα», στο: *Η Πιερία* 2, 503 – 526.
- Δημαράς, Κ.Θ. – Διαμαντούρου Ι. (1982)**, «Πνευματικός βίος [από την ελληνική επανάσταση ως την απελευθέρωση (1821 – 1912)]», στο: *Μακεδονία*, 492 – 501.
- Δημαράς Αλ. (επιμ.) (1990)**, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε (Τεκμήρια Ιστορίας)*, τ. Β', 1895-1967, Αθήνα: Ερμής.
- Δημητριάδης Ιω. ([2009])**, «Κυριάκος Οικονομίδης: Πρόεδρος Σχολικής Εφορίας 6^{ου} Δημοτικού Σχολείου Κατερίνης 1946-1958. Αγώνες, ηθική βλάβη και ηθική αποκατάσταση», στο: *Η Πιερία στα Βυζαντινά και στα Νεότερα Χρόνια*, εισήγηση στο 4ο συνέδριο, Κατερίνη 25 – 28 / 11 / 2009, Πολιτιστικός Οργανισμός Δήμου Κατερίνης – Εστία Πιερίδων Μουσών Κατερίνης (τα πρακτικά υπό έκδοση).
- Δήμιτσας, Μ. Γ. (1988)**, *Η Μακεδονία εν λίθοις φθεγγομένοις και μνημείοις σωζομένοις, ήτοι πνευματική και αρχαιολογική παράστασις της Μακεδονίας εν συλ-*

λογή 1409 ελληνικών και 189 λατινικών επιγραφών και εν απεικονίσει των σπουδαιότερων καλλιτεχνικών μνημείων, ανατύπωση, Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου.

Ellis J. (επιμ.) (2000), *Η Διαχείριση των Αρχείων*, μτφρ.: Οικονόμου Ζωή, επισημ. Επιμ. - απόδοση - ορολογία: Βάρδα Χρ., Καραπιδάκης Ν., Παντελάκης Ν., Συνοδινός Ζ., Αθήνα: Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός - Ελληνική Αρχαιακή Εταιρεία.

Ζιώγου-Καραστεργίου Σ. (1976), «Συμβολή στην ιστορία των σχολείων της Θεσσαλονίκης κατά το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα», *Μακεδονικά* 16, 325 – 348.

Holland H. (1989), *Ταξίδι στη Μακεδονία και Θεσσαλία (1812 – 1813)*, [London 1815], μτφρ.: Καραβίτης Γ., πρόλ.-επιμ.: Βουρνάς Τ., Αθήνα: Αφοί Τολίδη.

Hunt L. (ed.) (1989), *The New Cultural History*, Berkeley: University of California Press.

Θεοφανίδης Στ. (1982), «Η οικονομική ανάπτυξη της Μακεδονίας από το 1912 ως σήμερα», στο: *Μακεδονία*, 509 – 527.

Ίγκερς Γ. (1991), *Νέες κατευθύνσεις στην ευρωπαϊκή ιστοριογραφία*, Αθήνα: Γνώση.

Καζαντζής Τ. ([1992]), «Η πνευματική και καλλιτεχνική ζωή στη Μακεδονία από το 1850 ως τις μέρες μας», στο: *Νεότερη και Σύγχρονη Μακεδονία*, τ. Β', 156 – 219.

Καζταρίδης, Ι. Φ. (2000), *Η Πιερία κατά την Τουρκοκρατία. Αντιστασιακά κινήματα και απελευθερωτικές προσπάθειες*, Κατερίνη: Δήμος Λιτοχώρου.

Καζταρίδης, Ι. Φ. (2001), «Η κοινότητα της Κατερίνης (1920 – 1929) μέσα από τα αρχεία του κοινοτικού συμβουλίου», στο: *Κατερίνη*, 33 - 47.

Καζταρίδης Γ. (2006), *Κατερίνη. Από τη μικρή κώμη στην πολύτροπη πόλη*, Κατερίνη: Μάτι.

Καλαφάτη Ε. (1988), *Τα σχολικά κτίρια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης 1821-1929 από τις προδιαγραφές στον προγραμματισμό*, Αθήνα: ΙΑΕΝ/ΓΓΝΓ.

Κάλφας, Α.Γ. - Παπαγεωργίου, Π.Α. (2001), *Ο Συνοικισμός Ευαγγελικών της Κατερίνης (1923 – 2000). Τοπική Ιστορία και Κίνηση των Θρησκευτικών Ιδεών. Οι εκδόσεις της Ελληνικής Ευαγγελικής Εκκλησίας Κατερίνης καθώς και άλλων Ευαγγελικών αρχών οργανώσεων (1930 – 2000). Καταγραφή-παρουσίαση*, πρόλ.: Αγουρίδης Σ., Κατερίνη: Ελληνική Ευαγγελική Εκκλησία Κατερίνης.

- Κάλφας Α. (2000)**, *Η εκδοτική δραστηριότητα στην Πιερία. (1918 – 1999). Συμβολή στην καταγραφή της μακεδονικής βιβλιογραφίας. Βιβλία – φυλλάδια*, Κατερίνη: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Πιερίας.
- Κάλφας Α. (2001)**, *Η εκδοτική δραστηριότητα στην Πιερία (1918 – 1999). Βιβλιογραφικό Δελτίο 2000*, Κατερίνη: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Πιερίας.
- Κάλφας Α. (2011)**, *Λογοτεχνικές εκδόσεις, μαρτυρίες και αφηγήσεις στην Πιερία (1918 – 2010). Καταγραφή – Παρουσίαση - Ανθολόγηση*, Κατερίνη: Πολιτιστικός Οργανισμός Δήμου Κατερίνης.
- Καμπούρη Ε. (1997)**, «Ελληνικά διδακτήρια της περιφέρειας των Σερρών κατά τις τελευταίες δεκαετίες της Τουρκοκρατίας», *Θεσσαλονικέων πόλεις / γραφές και πηγές 6000 χρόνων* 1, 106 – 113.
- Κανταρτζής Σ. (1974/1985)**, *Απομνημονεύματα. Νίκη χωρίς ρομφαία. Η Διαμασκόσ του 20^{ου} αι.*, τ. Α' (1974), Β' (1975), Γ' (1976), Δ' (1977), Ε' (1978), ΣΤ' (1979), Ζ' (1981), Η' (1982), Θ' (1983), Ι' (1983), ΙΑ' (1984), ΙΒ' (1984), ΙΓ' (1985), Κατερίνη: Ελληνικό Κίνημα Πνευματικής Αναγέννησης, αρ. 8 - 11, 13 - 14, 16 - 19, 22 - 23.
- Καραβέργος, Α. Γ. (2002)**, «Clarke (Edward Daniel) Ταξίδια στις διάφορες χώρες της Ευρώπης, Ασίας και Αφρικής (μέρος ΙΙ). Ελλάδα, Αίγυπτος και Άγιοι Τόποι (μέρος ΙΙΙ). Εκδόθηκε για τους Cadell and N. Davies, Strand, London, από τους R. Watts, Broxbourn, Herts. MDCCCXVI (1816)», στο: *Η Πιερία* 2, 172 – 188.
- Καραθανάσης, Α. ([1992])**, «Τα ελληνικά σχολεία στην τουρκοκρατούμενη Μακεδονία», στο: *Νεότερη και Σύγχρονη Μακεδονία*, τ. Α', 146 – 163.
- Κατσαντώνης Γ. (1981)**, *Οι δάσκαλοι στους αγώνες για ψωμί, παιδεία, ελευθερία*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Κίτσου Α. ([1997])**, «Η εκπαίδευση στην Τουρκοκρατία. Η Αστική Σχολή Κολινδρού», στο: *Η Πιερία* 1, 427 - 433.
- Κολώνας Β. (1997)**, «Η αρχιτεκτονική έκφραση στην ύστερη τουρκοκρατία στη Μακεδονία», στο: *Μακεδονία. Αρχαιολογία – Πολιτισμός*, τ. Β'. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Εθνικού και Θρησκευτικού Πολιτισμού.
- Κουκουσάς Β. (2001)**, «Πληροφορίες για την πόλη της Κατερίνης μέσα από το Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας», στο: *Κατερίνη*, 59 – 99.
- Κρήτος, Δημ. Κ. (1995)**, *Η εκπαίδευση στο Καταφύγι Πιερίων κατά την Τουρκοκρατία*, Κατερίνη: Μορφωτική Ένωση Καταφυγιωτών.

- Κώτση Α. (2008)**, *Νοσολογία των παιδικών ηλικιών και της νέολαιας (20ός αιώνας)*, Αθήνα: ΙΑΝΓ/ΓΓΝΓ, αρ. 46, Ινστιτούτο Νεολληνικών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.
- Κωφός Ε. (1992)**, *Ο αντάρτης επίσκοπος Κίτρος Νικόλαος. Τα απομνημονεύματά του και η εξέγερση της Πιερίας του 1878*, Δωδώνη, Αθήνα – Γιάννινα: Δωδώνη.
- Kurz M. (2003)**, *Όλυμπος*, [Παρίσι 1923], Κατερίνη: Μάτι.
- Λεοντσίνης, Γ.Ν. – Ρεπούση, Μ. (2001)**, *Η Τοπική Ιστορία ως πεδίο σπουδής στο πλαίσιο της σχολικής παιδείας*, Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.
- Λεοντσίνης, Γ.Ν. (1996)**, *Διδακτική της ιστορίας. Γενική-τοπική ιστορία και περιβαλλοντική εκπαίδευση*, Αθήνα.
- Λέφας Χ. (1942)**, *Ιστορία της Εκπαιδεύσεως*, Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων.
- Λιάκος Α. (1993)**, *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου-Το Διεθνές Γραφείο Εργασίας και η ανάπτυξη των κοινωνικών θεσμών*, Αθήνα: Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος.
- Μάνου Χ. (2001)**, «Η διοργανωτική λειτουργία της πόλης Κατερίνης στο πρώτο μισό του αιώνα μας και η σημασία της στην πορεία εξαστισμού της ευρύτερης Πιερίας. Αναφορά στην εμποροπανήγυρη Κατερίνης», στο: *Κατερίνη*, 201 – 241.
- Μιχαηλίδης, Κ. Κ. (1932-1933)**, *Οδηγός Σχολικών Εφορειών*, Βόλος.
- Μονιότ Η. (2000)**, *Η διδακτική της Ιστορίας* [1993], μτφρ.: Κάννερ Εφ., εισαγ. στην ελληνική έκδοση: Κάββουρα Θ., Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μπαλτά Α. (1986)**, «Το περιοδικό της ΕΟΝ *Η Νεολαία*: Σκοποί και απήχηση», στο: *Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας*, τ. Β', πρακτικά διεθνούς συμποσίου, Αθήνα, 1 – 5 Οκτωβρίου 1984, Αθήνα: *ΙΑΕΝ/ΓΓΝΓ*, 631 – 639.
- Μπίρης Μ. – Αδάμη-Καρδαμίτση Μ. (2001)**, *Νεοκλασική αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, Αθήνα: Μέλισσα.
- Μπονίδης Κ. (1996)**, *Οι Ελληνικοί Φιλεκπαιδευτικοί Σύλλογοι ως φορείς εθνικής παιδείας και πολιτισμού στη διαφιλονικούμενη Μακεδονία (1869 – 1914)*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Μπουζάκης Σ. (1996)**, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985)*, Αθήνα: Gutenberg.
- Μπουκουβάλας Γ. (1902)**, *Επετηρίς της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως, έτος Α'*, 1901 – 1902, Αθήνα: Αν. Κωνσταντινίδης.

- Νάκου Ε. (2000)**, *Τα παιδιά και η ιστορία. Ιστορική σκέψη, γνώση και ερμηνεία*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Νούτσος Χ. (1990)**, *Ιστορία της εκπαίδευσης και ιδεολογία-όψεις του μεσοπολέμου*, Αθήνα: Ο Πολίτης.
- Οργανόπουλος Γ. - Περδίκης Γ. (2008)**, «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Τοπική Ιστορία», στο: *Η Πιερία 3*, 687 – 691.
- Παπαδόπουλος Σ. (1962)**, «Εισαγωγή στην ιστορία των ελληνικών φιλεκπαιδευτικών συλλόγων της οθωμανικής αυτοκρατορίας κατά τον 19^ο και 20^ο αιώνα», *Παρνασσός 4*, περίοδος Β', 247 – 258.
- Παπαδόπουλος, Σ. Ι. (1970)**, *Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του ελληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη: Δημοσιεύματα της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών - Μακεδονική Βιβλιοθήκη, αρ. 31.
- Παπαδόπουλος, Σ. Ι. (1975)**, «Η κατάσταση της παιδείας το 1906 στην ύπαιθρο του καζά Θεσσαλονίκης (μία ανέκδοτη έκθεση του Δημητρίου Μ. Σάρρου)», *Μακεδονικά 15*, 114 – 146.
- Παπαδόπουλος, Σ. Ι. (1976)**, «Μια ανέκδοτη έκθεση του Δημητρίου Μ. Σάρρου για την εκπαίδευση στον Καζά Κατερίνης κατά το 1906», *Μακεδονικά 16*, 1 – 11.
- Παπαδόπουλος, Σ. Ι. (1976)**, «Μια ανέκδοτη έκθεση του Δημητρίου Μ. Σάρρου για την εκπαίδευση στον Καζά Κατερίνης κατά το 1906», *Μακεδονικά 16*, 1 – 11.
- Παταρίδου-Καρατέγου Ε. (2005)**, *Με το σφουγγάρι και την κιμωλία. Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης. Μία μελέτη περίπτωσης: 4^ο Δημοτικό Κατερίνης*, Κατερίνη: Μάτι.
- Περδίκης Γ. (1999)**, «Όψεις της ιστορίας της Κατερίνης μέσα από τις σχολικές εργασίες Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης των ετών 1991 – 1999», στο: *Κατερίνη*, 157 – 180.
- Περδίκης Γ. (2002)**, «Τοπική ιστορία και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση – Η ανάδειξη της σχέσης μέσα από τα προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης των σχολείων της Πιερίας στην περίοδο 1991 – 1998», στο: *Η Πιερία 2*, 528 – 576.
- Πούλιος Γ. (1999)**, «Ιδιωτική μέση εκπαίδευση στην Κατερίνη. Η περίπτωση των εκπαιδευτηρίων Παπαδημητρίου», στο: *Κατερίνη*, 449 – 465.
- Ράπτης Γ. (2001)**, «Η πληθυσμιακή σύνθεση της Κατερίνης από την ανελευθέρωση (1912) έως τις μέρες μας», στο: *Κατερίνη*, 195 – 199.

- Ρεπούση Μ. (1999)**, «Νέες προσεγγίσεις στη διδασκαλία της ιστορίας: Η περίπτωση της εκπαιδευτικής τεχνολογίας», *Σεμινάριο 21*, Αθήνα: Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων, 242 - 265.
- Ρεπούση Μ. (2000α)**, «Διδακτικές προσεγγίσεις της Τοπικής Ιστορίας. Ιστορικό ερώτημα και ανάπτυξη σχεδίων εργασίας», *Φιλολόγος* 102 (χειμώνας), τ. ΚΔ', 590 - 606.
- Ρεπούση Μ. (2000β)**, «Εκπαιδευτικές διαδρομές στα ιστορικά μονοπάτια της πόλης της Θεσσαλονίκης», *Θεσσαλονικέων Πόλις*, 3, Οκτ., 59 - 80.
- Ρηγίνος Μ. (1986)**, «Μορφές παιδικής εργασίας στην ελληνική βιομηχανία - βιοτεχνία», στο: *Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας*, τ. Β', πρακτικά διεθνούς συμποσίου, Αθήνα, 1 - 5 Οκτ. 1984, Αθήνα: *ΙΑΕΝ/ΓΤΝΓ*, 417 - 423.
- Ρηγίνος Μιχ. (1999)**, «Η Ελληνική Βιομηχανία (1900-1940)», στο: *Αγριαντώνη Χρ. (επιμ.), Εισαγωγή στη Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία (18^{ος} - 20^{ος} αι.)*, Αθήνα: Τυπωθήτω, 177 - 223.
- Σαλπιστής, Ν. Π. (2003)**, *Κατερίνη 1941 - 1945. Μέρες Κατοχής, Αντίσταση, Δημιουργίας*, Κατερίνη.
- Σβορώνος, Ν. Γ. (1992¹³)**, *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, μτφρ.: Ασδραχά Αικ., βιβλιογρ. οδηγός: Ασδραχάς, Σπ. Ι., Αθήνα: Θεμέλιο.
- Σμυρναίος Α. (2008)**, *Η διδακτική της Ιστορίας. Συνταγογραφίες διδκατισμού ή στοχασμοί στην ιστορική επίγνωση*; Αθήνα: Γρηγόρη.
- Σμυρναίος, Α. Α. ([2009])**, «Στάσεις και ενστάσεις στη διδασκαλία της Τοπικής Ιστορίας», ανακοίνωση στο 4^ο επιστημονικό συνέδριο: *Η Πιερία στα βυζαντινά και στα νεότερα χρόνια*, Κατερίνη, 25 - 28 Νοεμβρίου 2009 (τα πρακτικά υπό έκδοση).
- Σολομών Ι. (1992)**, *Εξουσία και Τάξη στο Νεοελληνικό Σχολείο. Μία τυπολογία των σχολικών χώρων και πρακτικών 1820-1900*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Σχινάς Ν. (1996)**, *Οδοιπορικοί σημειώσεις Μακεδονίας, Ηλείου, Νέας οροθετικής γραμμής και Θεσσαλίας, φυλλάδιον πρώτον*, Εν Αθήναις 1886.
- Τερζής, Ν. Π. (1997)**, «Η εκπαίδευση στη Θεσσαλονίκη: η νεότερη και σύγχρονη περίοδος (1912- 1992)», στο: *Θεσσαλονίκη*, 260 - 275.
- Τζουμέρκας Π. (2004)**, *Ο Επίσκοπος Κίτρονς Παρθένιος Βαρδάκας 1904-1933. Ο βίος και η δράση του: συμβολή στην επισκοπική ιστορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην Μακεδονία, δημοσιευμένη διδακτορική διατριβή*, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης - Σχολή Θεολογική - Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας.

- Τζιοβαρίδου Θ. ([1992])**, «Οικονομική και κοινωνική δομή της Μακεδονίας από την απελευθέρωσή της μέχρι σήμερα», στο: *Νεότερη και Σύγχρονη Μακεδονία*, τ. Β', 138 – 155.
- Τομανάς Κ. (1997)**, *Τα σχολεία της Θεσσαλονίκης μέχρι το 1944*, Αθήνα: Νησίδες.
- Τόνας, Σ. Δ. ([2005])**, *Αρχαία Δημοτικού Σχολείου Μοσχοποτάμου (1948 – 1968)*, Κατερίνη: Μάτι.
- Τραυλός Ι. (1967)**, *Νεοκλασική αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, Αθήνα: Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος.
- Τσουκαλά Κ. (2000²)**, *Τάσεις στη σχολική αρχιτεκτονική. Από την παιδοκεντρική λειτουργικότητα στη μεταμοντέρνα προσέγγιση*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Τσουκαλάς Κ. (1992⁶)**, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830 – 1922)* [Paris 1975], μτφρ.: Πετροπούλου Ι. – Τσουκαλάς Κ., Αθήνα: Θεμέλιο.
- Υπουργείο Εσωτερικών, Διεύθυνση Τοπικής Αυτοδιοικήσεως, Τμήμα Δημοτικής και Κοινοτικής Διοικήσεως (επιμ.) (1962)**, *Στοιχεία Συντάσεως και Εξελιξέως των Δήμων και Κοινοτήτων. Τομ. 38. Νομός Πιερίας*, Αθήνα: Κεντρική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων της Ελλάδος.
- Φαργκάνης, Ν. Μ. (2001α)**, *Η επαρχία Κίτρος στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Η συμβολή της σε θέματα εκκλησιαστικά, κοινοτικά, εκπαιδευτικά και αντιμετώπισης ξένων προπαγανδών*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ. – Θεολογική Σχολή – Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας.
- Φαργκάνης, Ν. Μ. (2001β)**, «Η ρουμανική προπαγάνδα και οι βλαχόφωνοι παρτίδιμοι στην Κατερίνη στα τέλη του 19^{ου} αι. μέσα από τα εκκλησιαστικά αρχεία», στο: *Κατερίνη*, 49 – 58.
- Φιλιππίδης Δ. (1984)**, *Νεοελληνική αρχιτεκτονική. Αρχιτεκτονική θεωρία και πράξη (1830 – 1980) σαν αντανάκλαση των ιδεολογικών επιλογών της νεοελληνικής κουλτούρας*, Αθήνα: Μέλισσα.
- Φουνραράκη Ε. (1998)**, «Σωματική αγωγή των δύο φύλων στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα», στο: *Οι χρόνοι της ιστορίας. Για μια ιστορία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας*, πρακτικά διεθνούς συμποσίου, Αθήνα, 17 – 19 Απριλίου 1997, Αθήνα: ΙΑΕΝ/ΓΓΝΓ, 293 – 315.
- Foucault M. (1989)**, *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*, Αθήνα: Ράππας.

- Furet Fr.** (1975/1983), «Η ποσοτική ιστορία», στο: *Το έργο της Ιστορίας*, βιβλίο πρώτο, 67-89.
- Χανδόλια, Αικ. Γ. ([2009])**, «Η πολεοδομική εξέλιξη της Κατερίνης, από την οθωμανική στη σύγχρονη πόλη», ανακοίνωση στο 4^ο επιστημονικό συνέδριο: *Η Πιερία στα βυζαντινά και στα νεότερα χρόνια*, Κατερίνη, 25 – 28 Νοεμβρίου 2009 (τα πρακτικά υπό έκδοση).
- Χαρίσης Αθ. (1999)**, «Το Εσπερινό Γυμνάσιο και Λύκειο Κατερίνης», στο: *Κατερίνη*, 433 – 447.
- Χαρίτος Χ. (2001)**, *Όψεις εκπαιδευτικής και Τοπικής Ιστορίας*, Βόλος: Επικοινωνία.
- Χεκίμογλου, Ε. Α. (1997)**, «Θεσσαλονίκη, 1912 - 1940: οικονομικές εξελίξεις», στο: *Θεσσαλονίκη*, τ. Α', 198 – 213.
- Χόυτελ-Σκαρπιά Ξ. (1976)**, *Η μορφολογία του γερμανικού κλασικισμού (1789 – 1848) και η δημιουργική αφομοίωσή του από την ελληνική αρχιτεκτονική (1833 – 1897)*, διδακτορική διατριβή, παράρτημα του ΣΤ1 τόμου της ΕΕΠΣΑΠΘ, Θεσσαλονίκη: Πολυτεχνική Σχολή Α.Π.Θ.
- Χουμανίδης, Λ. Θ. (1990)**, *Οικονομική Ιστορία της Ελλάδος*, τ. Β', Από της Τουρκοκρατίας μέχρι του έτους 1935, Αθήναι: Παπαζήσης.

Κατάλογος αρχείου 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου Κατερίνης¹

A. Βιβλία Γενικού Ελέγχου

- A1:** «Γενικός έλεγχος του Α' Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Αικατερίνης. Αρχόμενον από 1^η Σεβρίου 1926» (αρ. 11) [Μέχρι το σχολικό έτος 1929-'30. Όλων των τάξεων]
- A2:** «Γενικός έλεγχος των 4^{ων} κατωτέρων τάξεων Α' Δημοτικού Σχολείου Κατερίνης. Σχολικό έτος 1929-'30 μέχρι 1933-'34» (αρ. 13)
- A3:** «Γενικός έλεγχος κατωτέρων τάξεων [Α', Β', Γ', Δ'] σχολικών ετών 1934-'35 μέχρι 1936-'37» (αρ. 17)
- A4:** «Γενικός έλεγχος κατωτέρων τάξεων [Α', Β', Γ', Δ'] σχολικών ετών 1937-'38 μέχρι 1939-'40 (αρ. 18)
- A5:** «Γενικός έλεγχος 1940-1941-1942» (αρ. 20) [Τάξεων Α', Β', Γ', Δ']
- A6:** «Γενικός έλεγχος 1942-1943-1944-1945» (αρ.22) [Τάξεων Α', Β', Γ', Δ']
- A7:** «Γενικός έλεγχος 1945-'46, 1946-'47» (αρ.23) [Όλων των τάξεων]
- A8:** «Γενικός έλεγχος 1948-'49-'50-'51» (αρ.28) [Όλων των τάξεων]
- A9:** «Γενικός έλεγχος Εης και Στ' Τάξεως. Σχ. Ετών 1929-'30 μέχρι 1945» (αρ.14)
- A10:** «Γενικός έλεγχος 1945-1954»(αρ.25) [ΣΤ' τάξης]

B. Μαθητολόγια

- B1:** «Μαθητολόγιον Α' Δημοτ. Σχολείου Κατερίνης. Σχολ.ετών 1929-'30 και 1930-'31» (αρ.12)
- B2:** «Μαθητολόγιον Α' Δημοτ.Σχολείου Κατερίνης Σχολ. ετών 1931-'32-1934-'35» (αρ.15)
- B3:** «Μαθητολόγιον Α' Δημοτ. Σχολείου Κατερίνης Σχολ. ετών 1935-'36 μέχρι και των 1939-'40» (αρ. 16)

---

¹ Ο κατάλογος περιλαμβάνει τα βιβλία και τους φακέλους αρχείου, που βρέθηκαν στο σχολείο και καταγράφονται με τους ακριβείς τίτλους που φέρουν. Οι αριθμοί μέσα σε παρενθέσεις είναι παλαιότερη αρίθμηση, που υπάρχει σε μικρές ετικέτες, στο εξώφυλλο των βιβλίων. Με βάση αυτή την αρίθμηση, αποδεικνύεται και ο αριθμός των χαμένων βιβλίων. Συγκεκριμένα, η αρίθμηση αυτή ξεκινά από τον αριθμό έντεκα (11) και τερματίζεται στον αριθμό είκοσι οκτώ (28) με την απουσία του αριθμού είκοσι τέσσερα (24). Συνεπώς υπήρχαν δέκα (10) αρχαιότερα βιβλία αρχείου που χάθηκαν. Μέσα σε αγκύλες σημειώνουμε τις δικές μας παρατηρήσεις.

- B4:** «Μαθητολόγιον Σχολικών ετών 1940-1941 και 1941-1942» (αρ. 19)
- B5:** «Μαθητολόγιον Α' Δημοτικού Σχολείου Κατερίνης, αρχόμενον από 1942- '43 μέχρι 1946-1947» (αρ.21)
- B6:** «Μαθητολόγιον και Γενικός Έλεγχος 1947- '48» (αρ.26)
- B7:** «Μαθητολόγιον 1948- '49- '50» (αρ.27)

Γ. Βιβλία Πράξεων της Σχολικής Εφορείας

- Γ1:** «Βιβλίον πρακτικών της Σχολικής Εφορείας Α' Δημοτικού Σχολείου Κατερίνης από 1^{ης} Ιανουαρίου 1932- 14 Ιανουαρίου 1934»
- Γ2:** «Βιβλίον Πράξεων Σχολικής Εφορείας από 14-1-1934 μέχρι 14-9-1935»
- Γ3:** «Βιβλίον Πράξεων Σχολικής Εφορείας Α' 6/ταξίου Δημοτικού Σχολείου Κατερίνης» [30-9-1935/30-1-1938]
- Γ4:** «Βιβλίον Πράξεων Σχολικής Εφορείας από 30-1-1938 ως 31-3-1941»
- Γ5:** «Βιβλίον Πράξεων Σχολικής Εφορείας του Α' Δημοτικού Σχολείου Κατερίνης αρχόμενον από 29-6-1941 και λήγον την 31^η-12-1948»

Δ. Βιβλία διαφόρων πρακτικών

- Δ1:** «Βιβλίον διαφόρων πρακτικών του συλλόγου διδασκάλων του Αου Δημοτικού Σχολείου Κατερίνης» [15-10-1947/8-6-1989]
- Δ2:** «Βιβλίον πρακτικών κατατακτηρίων και απολυτηρίων εξετάσεων, μαθητών διδαχθέντων κατ' ιδίαν ή προερχομένων από ιδιωτικά σχολεία. Αρχόμενον από 29-3-1940 μέχρι...» [1982]
- Δ3:** «Βιβλίον Πράξεων Εφορείας Μαθητικών Συσσιτίων Κατερίνης 1938- '39»

Ε. Διάφορα Βιβλία

- Ε1:** «Βιβλίον πιστοποιητικών σπουδής διαφόρων τάξεων και σχολ. ετών» [από 1945 έως 1971]
- Ε2:** «Βιβλίον Εσόδων και Εξόδων Σχολικού Ταμείου του Α' Δημοτικού Σχολείου Κατερίνης 1931- '32/1937- '38
- Ε3:** «Βιβλίον Ταμείου Αου Δημ. Σχολείου Κατερίνης χρήσεων 1941- '42/1950- '51»
- Ε4:** «Βιβλίον Ταμείου (Καθημερινόν) χρήσεως 1938- '39»
- Ε5:** «Βιβλίον Σχολικού Ταμείου χρήσεως 1938- '39» [Ευρετήριο δαπανών]
- Ε6:** «Βιβλίον Καταθέσεων και αναλήψεων του Σχολ. ταμείου 10-1-1932/4-4-1938»
- Ε7:** «Βιβλίον περιουσίας κινητής και ακινήτου» [1956]

E8: «Βιβλίον Ιστορίας του σχολείου» [περιέχει πληροφορίες κυρίως των νεοτέρων ετών, με ονόματα δασκάλων και διευθυντών]

E9: «Πρωτόκολλον αλληλογραφίας 1936-1937»

E10: «Βιβλίον πιστοποιητικών Σπουδής Α' Δημ. Σχολείου Κατερίνης, 1940-1942»

ΣΤ. Φάκελλοι διαταγών

ΣΤ1: «Φάκελλος διαταγών: εορταί, τελεταί, αργίαι, ευχαί κ.λ.π. Σχολικαί τελεταί, επιδείξεις» [1937-7/1940]

ΣΤ2: [Μεγάλος αριθμός λυτών εγγράφων διαφόρων χρονολογιών από 1940 κ. ε.]

Εικόνες

1. Η «Αικατερίνη» και η γύρω περιοχή της σε λεπτομέρεια χαλκογραφίας με τον άγιο Διονύσιο και σκηνές του βίου του. «Εχαλκοχαράχθη εν Κωνσταντινουπόλει» το σωτήριο έτος ΑΩΗ' [1808] διά χειρός Παρθενίου και Γερασίμου από την Ελασσόνα (Ι. Μ. αγίου Διονυσίου του εν Ολύμπω).
2. Η οδός Βασιλέως Γεωργίου Β' (σήμερα οδός Ειρήνης), στα τέλη της δεκαετίας του 1930. Στο βάθος η πλατεία Ελευθερίας, αριστερά ο περίβολος του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου και η ανατολική πλευρά του Ι. Ν. Θείας Αναλήψεως (προέλευση: Αρχείο Σπυρίδη, επαναφωτογράφιση: Ν. Γραϊκος).
3. Η Αστική Σχολή Αικατερίνης όπως ήταν στα μέσα του 20^{ου} αι. (προέλευση: Αρχείο 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου Κατερίνης).
4. Το κτίριο της Αστικής Σχολής Κατερίνης τη δεκ. του 1990. Β.Α. άποψη (φωτ.: Ν. Γραϊκος/1997).
5. Το κτίριο της Αστικής Σχολής Κατερίνης τη δεκ. του 1990. Ν.Δ. άποψη (φωτ.: Ν. Γραϊκος/1997).
6. Σφραγίδες Α' Δημοτικού Σχολείου από το 1926 κ.ε. (Ανω αριστερά) Σφραγίδα Α' Δημ. Σχολείου μέχρι σχολ. έτος 1928- 1929, Βιβλίο Γενικού Ελέγχου 1926-1930, σχολ. έτος 1927-1928· (άνω κέντρο) Σφραγίδα Α' Δημ. Σχολείου μέχρι σχολ. έτος 1934-1935, Βιβλίο Γενικού Ελέγχου Ε' - ΣΤ' τάξης 1929-1945, σχολ. έτος 1934-1935, 33· (άνω δεξιά) Σφραγίδα Α' Δημ. Σχολείου μέχρι σχολ. έτος 1940-1941, Βιβλίο Γενικού Ελέγχου Ε' - ΣΤ' τάξης 1929-1945, σχολ. έτος 1939-1940, 64· (κάτω αριστερά) Σφραγίδα Α' Δημ. Σχολείου μέχρι σχολ. έτος 1944-1945, Βιβλίο Γενικού Ελέγχου Ε' - ΣΤ' τάξης 1929-1945, σχολ. έτος 1942-1943, 81· (κάτω κέντρο) Σφραγίδα Α' Δημ. Σχολείου από 1945 κ.ε., Βιβλίο Μαθητολογίου 1942-1947, σχολ. έτος 1944-1945, 49· (κάτω δεξιά) Σφραγίδα Σχολικής Εφορίας Α' Δημ. Σχολείου, Βιβλίο Πράξεων Σχολικής Εφορίας 1932-1934. (προέλευση: αρχείο Α' Δημ. Σχολείου, φωτ. Ν. Γραϊκος).
7. Εσωτερική άποψη της μεγάλης κεντρικής αίθουσας του σχολείου και η είσοδος στο γραφείο του Διευθυντή (φωτ. Ν. Γραϊκος/1997).
8. Μαθητές παραλαμβάνουν το ευεργέτημα Τσαλόπουλου από τη Δ/νση του σχολείου το 1954 (προέλευση: αρχείο 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου, επαναφωτογράφιση: Ν. Γραϊκος).
9. Τα εναπομείναντα μαγειρικά σκεύη των συσσιτίων στο υπόγειο του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου Κατερίνης (προέλευση: αρχείο Ν. Γραϊκου).

10. Μαθητικά συσσίτια στην κεντρική αίθουσα του σχολείου κατά τη δεκαετία 1930 (προέλευση: αρχείο 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου, επαναφωτογράφιση: Ν. Γραίκος).
11. Από θεατρική παράσταση του σχολείου κατά τη δεκαετία του 1950 (προέλευση: αρχείο 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου, επαναφωτογράφιση: Ν. Γραίκος).
12. Μαθήτριες και μαθητές του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου σε εργασίες στο πάρκο Κατερίνης κατά τη δεκαετία του 1930 (προέλευση: αρχείο 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου, επαναφωτογράφιση: Ν. Γραίκος).

Γραφικές παραστάσεις

1. Ορφανοί μαθητές κατά τα έτη 1929-1951.
2. Μαθητές που διέκοψαν τη φοίτηση για διάφορους λόγους κατά τα έτη 1926 - 1951.
3. Μαθητές που επαναλαμβάνουν την τάξη κατά τα σχολ. έτη 1926 - 1951.
4. Εγγραφείσες και εγγραφέντες μαθήτριες/τές (1925 – 1951)
5. Δηλωθείσα καταγωγή μαθητών κατά το σχολ.έτος 1926-'27 σε σύνολο 317 αρρένων.
6. Δηλωθείσα καταγωγή μαθητών κατά το σχολ.έτος 1927-'28 σε σύνολο 317 αρρένων.
7. Δηλωθείσα καταγωγή μαθητριών και μαθητών κατά το σχολ. έτος 1929- '30 σε σύνολο 498 μαθητριών-μαθητών.
8. Επαγγέλματα αγροτικής οικονομίας (εκτός επαγγελμάτων καπνού) κατά τα έτη 1929-1951.
9. Εμπορικά επαγγέλματα κατά τα έτη 1929-1951.
10. Τεχνίτες κατά τα έτη 1929-1951.
11. Εργατικά επαγγέλματα κατά τα έτη 1929-1951.

Πίνακες

1. Διαγωγή μαθητριών/τών το διάστημα 1926 – 1951.
2. Απόσπασμα από το Βιβλίο Μαθητολογίου 1929 – 31, Β1 καταλόγου, σχολ. έτος 1929-30 (φωτ.: Ν. Γραίκος).
3. Απόσπασμα από το Βιβλίο Μαθητολογίου 1931 – 35, Β2 καταλόγου, σχολ. έτος 1931 – 32, σ. 21 (φωτ.: Ν. Γραίκος).

4. Απόσπασμα από το Βιβλίο Μαθητολογίου 1931 – 35, Β2 καταλόγου, σχολ. έτος 1932 – 33, σ. 44 (φωτ.: Ν. Γραϊκος).
5. Δηλωθέν θρήσκευμα των μαθητριών/τών το διάστημα 1929 – 1951.
6. Ανάπτυξη της ελληνικής βιομηχανίας (1917 – 1938). Πηγή: Σβορώνος, Ν. Γ. (1992¹³), 129-130.
7. Εξέλιξη της διάρθρωσης του ακαθαρίστου εγχωρίου προϊόντος της Μακεδονίας κατά κύριους τομείς παραγωγής (1913 – 1947). Πηγή: Θεοφανίδης Στ. (1982), 527.
8. Αντιστοιχία στρεμματικής έκτασης και γεωργικής εκμετάλλευσης (1928). Πηγή: Χουμανίδης, Λ. Θ. (1990), 335.
9. Συνολική μείωση του καπνεργατικού επαγγέλματος [πανελληνίως] για τα έτη 1927-1939. Πηγή: «Απολογισμός διαχείρισης του ΤΑΚ, 1928,1932 και 1939», στο: Λιάκος Α. (1993), 421.
10. Διακύμανση της απασχόλησης των καπνεργατών κατά ειδικότητα για το έτος 1927 [πανελληνίως]. Πηγή: Μετατροπή σε εκατοστιαίες μονάδες [100=38.160 άτομα] του ένθετου πίνακα για την απασχόληση του 1927 στο Δελτίο Κοιν. Ασφαλίσεων Α' /3, 1927, στο: Λιάκος Α. (1993), 421.

Εισαγωγή

Η εκπαιδευτική ιστορία της Πιερίας έχει μελετηθεί αρκετά τις τελευταίες δύο δεκαετίες. Εισηγήσεις σε συνέδρια και μονογραφίες έχουν φωτίσει διάφορες όψεις της εκπαιδευτικής κατάστασης στην Πιερία κυρίως από τον 19^ο αι. κ.ε., οπότε και διαθέτουμε επαρκείς μαρτυρίες και εκπαιδευτικά αρχεία¹.

---

¹ Τις τελευταίες δεκαετίες, κυρίως με αφορμή την οργάνωση πέντε συνεδρίων για την τοπική ιστορία της Κατερίνης και της Πιερίας, έχουν παρουσιαστεί αρκετές εργασίες σχετικά με την ιστορία της εκπαίδευσης στην Πιερία. Από τις παλαιότερες μελέτες αναφέρουμε τις παρακάτω: Παπαδόπουλος, Σ. Ι. (1970)· Αγγελόπουλος Αθ. (1974)· Παπαδόπουλος, Σ. Ι. (1975)· Παπαδόπουλος, Σ. Ι. (1976), Από τις νεότερες (μετά το 1990) σημειώνουμε τις: Αδαμόπουλος, Α.Γ. (1992)· Κρήτος, Δημ. Κ. (1995)· Βαρμάζης, Ν. Δ. (1996)· Βαρμάζης, Ν. Δ. ([1997])· Κίτσου Α. ([1997])· Δάσιου Ο. ([1997])· Χαρίσης Αθ. (1999)· Πούλιος Γ. (1999)· Γραϊκός Ν. (2001)· Βαρμάζης, Ν. Δ. – Γραϊκός Ν. (2002)· Δάσιου Ο. (2002)· Γίδαρη Σ. – Ξάφη Α. – Παπαχρήστου Σ. (2003)· Γίδαρη Σ. ([2004])· Βαρμάζης, Ν. Δ. (2004)· Τόνας, Σ. Δ. ([2005])· Δημητριάδης Ιω. ([2009])· Βαρμάζης, Ν. Δ. ([2009]). Εκτός από τις προηγούμενες εξειδικευμένες εργασίες, πληροφορίες για την εκπαίδευση στην Πιερία εμπεριέχονται και σε γενικότερες μελέτες, όπως για παράδειγμα στις: Κωφός Ε. (1992)· Κάλφας, Α.Γ. - Παπαγεωργίου, Π.Α. (2001)· Κουκουσάς Β. (2001)· Βαρμάζης, Ν. Δ. (2002^α)· Βαρμάζης, Ν. Δ. (2002^β)· Καζταρίδης Γ. (2006). Πολύτιμο και πρωτότυπο υλικό προσφέρουν και αρκετές δημοσιεύτες εργασίες εκπαιδευτικών στο πλαίσιο εκπαιδευτικών προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και πολιτιστικών, που γίνονται στα σχολεία της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπ/σης, όπως για παράδειγμα: Κορομπίλη Λ. (1993), *Το κτίριο του 5^{ου} Γυμνασίου, χθες, σήμερα, αύριο*, πρόγραμμα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, Σχολικό έτος 1992-93, Κατερίνη: 5^ο Γυμνάσιο Κατερίνης· Διαμαντίδου Κλ. – Παναγιωτίδου Λ. – Ράλλη Δ. (επιμ.) (1995), *Ε.Π.Α. Κατερίνης. 10 χρόνια*, Κατερίνη: Ενιαίο Πολυκλαδικό Λύκειο Κατερίνης· Σταθακοπούλου Ε. – Βουλγαρίδου Α. – Μπλάτζας Α. (1994), *Σχέδια 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου Κατερίνης*, πρόγραμμα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, Κατερίνη: 1^ο ΤΕΛ Κατερίνης – Γ' Σχ. 1 – Γ' Σχ. 2, σχολ. έτος 1994 – 1995, 1994· Γραϊκός Ν. (1997), *Ελληνική Αστική Σχολή Αικατερίνης 1905 – 1997*, πρόγραμμα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, Κατερίνη: 1^ο Δημοτικό Σχολείο Κατερίνης, σχολ. έτος 1996 – 1997· Κο-

Όμως το πεδίο είναι ακόμα ανοιχτό για περαιτέρω έρευνα και πριν ακόμα επιχειρηθεί μία γενική μονογραφία, για τη διαχρονική ιστορία της εκπαίδευσης στην Πιερία, θα πρέπει να μελετηθούν τα πολλά εκπαιδευτικά αρχεία, τα οποία διασώζονται ακόμα –αν και αμφίβολο για πόσο ακόμα διάστημα– σε σχολεία όλων των εκπαιδευτικών βαθμίδων και σε διάφορες υπηρεσίες κυρίως μετά το 1950².

Συμβολή στην προσπάθεια μελέτης των εκπαιδευτικών μαρτυριών της Πιερίας αποτελεί και η παρούσα μονογραφία. Αφορά το αρχείο του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου Κατερίνης ή Αστικής Σχολής Αικατερίνης (όπως ονομαζόταν μέχρι τα μέσα της δεκ. του 1910). Αποτελεί πλήρως αναθεωρημένη εκδοχή της ανακοίνωσής μας στο συνέδριο για την ιστορία της Κατερίνης το 1999, με τίτλο: «Στοιχεία για την κοινωνική οργάνωση της Κατερίνης κατά το β' τέταρτο του 20^{ου} αι. (1926 – 1950), όπως αυτά προκύπτουν από τα αρχεία του 1^{ου} Δημοτικού σχολείου Κατερίνης (Ελληνικής Αστικής Σχολής Αικατερίνης)»³ και εμπλουτισμένη εκδοχή του σχετικού κεφαλαίου, που εμπεριέχεται στο βιβλίο, με τίτλο: «Αστική Σχολή Αικατερίνης – 1^ο Δη-

---

ρομπίλη Λ. (2005), *5ο Γυμνάσιο Κατερίνης*, πρόγραμμα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, Τάξη Γ' 1+2, Σχολικό έτος 2004-05, Κατερίνη: 5^ο Γυμνάσιο Κατερίνης. Συγκεντρωτικές μελέτες της θεματολογίας αυτών των εργασιών και της συμβολής τους στην τοπική ιστορία, βλ. Καραϊσκος Ν. (1996), *Εφαρμοζοντας προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Μερικές σκέψεις, προτάσεις, πληροφορίες και ενδεικτικά θέματα για προγράμματα Π.Ε.*, Κατερίνη: [χ.ε.]· Περδίκης Γ. (1999)· *idem* (2002)· Οργανόπουλος Γ. - Περδίκης Γ. (2008).

² Εκτός από το αρχείο του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου ελάχιστα ακόμα εκπαιδευτικά αρχεία πριν από το 1950 σώζονται στην Κατερίνη, όπως του 4^{ου} Δημοτικού Σχολείου (από το 1927 κ.ε.) και του Γυμνασίου Κατερίνης. Στο τέλος της δεκαετίας του '60 καταστράφηκε ό,τι σωζόταν από το αρχείο του 2^{ου} Δημοτικού Σχολείου, ενώ το αρχείο των άλλων σχολείων θεωρείται ότι καταστράφηκε στο μεγαλύτερο τμήμα του εξαιτίας της μη μόνιμης στέγης –μόνιμη στέγη είχαν μόνο το 1^ο και το 2^ο Σχολείο– και των συχνών μετακομίσεων μέχρι τη δεκαετία του '60 περίπου. Πάντως ένα σημαντικό αρχειακό υλικό υπάρχει στη Διεύθυνση της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Πιερίας και αναμένει τη συστηματική έρευνα.

³ Γραϊκος Ν. (2001).

μοτικό Σχολείο Κατερίνης 1905 – 2005», που συγγράψαμε από κοινού με τον καθηγητή Ν. Δ. Βαρμάζη το 2006⁴.

Το αρχείο που ερευνήσαμε στο τέλος της δεκ. του 1990 βρισκόταν σε άθλια κατάσταση στο υπόγειο του παλαιού κτιρίου του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου και σήμερα μεταφέρθηκε στο νέο κτίριο, που αναγέρθηκε πρόσφατα. Αποτελείται συνοπτικά από⁵:

Δέκα (10) βιβλία «Γενικού Ελέγχου».

Επτά (7) βιβλία «Μαθητολογίων».

Πέντε (5) βιβλία «Πράξεων Σχολικής Εφορείας».

Τρία (3) βιβλία διαφόρων «Πρακτικών».

Δέκα (10) βιβλία διαφόρων θεμάτων, που αφορούν τη σχολική ζωή.

Μεγάλο αριθμό λυτών εγγράφων σε φακέλους, κυρίως εισερχόμενης και εξερχόμενης αλληλογραφίας (διαχρονικά).

Ένας ικανός αριθμός κινητών αντικειμένων, όπως εποπτικών οργάνων, παλαιών βιβλίων, μαρμάρινων και πέτρινων σπολίων ισλαμικής κυρίως προέλευσης, επίπλων (κυρίως ερμαρίων και ντουλαπιών), μαγειρικών σκευών των συσσιτίων [ε ι κ. 9], θρανίων κι άλλων κειμηλίων έχουν καταγραφή και περιγραφεί σε παλαιότερη εργασία μας⁶.

Η σημασία του αρχείου για τη μελέτη της τοπικής εκπαιδευτικής ιστορίας, αλλά και γενικότερα της πόλης της Κατερίνης είναι πολύ μεγάλη, γιατί ιδιαίτερα το διάστημα από τις αρχές του 20^{ου} αι. μέχρι και τον Β΄ Πα-

---

⁴ Βαρμάζης, Ν. Δ. - Γραϊκός Ν. (2006). Βλ. επίσης και την προηγούμενη μελέτη: Βαρμάζης, Ν. Δ. – Γραϊκός Ν. (2002).

⁵ Βλ. αναλυτικό κατάλογο του αρχείου στην αρχή της παρούσας εργασίας, σ. 20 - 22. Το μεγαλύτερο τμήμα του διασωθέντος αρχείου έχει ως *terminus post quem* το έτος 1926, αφού το παλαιότερο τμήμα του μέχρι το 1905 -έτος ανέγερσης του κτιρίου της Αστικής Σχολής- εξαφανίστηκε το 1985 αμέσως μετά την παρουσίασή του σε έκθεση, που οργάνωσε ο Δήμος Κατερίνης. Το αρχείο παραδόθηκε την 7^η / 10 / 1985 από το Διευθυντή του σχολείου στους οργανωτές της έκθεσης και αναζητήθηκε επίσημα από τον Δήμο Κατερίνης με το υπ. αρ. 57/24-4-1991 έγγραφο του Διευθυντή Εκπαίδευσης Πιερίας.

⁶ Βλ. Βαρμάζης, Ν. Δ. - Γραϊκός Ν. (2006), 101 – 107.

γκόσμιο Πόλεμο, το 1^ο Δημοτικό Σχολείο ήταν το κεντρικότερο και το μεγαλύτερο από την άποψη του μαθητικού δυναμικού, από όλα τα υπόλοιπα σχολεία της πόλης και μάλιστα όλων των βαθμίδων. Σύμφωνα με το «Υπόμνημα περί της εν γένει καταστάσεως της υποδιοικήσεως Κατερίνης, νομού Θεσσαλονίκης», που συνέταξε στις 12 Δεκεμβρίου του 1914 ο υποδιοικητής Σαβεριδής, εκείνο το διάστημα, εκτός από την Αστική Σχολή, που λειτουργούσε ως πλήρες εξατάξιο σχολείο με 329 μαθητές, η πόλη συντηρούσε ακόμα το Ημιγυμνάσιο με 34 μαθητές και μαθήτριες, ένα μη πλήρες διτάξιο σχολείο αρρένων με 140 μαθητές, το εξατάξιο Παρθεναγωγείο με 240 μαθήτριες και ένα Νηπιαγωγείο με 180-200 νήπια⁷. Μέχρι το 1929 υπήρχαν τέσσερα Δημοτικά Σχολεία, ενώ από το 1935 πέντε και μέχρι το 1950 επτά⁸. Σήμερα (2011) λειτουργούν δεκαπέντε Δημοτικά Σχολεία.

Η μελέτη ενός εκπαιδευτικού αρχείου θέτει ποικίλα ερωτήματα. Ποιες είναι οι μέθοδοι προσέγγισης, καταγραφής, ανάλυσης και ερμηνείας του; Ποια είναι τα όρια και οι προϋποθέσεις της «αλήθειας» που αποκαλύπτει, σε σχέση με την κοινωνία στην οποία ανήκει; Ποια η σχέση με την τοπική ιστορία ή τη «μεγάλη» ιστορία;

Η σχέση σχολείου και κοινωνίας είναι αμφίδρομη. Γι' αυτό και η μελέτη του εκπαιδευτικού φαινομένου αποτελεί σύνθετη διαδικασία, που αφορά την ερμηνεία του ρόλου, τον οποίο η ίδια η κοινωνία επιφυλάσσει για το σχολείο ως αντανακλαστικού μηχανισμού αναπαραγωγής των δικών της καθιερωμένων θεσμών, αλλά συγχρόνως αφορά και την αναδίφηση των δυνατοτήτων, που διαθέτει το σχολείο να ξεπερνά το μηχανιστικό του ρόλο και να δημιουργεί τις προϋποθέσεις αυτόνομης κοινωνικής παρέμβασης⁹.

---

⁷ *ΙΑΜ, ΓΔΜ*, φακ. 13, 1 – 11 [εδώ 2, 4], στο: Βλ. Κουκουσάς Β. (2001), 65 – 66, 67, 79 (φωτοτυπία του αποσπάσματος).

⁸ Βλ. Καζταρίδης Γ. (2006), 199 κ.ε. Το 4^ο Δημοτικό Σχολείο ιδρύεται το 1929 [βλ. Παταρίδου-Καρατέγου Ε. (2005), 50], το 1935 ιδρύεται το 5^ο [βλ. Κάλφας, Α.Γ. - Παπαγεωργίου, Π.Α. (2001), 78], το 1942 το 6^ο Δημοτικό Σχολείο [Δημητριάδης Ιω. (2009)] και το 1949 το 7^ο [βλ. Γίδαρη Σ. ([2004])].

⁹ Ερμηνείες για τις αμφίδρομες σχέσεις κοινωνίας και σχολείου, βλ. ενδεικτικά: Ανθογαλίδου Θ. (1987)· Bernstein Β. (1989)· Σολομών Ι. (1992).

Συνεπώς τα εκπαιδευτικά αρχεία αποτελούν σύνθετες μαρτυρίες, οι οποίες σε πρώτο επίπεδο περιγράφουν την καθαρά εκπαιδευτική λειτουργία του σχολείου, σε δεύτερο όμως και ίσως ουσιαστικότερο επίπεδο, φανερώνουν όψεις του γενικότερου υποδόριου πολιτισμικού υλικού, πάνω στο οποίο συνυφαίνονται οι νοοτροπίες και οι αναπαραστάσεις της κοινωνίας, μέσα στην οποία το σχολείο λειτουργεί συγχρονικά και διαχρονικά, ως θεματοφύλακας, αλλά -και το κυριότερο- ως παραγωγός των πολιτισμικών αξιών.

Ενδιαφέρον για τη συνάφεια αυτή παρουσιάζουν οι απόψεις του Bourdieu, ο οποίος θεωρούσε ότι οι κοινωνίες δεν μπορούν αν αναλυθούν απλά και μόνο ως αποτέλεσμα των οικονομικών και των ιδεολογικών διαστρωματώσεων, αλλά ως πολιτισμικά πεδία, τα οποία δρουν ως αυτόνομες δομές μέσα στην ευρύτερη κοινωνική δομή προκαλώντας έξεις και νοοτροπίες¹⁰. Η εκπαίδευση, όπως και η τέχνη, η οικονομία, το Δίκαιο κ.ά. συγκροτούν αλληλένδετα πεδία και δίκτυα, μέσω των οποίων οι άνθρωποι συνδιαλέγονται χρησιμοποιώντας ποικίλες μορφές τυπικών ή άτυπων κοινωνικών πρακτικών. Τα εκπαιδευτικά αρχεία εντασσόμενα στο πλέγμα των

---

¹⁰ Η έννοια του πολιτισμικού πεδίου περιγράφεται από τον P. Bourdieu στα: Bourdieu P. (1993), *The Field of Cultural Production. Essays on Art and Literature*, Johnson R. (επιμ. – εισαγ.), Columbia University Press· Bourdieu P. (2006), *Οι κανόνες της τέχνης. Γένεση και δομή του λογοτεχνικού πεδίου* [1992], μτφρ.: Γιαννοπούλου Ε., πρόλ.: Παναγιωτόπουλος Ν., Αθήνα: Πατάκης, 255 – 264, 378 – 383. Οι έννοιες της «έξης» και των «νοοτροπιών» οφείλουν πολλά στον τρόπο, που τις οριοθετούν, την μεν πρώτη ο P. Bourdieu (ως habitus) [βλ. Bourdieu P. (2006β), *Η αίσθηση της πρακτικής*, μτφρ. – επιστ. θεώρηση: Παραδέλλης Θ., επίμετρο: Λελεδάκης Κανάκης, Αθήνα: Αλεξάνδρεια], τις δε δεύτερες ο Le Goff (ως mentalités) [Le Goff (1975/1983), «Οι νοοτροπίες: μια διφορούμενη ιστορία», στο: *Το έργο της Ιστορίας*, βιβλίο πρώτο, 316 – 338 (όπου και σχετική βιβλιογραφία μέχρι τις αρχές της δεκαετίας το '70). Βέβαια η χρήση ιδιαίτερα της δεύτερης έννοιας γίνεται υπό τις επιφυλάξεις νεότερων αναλύσεων, βλ. ενδεικτικά: Burke P. (1986), “Strengths and weaknesses of the history of mentalities”, *History of European Ideas* 7, 439 – 451.

κοινωνικών σημασιών ιχνηλατούν και αποκαλύπτουν τις κοινωνικές έξεις αρκεί να ερμηνευθούν πολύσημα.

Σε πρώτο επίπεδο το αρχειακό εκπαιδευτικό υλικό μπορεί να αναλυθεί ποσοτικά, με την αναζήτηση των σειραϊκών δεδομένων, που χαρτογραφούν την κοινωνία πραγματολογικά¹¹. Παρόλα αυτά δεν υποστηρίζουμε μια «ποσοτικοποίηση» της ιστορίας ή μια μονομερή αναγωγή σε θετικιστικά δεδομένα. Σε δεύτερο επίπεδο προτείνουμε την ποιοτική ερμηνεία των δεδομένων αυτών, ως σύνθετο και παλίμψηστο κείμενο, το οποίο μπορεί να «αναγνωσθεί» ξανά και ξανά, αποκαλύπτοντας κάθε φορά νέες κρυμμένες σημασίες. Πρόκειται όμως έτσι για μια «κατακερματισμένη» προσέγγιση, που συγκροτείται από μερικές αφηγήσεις; Αρκεί δηλ. η «αυτόνομη» μελέτη όλων των εκπαιδευτικών (ή άλλων) αρχείων της περιοχής, για να συνθέσουμε κατόπιν, σαν σε υφαντό αφηγήσεων, τη συνολική αφήγηση της τοπικής ιστορίας; Εκ των πραγμάτων τα ίδια τα ερωτήματα που τίθενται συνιστούν κατά κάποιο τρόπο και την αφετηρία των λύσεων. Οι πηγές δεν υφίστανται αυτόνομες σε ένα θετικιστικό και μηχανιστικό «ιστορικό εργαστήριο». Μιλούν ανάλογα με το είδος των ερωτημάτων, που θα θέσει ο ιστορικός, ο οποίος, όπως χαρακτηριστικά σημείωνε ο Moniot, «είναι εκείνος που κατασκευάζει την πηγή –τα υπολείμματα του παρελθόντος δεν είναι παρά η πρώτη ύλη για κάτι τέτοιο»¹². Ωστόσο οφείλουμε να τονίσουμε, ότι ενδιαφερόμαστε πολύ περισσότερο για μια ιστορία, που αφορμάται από

---

¹¹ Η χρήση των ποσοτικών δεδομένων, που προκύπτουν από τη μελέτη των αρχείων, στην ανασύσταση της κοινωνίας που τα παρήγαγε, υπήρξε πολύ διαδεδομένη στη μεθοδολογία της ιστορίας, μετά από τα μέσα του 20ου αιώνα. Κατά τον F. Furet, οι «σειραϊκές πηγές» είτε αριθμητικές από πλευράς δομής είτε μη αριθμητικές, που μπορούν όμως να αναχθούν σε σειρές – όπως τα εκπαιδευτικά αρχεία – συνιστούν μία από τις οδούς διερεύνησης των ιστορικών ερωτημάτων, βλ. Furet Fr. (1975/1983). Όμως η άκριτη «ποσοτικοποίηση» μπορεί να ανάγει την ιστορία σε αφηρημένη, και θεωρητική κατασκευή. Πρβλ. παρατηρήσεις στο: Σμυρναίος Α. (2008), 53.

¹² Moniot H. (2000), 83. Για το νόημα του ιστορικού ερωτήματος στην ανάπτυξη της ιστορικής σκέψης των παιδιών, βλ. Νάκου Ε. (2000), 97 – 99.

τα δεδομένα κι επιχειρεί να αποδώσει συνολικό νόημα, παρά για μια κατασκευαστική και σχετικιστική προσέγγιση¹³.

Στην παρούσα μελέτη η προσπάθειά μας εντοπίζεται κυρίως στην ανάλυση των ποσοτικών δεδομένων και στην ταξινόμησή τους σε κατηγορίες ανάλογα με το είδος των πληροφοριών που παρέχουν. Επιχειρούμε συγχρόνως να «αναγνώσουμε» ποιοτικά τα δεδομένα αυτά, τουλάχιστον στο βαθμό που είναι αυτό εφικτό στα περιορισμένα όρια της μελέτης μας. Σίγουρα τα αρχικά αυτά στοιχεία αποτελούν το πρωτογενές υλικό μιας συνολικότερης πολιτισμικής θεώρησης της τοπικής ιστορίας, η οποία θα συνυφάνεται από δεδομένα ποικίλης μορφής, όπως ιστορικές πηγές στην πρωτογενή τους «επίσημη» ή «ανεπίσημη» μορφή, εθνογραφικές έρευνες πεδίου, ανθρωπολογικά και θρησκευτικά δεδομένα, εικαστικό, μουσικό και αρχιτεκτονικό υλικό, προφορικά και γραπτά αφηγήματα και γενικά μια προσέγγιση της τοπικής κοινωνίας, η οποία θα αναδύεται από ποικίλα πεδία και ιστούς σημασιών, που συνδέονται σε πολυποίκιλα πολιτισμικά δίκτυα¹⁴.

---

¹³ Ζητήματα και ερωτήματα, τα οποία αφορούν την τοπική ιστορία και τη διδακτική της, βλ. ενδεικτικά: Ίγκερς Γ. (1991)· Ανδρέου Απ. (1994)· Λεοντσίνης, Γ.Ν. (1996)· Βαϊνά Μ. (1997)· Αβδελά Έ. (1998)· Ρεπούση Μ. (2000α)· Ρεπούση Μ. (2000β)· Λεοντσίνης, Γ.Ν. – Ρεπούση, Μ. (2001)· Χαρίτος Χ. (2001)· Cannadine D. (επιμ.) (2007)· Συμυρναίος Α. (2008).

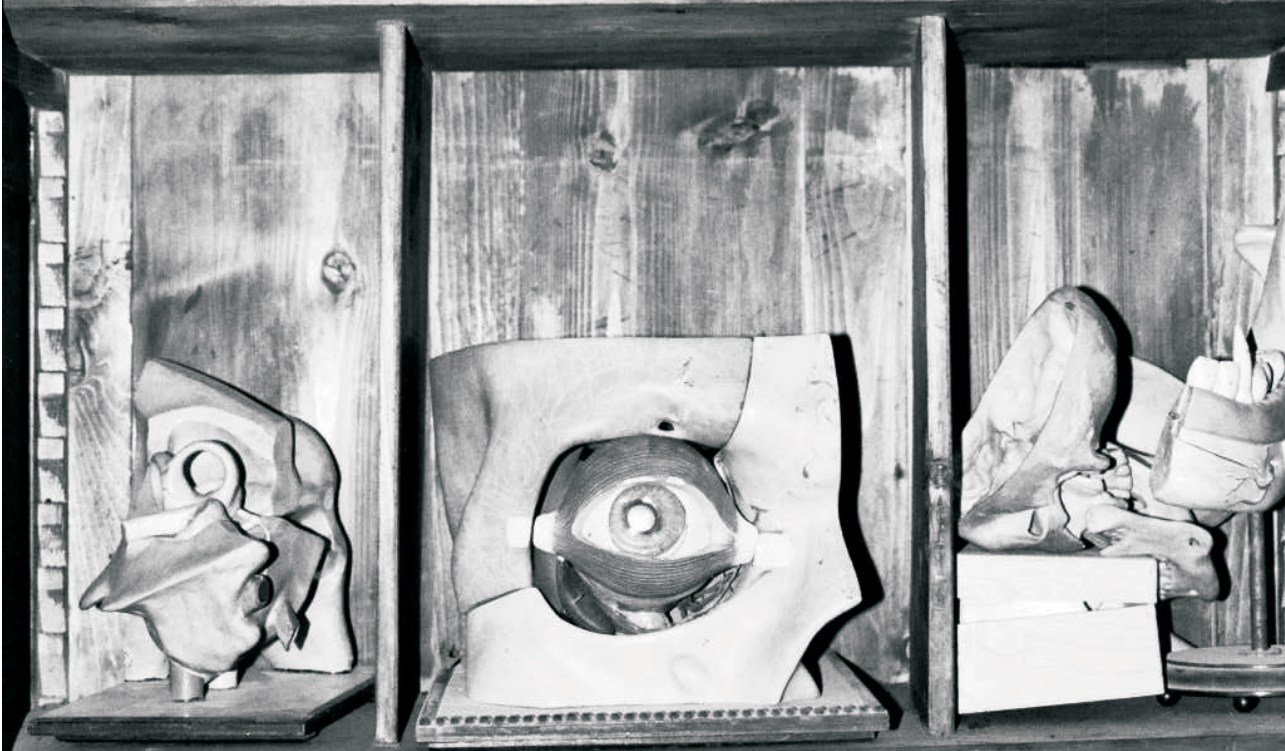
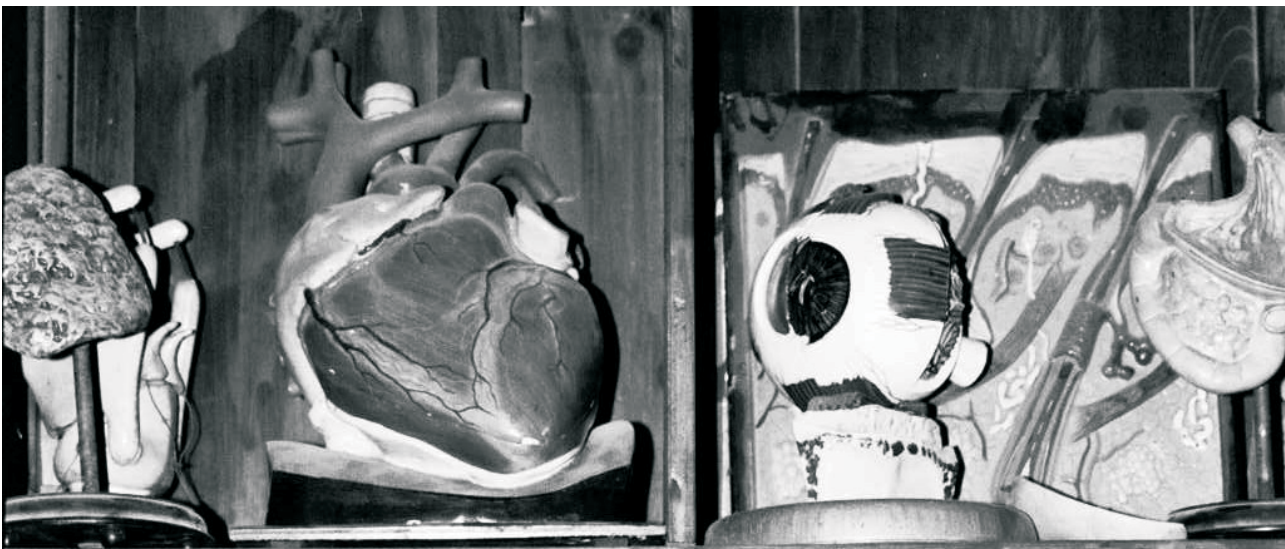
¹⁴ Σχετικά με τη «διεπιστημονική» προσέγγιση της ιστορίας, βλ. παρατηρήσεις στο: Κόκκινος Γ. (2002), «Η μελέτη της κουλτούρας: ιστορικό πλαίσιο, εννοιολόγηση, διεπιστημονική προσέγγιση. Η εκβολή του θεωρητικού προβληματισμού στο θεσμό», στο: Κόκκινος Γ. – Αλεξάκη Ε. (επιμ.), *Διεπιστημονικές προσεγγίσεις στη Μουσειακή Αγωγή*, Αθήνα: Μεταίχμιο, 17 – 42 (όπου οι αναφορές έχουν ως αφορμή την ερμηνεία του θεσμού του Μουσείου). Πρβλ. την επισήμανση προβλημάτων στο: Συμυρναίος Α. (2008), 52 – 53. Ιδιαίτερα για τις πολιτισμικές θεωρήσεις της ιστορίας, βλ. ενδεικτικά Hunt L. (ed.) (1989)· Nelson C. - Treichler P. (επιμ.) (1992), *Cultural Studies*, New York: Routledge· Barker Chr. (2008³), *Cultural Studies: Theory and Practice*, London: Sage· Ryan M. (2010), *Cultural Studies: An Anthology*, Oxford: Willey – Blackwell. Ιδιαίτερα σημαντική ήταν η προηγούμενη θεωρητική συμβολή του Μ. Bakhtin, βλ. Hirschkop K. – Shepherd D. (επιμ.) (2002²), *Bakhtin and*

Η έρευνα του εκπαιδευτικού αρχείου του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου, ως εγχείρημα και πρόταση προσέγγισης της τοπικής ιστορίας, θεωρούμε ότι συνεισφέρει στην ερμηνεία της κοινωνίας της Κατερίνης στους τομείς: (α) της λειτουργίας του σχολείου και του κοινωνικού του ρόλου, και (β) της οικονομικής της δραστηριότητας. Αποτελεί όμως συγχρόνως και το πρωτογενές υλικό πάνω στο οποίο μπορούμε να υφάνουμε τις ερμηνείες μας και να διαβάσουμε τις υπόρρητες νοοτροπίες και τις αναπαραστάσεις της εποχής, αφού το συνδέσουμε και με ποικίλες άλλες ομόχρονες μαρτυρίες. Γι' αυτό η αναγωγή σε μια «τοπική πολιτισμική ιστορία των σημασιών» είναι πάντα ένας από τους μελλοντικούς στόχους, ο οποίος δεν αναιρεί εν τούτοις το καλειδοσκοπικό φάσμα των επιμέρους ερμηνειών.

Cultural Theory, Manchester: Manchester University Press. Βλ. επίσης τη μελέτη στα ελληνικά Καρατσινίδου Χρ. (2005), *Η αναγέννηση του νοήματος. Ο Μ. Μπαχτίν και η σύγχρονη πολιτισμική θεωρία*, Αθήνα: Ίνδικτος. Για την τοπική ιστορία της Περίας επιχειρήσαμε και παλαιότερα να συνθέσουμε μαρτυρίες διαφόρων ειδών. Βλ. ενδεικτικά: Γραϊκος Ν. (2006), «“Σιλουέτες” Κατερινιωτισσών. Αναπαραστάσεις γυναικείας καλλονής στην Κατερίνη των αρχών του '50 μέσα από την εφημερίδα “Μακεδονικός Αγών”», *Μουσών Βήμα* [μηνιαία περιοδική έκδοση εφ. *Ολύμπιο Βήμα*, (Κατερίνη)] 3, 10 Απρ.· Idem (2008α)· Idem (2008β)· Πρβλ. επίσης: Idem (2006) και Idem (2004), «Τοπική Ιστορία και εκπαίδευση: Από τα διδακτικά “εγχειρίδια” στους “φακέλους εργασίας”. Προτάσεις και προοπτικές στο χώρο της Περίας», *Υδρείον* [μηνιαία περιοδική έκδοση εφ. *Ολύμπιο Βήμα*, (Κατερίνη)] 28, 16 Φεβρ., 3. Χαρακτηριστική είναι η διασύνδεση λογοτεχνίας και τοπικής ιστορίας, που έχει επιχειρήσει ο Α. Κάλφας, βλ. Κάλφας Α. (2000)· Idem (2001)· Idem (2001), «Εκδοτική δραστηριότητα και κίνηση των ιδεών στην Κατερίνη (1918 – 1999), στο: *Κατερίνη*, 467 – 494· Idem (2002), «Η εικόνα της Περίας στη νεοελληνική Λογοτεχνία (1929 – 1998)», στο: *Η Περία* 2, 425 - 469· Idem ([2009]), «Λογοτεχνικές εκδόσεις, μαρτυρίες και αφηγήσεις στην Περία από το 1928 ως τις μέρες μας», στο: *Η Περία στα Βυζαντινά και στα Νεότερα Χρόνια*, εισήγηση στο 4ο συνέδριο, Κατερίνη 25 – 28 / 11 / 2009, Πολιτιστικός Οργανισμός Δήμου Κατερίνης – Εστία Περιόδων Μουσών Κατερίνης (τα πρακτικά υπό έκδοση)· Idem (2011).

Θα επιχειρήσουμε να αναλύσουμε τους τομείς αυτούς στη συνέχεια, αφού προηγουμένως παρεμβάλουμε ένα σύντομο περίγραμμα της ιστορίας της πόλης και του σχολείου.

Α. Περίγραμμα της ιστορίας της πόλης και του σχολείου

Στις αρχές του 20^{ου} αι. ο επίσκοπος Κίτρος Παρθένιος Βαρδάκας σημείωνε για την Κατερίνη ότι: «[...] κείται παρὰ τὸ ἀριστερὸν τῷ εἰσερχομένῳ σκέλος τοῦ Θερμαϊκοῦ καὶ ἐπὶ τῆς δυτικῆς ἀκτῆς αὐτοῦ, ἐπὶ εὐφορωτάτης πεδιάδος, περιβαλλομένως νοτιανατολικῶς μὲν ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Ὀλύμπου, τῆς κατοικίας τῶν δώδεκα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων θεῶν, νοτιοδυτικῶς δὲ ὑπὸ τῶν δασωδεστάτων Πιερίων ὀρέων»¹.

Ιστορικές μαρτυρίες για την ίδρυση της πόλης δεν έχουν ακόμα ανακαλυφθεί². Οι πρώτες μαρτυρίες για την ύπαρξη οικισμού με το όνομα «Αι-

---

¹ Βαρδάκας Παρθένιος (1918), 6 – 7.

² ἤδη ἀπὸ τὸν 19^ο αἰῶνα ὁ Μ. Δήμιτσας εἶχε συνδέσει τὴ σημερινὴ Κατερίνη με τὸν ἐμπορικὸ σταθμὸ ἢ πόλιν HATERA, πού ἀναφέρεται στὸν κώδικα Peutinger [βλ. Δήμιτσας, Μ. Γ. (1988), 61]. Τὴν ἀποψη αὐτὴ ἀναπαρήγαγαν νεότεροι ἐρευνητές, ὅπως ὁ Π. Ἀναγνωστόπουλος [βλ. Ἀναγνωστόπουλος, Π. Ν. (1971), 113 – 115]. Πρόσφατα προτάθηκε νέα θέση γιὰ τὰ ἀρχαία «Ἄθηρα» στὴν περιοχή τοῦ Ἀδριανοῦ δυτικὰ τῆς πόλης [βλ. Jung R. – Γυματζίδης Στ. (2008), «Ὁ ἀρχαῖος οἰκισμὸς στὴ θέση Κάστρο τῆς Νεοκαισάρειας Πιερίας», *Εστιακά Σύμμεικτα* 1, 133 – 150. Ἀνακοινώθηκε στὴν 21^η Συνάντηση γιὰ τὸ *Αρχαιολογικὸ Ἔργο στὴ Μακεδονία καὶ στὴ Θράκη* τὸ 2008 με τίτλο: «Νέα στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐποχὴ χαλκοῦ καὶ σιδήρου ἀπὸ τὴν Πιερία: Κάστρο Νεοκαισάρειας 2007. Πρόσφατα διατυπώθηκε διαφορετικὰ ἀποψη ἀπὸ τὸν Εὐ. Παπαθανασίου στὴν εἰσήγηση: «Μεσοβυζαντινὸ κάστρο στὴν περιοχή τοῦ Ἀδριανοῦ», στὸ 4^ο συνέδριο *Ἡ Πιερία στὰ Βυζαντινὰ καὶ στὰ Νεότερα Χρόνια*, Κατερίνη 25 – 28 / 11 / 2009, Πολιτιστικὸς Ὄργανισμὸς Δήμου Κατερίνης – Εστία Πιερίδων Μουσῶν Κατερίνης (τὰ πρακτικὰ ὑπὸ ἐκδόση)]. Γιὰ τὴν νεότερη ἱστορία τῆς Κατερίνης ὑπάρχει ἡ γενικὴ μονογραφία Καζταρίδης Γ. (2006). Ἐνδιαφέρουσα μονογραφία συνέγραψε καὶ ὁ Αθ. Καραβέργος με τίτλο: «Σύντομη ἱστορία τῆς πόλεως Κατερίνης (ἀναζήτηση ἀρχαιολογικῶν πηγῶν καὶ βιβλιογραφίας)», ἡ ὁποία ὅμως παραμένει ἀνέκδοτη [βλ. ἀναφορὰ καὶ ἀποσπάσματα στὸ: Κάλφας Α. (2000), 18 – 19]. Εἰδικότερες μελέτες ἐμπεριέχονται στὰ πρακτικὰ τῶν συνεδρίων γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Πιερίας καὶ τῆς Κατερίνης (βλ. *Ἡ Πιερία* 1· *Ἡ Πιερία* 2· *Ἡ Πιερία* 3· *Κατερίνη*). Πληροφορίες παρατίθενται καὶ σε γενικότερες μελέτες, ὅπως γιὰ παράδειγμα στίς: Κανταρτζῆς Σ. (1974/1985)· Κωφός Ε. (1992)· Σαλιπστής, Ν. Π. (2003)· Κάλφας,

κατερίνη» ανάγονται στους πρώτους αιώνες της τουρκοκρατίας, η οποία για την Πιερία αρχίζει γύρω στα 1380³. Κατά βάση η πόλη συγκροτείται από Οθωμανούς και ποικίλους χριστιανικούς πληθυσμούς επήλυδων [ε ι κ. 1]⁴.

Στους τελευταίους αιώνες της τουρκοκρατίας μέχρι την απελευθέρωση του 1912 ήταν μία μικρή «κώμη»⁵, στην οποία ζούσαν χριστιανοί, από τους

Α.Γ. - Παπαγεωργίου, Π.Α. (2001) κ.ά. Αλλά και σε περιηγητικές και αρχαιακές πηγές, όπως Holland H. (1989), 163 κ.ε., 214, 218· Kurz M. (2003), 100, *passim*· Σχινάς Ν. (1996). Πρβλ. επίσης τις προσπάθειες σύνοψης των πηγών, στα: Καζταρίδης, Ι. Φ. (2000)· Καραβέργος, Α. Γ. (2002). Στο μεγαλύτερο μέρος τους οι μελέτες αυτές αναπαράγουν τις σχετικές για την Πιερία πληροφορίες, που εμπεριέχονται σε κεφάλαια των κλασικών βιβλίων: Σιμόπουλος Κ. (1984/1990³), *Πώς είδαν οι ξένοι την Ελλάδα του '21. Απομνημονεύματα, χρονικά, ημερολόγια, υπομνήματα, αλληλογραφία εθελοντών, διπλωματικών, ειδικών απεσταλμένων, περιηγητών, πρακτόρων κ.ά.*, τ. 1 (1821 – 1822), τ. 2 (1822 – 1823), τ. 3 (1823 – 1824), τ. 4 (1824 – 1826), τ. 5 (1826 – 1829), Αθήνα: [χ.ο.]· Βασδραβέλλης, Γ. Κ. (1952), *Ιστορικά αρχεία Μακεδονίας*, τ. 1 (Αρχείον Θεσσαλονίκης, 1695 – 1912), τ. 2 (Αρχείον Βεροίας - Ναούσης, 1598 – 1886), τ. 3 (Αρχείον Μονής Βλατάδων, 1466 – 1839), Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών. Σίγουρα το πεδίο είναι ακόμα διάπλατα ανοιχτό, για τη συστηματικότερη έρευνα των πρωτότυπων περιηγητικών πηγών και τη μελέτη πολλών ακόμα καιρίων ζητημάτων, όπως της ίδρυσης του οικισμού, της διαχρονικής πληθυσμιακής σύνθεσής του και γενικότερα της κατανόησης της πολιτισμικής λειτουργίας της πόλης. Ανεξερευνήτο παραμένει εισέτι το κεφάλαιο της έρευνας των οθωμανικών αρχείων, που φυλάσσονται στα Γενικά Αρχεία της Τουρκίας.

³ Βλ. Ζαφράκα-Σταυρίδου Α. ([1997]), «Η Πιερία κατά τη μέση και ύστερη βυζαντινή περίοδο – προβλήματα έρευνας», στο: *Η Πιερία 1*, 111 - 126· Νεράντζη-Βαρμάζη Β. (2002), «Πολιτική και οικονομική ιστορία της Πιερίας κατά τους τελευταίους βυζαντινούς αιώνες», στο: *Η Πιερία 2*, 77 – 86.

⁴ Για την πληθυσμιακή σύνθεση της πόλης, βλ. ενδεικτικά Ράπτης Γ. (2001). Για το γενικότερο πλαίσιο των δημογραφικών εξελίξεων στη Μακεδονία κατά την τουρκοκρατία, πρβλ. πληροφορίες στο: Γούναρης, Β. Κ. ([1992α]).

⁵ Για παράδειγμα ως «κώμη» αναφέρεται η Κατερίνη στις αφιερωματικές επιγραφές των παλαιότερων εικόνων στο τέμπλο του ναού της Αγίας Αικατερίνης (κοιμη-

οποίους ένας μεγάλος, αλλά ανεξακριβωτος αριθμός, ήταν βλαχοποιημένες κυρίως από τα βλαχοχώρια της Πίνδου, που παραχείμαζαν τα κοπάδια τους και πολλοί Οθωμανοί.

Ει κ. 1: Η «Αικατερίνη» και η γύρω περιοχή της σε λεπτομέρεια χαλκογραφίας με τον άγιο Διονύσιο και σκηνές του βίου του

τηριακού ναού) χρονολογημένες το 1831, Γραϊκος Ν. – Μαρκή Ε. (2001), «Εκ κώμης Κατερίνης». Φορητές εικόνες από την πόλη της Κατερίνης (1831 – 1912) [α' μέρος], στο: *Κατερίνη*, 495 – 543· Γραϊκος Ν. - Μαρκή Ε. (2008), «Εκ κώμης Κατερίνης». Φορητές εικόνες από την πόλη της Κατερίνης (1831 – 1912) [β' μέρος], στο: *Η Πιερία 3*, 603 – 643.

Μετά την απελευθέρωση η «κώμη» είχε γύρω στους 5.000 κατοίκους από τους οποίους το 1/3 περίπου ήταν μουσουλμάνοι. Το 1922 μετά την μικρασιατική καταστροφή ο μικρός οικισμός δέχεται κύματα προσφύγων από τον Πόντο, την Ανατολική Θράκη και τη Μ. Ασία. Το ίδιο διάστημα και άλλοι πρόσφυγες βρίσκουν καταφύγιο στην Κατερίνη για λόγους οικονομικούς από όμορες ορεινές κοινότητες βλαχοφώνων, όπως το Λιβιάδι Ολύμπου, τον Κοκκινοπλό κ.α. Στα επόμενα χρόνια η πόλη αναπτύσσεται ραγδαία και το 1929 ανακηρύσσεται σε Δήμο με 10.000 περ. κατοίκους⁶.

Η μικρή «κώμη» του 19^{ου} αι. με τον μεικτό πληθυσμό –ελληνικό και τουρκικό– στα μέσα του 20^{ου} αιώνα εξελίσσεται σε χαρακτηριστική κεντρομακεδονική πόλη, με πληθυσμό ντόπιο και προσφυγικό. Η εικόνα της όμως θυμίζει ακόμα παλαιότερες εποχές. Έγραφε για την περίοδο αυτή ο δημοσιογράφος και λόγιος Σάββας Κανταρτζής ότι: «Η Κατερίνη, τα χρόνια εκείνα, μέχρι που προβιάστηκε σε Δήμο, βρισκόταν περίπου σε πρωτόγονη κατάσταση. Δεν είχε ούτε ηλεκτρικό φως, ούτε νερό, ούτε φυσικά και δρόμους [...] Η ύδρευση γινόταν από τον ανοιχτό μυλαύλακα, γι' αυτό και οι εντερικές και μολυσματικές αρρώστιες βρισκόνταν σε έξαρση. Η ελονοσία είχε την πρώτη θέση στις αρρώστιες και στη θνησιμότητα. Τον βαρύτερο φόρο στον Χάρο τον πλήρωνε η βρεφική και νηπιακή ηλικία»⁷.

Η οικονομία της πόλης ήταν ισχνή αλλά πολλά υποσχόμενη, με έντονο γεωργικό χαρακτήρα, που βασιζόταν στην καπνοκαλλιέργεια. Ισχυρές επίσης ήταν οι τάσεις μεταλλαγής της κοινωνίας από αγροτικές σε αστικές μορφές⁸.

Κατά τη δεκ. του 1940 η Κατερίνη βιώνει τις συνέπειες του Β' Παγκοσμίου πολέμου και του Εμφυλίου. Δέχεται όμως νέο κύμα προσφύγων από καταστραμμένες ορεινές κοινότητες των Περίων, όπως του Καταφυγίου,

---

⁶ «Η κοινότης ανεγνωρίσθη εις Δήμος Δ. 8 – 4 – 1929, ΦΕΚ Α 139)1929», πηγή: Υπουργείο Εσωτερικών, Διεύθυνση Τοπικής Αυτοδιοικήσεως, Τμήμα Δημοτικής και Κοινοτικής Διοικήσεως (επιμ.) (1962), 13.

⁷ Κανταρτζής Σ. (1974/1985), Ε' (1978), 807.

⁸ Βλ. Μάνου Χ. (2001), 209, *passim*.

του Μοσχοποτάμου κ.α. Το 1949 αποσπάται από το νομό Θεσσαλονίκης και γίνεται έδρα του νέου νομού Πιερίας. Το 1951 έχει 31.687 κατοίκους [ε ι κ. 2].

Ε ι κ. 2: Η οδός Βασιλέως Γεωργίου Β' (σήμερα οδός Ειρήνης), στα τέλη της δεκαετίας του 1930. Στο βάθος η πλατεία Ελευθερίας, αριστερά ο περίβολος του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου και η ανατολική πλευρά του Ι. Ν. Θείας Αναλήψεως

Η εκπαιδευτική κατάσταση στην Κατερίνη μέχρι την απελευθέρωση του 1912 ακολουθεί τις γενικότερες δυσκολίες που αντιμετώπιζαν όλες οι τουρκοκρατούμενες περιοχές του βορειοελλαδικού χώρου⁹. Σύμφωνα με τις υπάρχουσες πηγές η Κατερίνη ως έδρα του ομώνυμου Καζά διαθέτει σχολεία ήδη από τα μέσα του 19^{ου} αι. και συγκεκριμένα Νηπιαγωγείο (1875, 1877) και Δημοτικό Σχολείο (1877)¹⁰. Στα τέλη της δεκαετίας του 1880 το

⁹ Για την εκπαιδευτική κατάσταση στη Μακεδονία, βλ. ενδεικτικά: Ζιώγου-Καραστεργίου Σ. (1976)· Καραθανάσης, Α. ([1992])· Καμπούρη Ε. (1997)· Τομανάς Κ. (1997)· Τερζής, Ν. Π. (1997).

¹⁰ Βλ. Δάσιου Ο. ([1997]), 404.

πρώτο αυτό δημοτικό σχολείο της πόλης κήκε, εξακολουθούσε όμως να υπολειπουργεί σε μία μόνο αίθουσα ενός παλιού κτιρίου ως το 1893, οπότε η Δημαρχία διέκοψε τη λειτουργία του για λόγους ασφαλείας. Τον ίδιο χρόνο και μετά από πολλές διαπραγματεύσεις παραχωρήθηκε προσωρινά για τη στέγαση του σχολείου το μετόχι της Μονής Διονυσίου¹¹.

Η συμβολή της Εκκλησίας στη βελτίωση της εκπαιδευτικής κατάστασης της περιοχής ήταν πολύ σημαντική και σε συνδυασμό με το συνεχές ενδιαφέρον των τοπικών κοινοτήτων συντέλεσε καθοριστικά στην ίδρυση και στη συντήρηση των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων¹². Έτσι, όταν το 1904 εγκαθιδρύεται ως Μητροπολίτης Κίτρους, ο ιδιαίτερα δραστήριος ιεράρχης Παρθένιος Βαρδάκας (1904-1933), οι πρώτες του ενέργειες ήταν να αναβαθμίσει το ήδη υπάρχον μικρό ελληνικό σχολείο αντιμετωπίζοντας όμως συγχρόνως τη ρουμανική προπαγάνδα, η οποία είχε πετύχει να προσεταιρίσει ένα μέρος του βλαχόφωνου πληθυσμού της πόλης ιδρύοντας μάλιστα ένα δεύτερο ακμαίο «ρουμανίζον» σχολείο. Το διάστημα αυτό το ελληνικό σχολείο στεγαζόταν «εν μικρώ τινι παλαιώ κτιρίω»¹³ στην αυλή του παρακείμενου ναού της Θείας Αναλήψεως.

Μετά από πραγματικά αξιοθαύμαστες προσπάθειες ο Παρθένιος με τη συμβολή της τοπικής κοινωνίας, διαφόρων φιλεκπαιδευτικών συλλόγων της Θεσσαλονίκης και του Ελληνικού Προξενείου, θα πετύχει μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα να ολοκληρώσει την ανέγερση του νέου σχολείου, το οποίο θα λειτουργήσει το σχολικό έτος 1905-06 [ε ι κ. 3, 4, 5].

---

¹¹ Βλ. Φαργκάνης, Ν. Μ. (2001α), 113 – 114· Φαργκάνης, Ν. Μ. (2001β), 55.

¹² Βλ. ενδεικτικά: Αγγελόπουλος Αθ. (1974)· Δάσιου Ο. ([1997]), 388 κ.ε.· Φαργκάνης, Ν. Μ. (2001α)· Τζουμέρκας Π. (2004). Για το ρόλο των τοπικών κοινωνιών στη Μακεδονία, βλ. ενδεικτικά: Αγγελόπουλος Αθ. (1971)· Δημαράς, Κ.Θ. – Διαμαντούρου Ι. (1982), 492 – 495.

¹³ Βαρδάκας Παρθένιος (1918), 9.

Εικ. 3: Η Αστική Σχολή Αικατερίνης όπως ήταν στα μέσα του 20^{ου} αι.

Εικ. 4: Το κτίριο της Αστικής Σχολής Κατερίνης τη δεκ. του 1990. Β.Α. άποψη

Εικ. 5: Το κτίριο της Αστικής Σχολής Κατερίνης τη δεκ. του 1990. Ν.Δ. άποψη

Η ίδια η ανέγερση του νέου κτιρίου του σχολείου αποτελεί γεγονός πολύσημο για την πόλη. Το νεοκλασικό ύφος εξέφραζε τις προσδοκίες της τοπικής κοινωνίας για την ενσωμάτωση στο ανεξάρτητο ελληνικό κράτος και την ανταπόκριση στις ιδεολογικές νοοτροπίες που διαχέονταν από την Αθήνα¹⁴. Η πολυτελής κατασκευή συμβόλιζε τη νίκη κατά της ρουμανικής προπαγάνδας και την αυτοπεποίθηση της τοπικής κοινωνίας. Η ανταπόκριση της κατασκευής στα σύγχρονα για την εποχή δεδομένα, όπως στα σχεδιαστικά πρότυπα του Καλλία¹⁵, βελτίωσε σημαντικά τις εκπαιδευτικές

---

¹⁴ Για την αρχιτεκτονική του σχολείου, όπως και για τον πιθανό του αρχιτέκτονα (ίσως ο Γεώργιος Δημητριάδης), βλ. Βαρμάζης, Ν. Δ. - Γραϊκος Ν. (2006), 19 – 40. Γενικότερα ζητήματα για την αρχιτεκτονική του νεοκλασικισμού και του σχολικού κτιρίου, βλ. Τραυλός Ι. (1967)· Χόιπελ-Σκαρπιά Ξ. (1976)· Αδάμη-Καρδαμίτση Μ. - Ζήβας Δ. (1979)· Φιλιππίδης Δ. (1984)· Κολώνας Β. (1997)· Καλαφάτη Ε. (1988)· Τσουκαλά Κ. (2000²)· Μπίρης Μ. – Αδάμη-Καρδαμίτση Μ. (2001)·

¹⁵ Στο τέλος του 19^{ου} αι. εμφανίζεται στο ελεύθερο ελληνικό κράτος για πρώτη φορά, μία καθαρά αρχιτεκτονική νομοθεσία για το σχολικό κτίριο, με το νόμο *ΒΜΤΘ'* του

υποδομές λειτουργίας του σχολείου. Δικαίως λίγα χρόνια αργότερα ο Παρθένιος σημείωνε για το νέο σχολείο: «Οὕτω δὲ ἡ ἑλληνικὴ παιδεία ἐν νέῳ μεγαλοπρεπεῖ μεγάρῳ ἐνθρονισθεῖσα μετὰ τὴν νίκην αὐτῆς ἐν τῷ κατὰ τῆς ῥουμανικῆς τοιαύτης ἀγῶνι περιέλαβεν ὑπὸ τὴν ἐξανθρωπιστικὴν αὐτῆς σκιὰν τετρακοσίους περίπου μαθητὰς ἀπὸ ἑκατόν, μετὰ ἐξ διδασκάλων καὶ δύο διδασκαλισσῶν, εἰς τελείαν ἐπτάτακτον Ἀστικὴν Σχολὴν προαχθεῖσα»¹⁶.

Με ἀνάλογο ενθουσιώδες ὕψος ο «Γενικός Επιθεωρητής των εν Μακεδονία Ἑλληνικῶν Σχολείων» Δημήτριος Μ. Σάρρος, θα περιγράψει το νεόκτιστο κτίριο της Αστικής Σχολῆς Αικατερίνης στην έκθεση που συντάξε στις 10 Ιουλίου 1906, μετὰ την περιοδεία του «ανά την Αικατερίνην, Κολινδρόν, Λιβάνοβον, Καταχάν, Ἅγιον Ἰωάννην και Κίτρος»: «[...] Ἐπιβλητικὸν [...] καὶ καλλιμάρμαρον προβάλλει ἐν τῇ κεντρικωτάτῃ τῆς πόλεως ὁδῷ, παρὰ τὸν εὐρύχωρον τῆς κομψῆς τῆς ἐκκλησίας περίβολον, τὸ ἐφέτος συντελεσθὲν γενναία ἐθνικὴ ἀρωγή, εὐρὺ, εὐάερον καὶ καταλλήλως διηρημένον νεόδμητον διδακτήριον»¹⁷.

1895 [βλ. Δημαράς Αλ. (επιμ.) (1990), 3 – 6 και κριτικὴ του προσέγγιση στο Μπουζάκης Σ. (1996), 49-54] και τα διατάγματα 1894 [*Εφημερίς της Κυβερνήσεως*, 4 Ιουνίου 1894, τ. Β', αρ. 60, «Περὶ τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς των σχολείων»], 1898 [Δημοσίευση ἀπὸ το Ὑπουργεῖο των προτύπων σχεδίων σχολείων, σχεδιασμένων ἀπὸ τον Δ. Καλλία. *Εφημερίς της Κυβερνήσεως*, 20 Φεβρουαρίου 1898, τ. Α', αρ. 20] και 1899 [*Εφημερίς της Κυβερνήσεως*, 20 Ιανουαρίου 1899, τ. Α', αρ. 10, «Περὶ κανονισμοῦ των διαστάσεων των εν δημοσίοις, δημοτικοῖς και ιδιωτικοῖς σχολείοις κατασκευαζομένων θρανίων»] σχεδιασμένων ἀπὸ τον Δ. Καλλία, ο οποίος μετέφερε στην Ελλάδα γαλλικὰ πρότυπα. Για τα ζητήματα αυτά, βλ. Σολομών Ι. (1992), 279, *passim*.

¹⁶ Βαρδάκας Παρθένιος (1918), 10.

¹⁷ Παπαδόπουλος, Σ. Ι. (1976), 4.

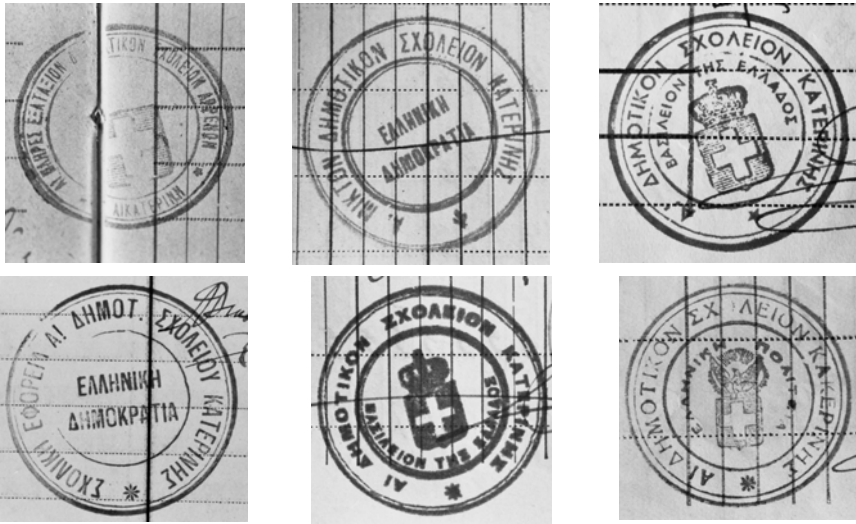
Η ιστορία του σχολείου στη συνέχεια θα ακολουθήσει τις ποικίλες διακυμάνσεις της τοπικής ιστορίας της πόλης¹⁸. Μετά την απελευθέρωση του 1912 και κατά το σχολικό έτος 1914-15 η Αστική Σχολή θα μετονομαστεί σε Α' Πλήρες Εξατάξιο Δημοτικό Σχολείο Αρρένων¹⁹, το 1929 θα γίνει μεικτό, τη δεκ. του 1930 θα λειτουργήσει και ως έδρα των μαθητικών συσσιτίων, το 1938 θα λειτουργήσει παράλληλα Νυχτερινή Σχολή και κατά τη διάρκεια της Κατοχής θα αναστείλει για κάποιο διάστημα τη λειτουργία του, για να μετατραπεί σε έδρα υπηρεσιών του γερμανικού, κατοχικού στρατού και για κάποιο διάστημα ως αναγκαστικό κατάλυμα των ασθενών του Σανατορίου Πέτρας Ολύμπου. Μετά την απελευθέρωση ο Εμφύλιος θα προκαλέσει νέα προσκόμματα στη λειτουργία του σχολείου, ενώ από τη δεκ. του 1950 κ.ε. θα αποτελέσει ένα από το κεντρικότερα σχολεία της πόλης.

Το σχολικό έτος 2009-10 το σχολείο θα μεταφερθεί σε κοντινό νεοαναγεγερθέν κτίριο επί της οδού 25^{ης} Μαρτίου.

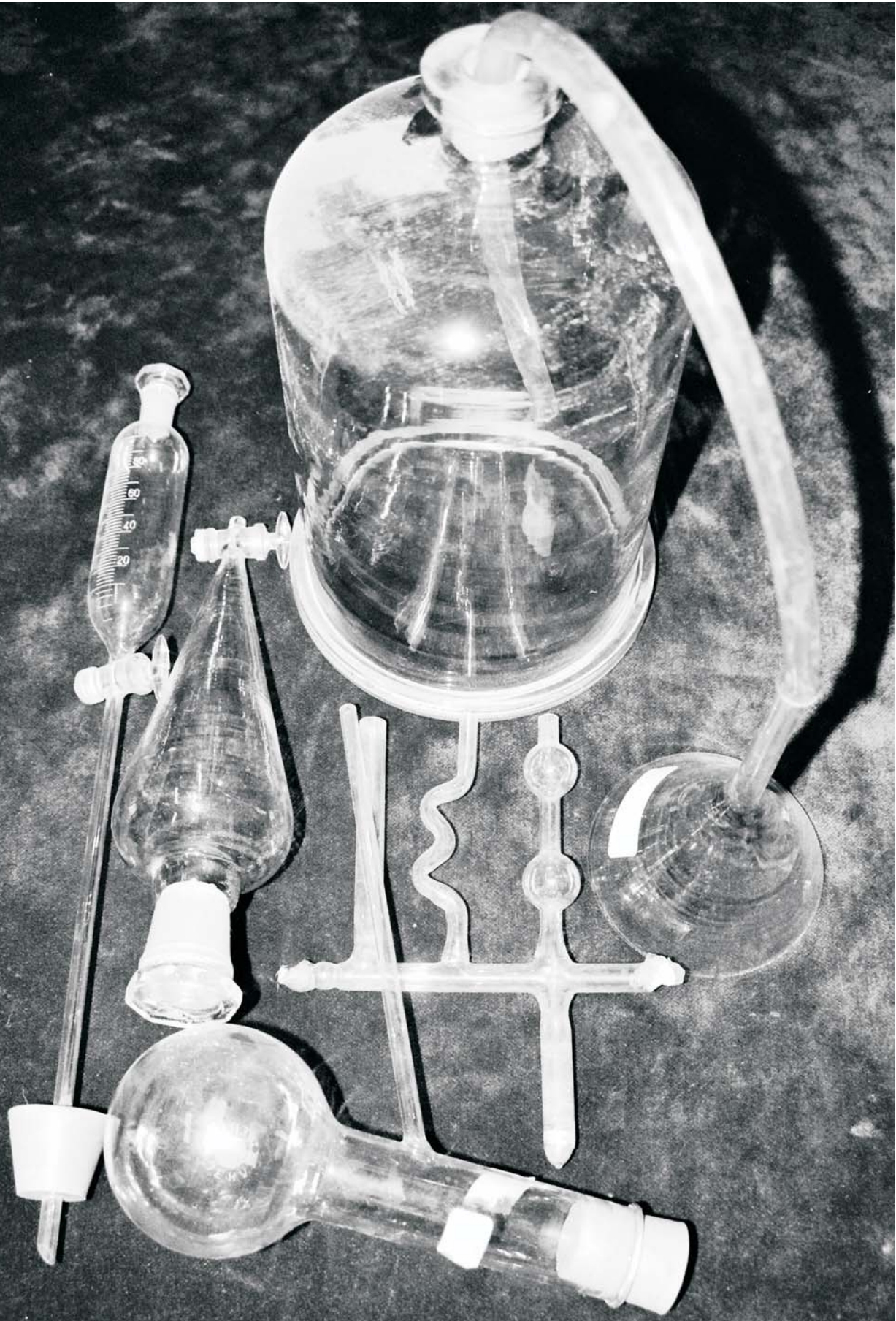
---

¹⁸ Για την ιστορία του σχολείου, βλ. Βαρμάζης, Ν. Δ. – Γραϊκος Ν. (2002)· Βαρμάζης, Ν. Δ. - Γραϊκος Ν. (2006), 41 κ.ε. Την εικόνα των ποικίλων διακυμάνσεων της ιστορίας του σχολείου αποτυπώνει η σειρά των σφραγίδων [ε ι κ. 6].

¹⁹ Ο τύπος της Αστικής Σχολής συνηθιζόταν στις τουρκοκρατούμενες περιοχές και ήταν στην ουσία ενισχυμένο δημοτικό σχολείο με 7 ή και 8 τάξεις, που προσπαθούσε να καλύψει και τις ανάγκες των πρώτων τάξεων του Γυμνασίου, βλ. ενδεικτικά: Μπουκουβάλας Γ. (1902), 127.

Εικ. 6: Σφραγίδες Α' Δημοτικού Σχολείου από το 1926 κ.ε. (Άνω αριστερά) σχολ. έτος 1927-1928, (άνω κέντρο) σχολ. έτος 1934-1935, (άνω δεξιά) σχολ. έτος 1939-1940, (κάτω αριστερά) σχολ. έτος 1942-1943, (κάτω κέντρο) σχολ. έτος 1944-1945, (κάτω δεξιά) σχολ. έτος 1932-1934

B. Η λειτουργία του σχολείου και ο κοινωνικός του ρόλος

Το σχολείο εκτός από τον καθαρά παιδαγωγικό του ρόλο λειτουργεί ως κατεξοχήν ιδεολογικός μηχανισμός κοινωνικής μεταλλαγής και μεταφοράς των επίσημων θεσμοποιημένων λόγων. «Ο σχολικός μηχανισμός έχει τα εξής ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, εάν συγκρίνουμε τη θεσμική του λειτουργία, έστω και τυπικά, με τους άλλους ιδεολογικούς μηχανισμούς [Εκκλησία, οικογένεια κ.λπ.]: στους κόλπους του πράγματι, η εγχάραξη οποιουδήποτε ιδεολογικού 'μηνύματος' γίνεται κατά τρόπο τυποποιημένο, συλλογικό, γενικοποιημένο και πανηγυρικό. Με την έννοια αυτή, ο σχολικός μηχανισμός είναι ο κατεξοχήν μηχανισμός μέσα από τον οποίον μπορεί να περάσει με τον αποτελεσματικότερο τρόπο μια μαζική και ριζοσπαστική, ποιοτική ιδεολογική μεταλλαγή»¹.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η πορεία του ελληνικού σχολείου από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους μέχρι σήμερα. Πράγματι, παρατηρώντας τη διαχρονική πορεία του ελληνικού σχολείου διαπιστώνουμε ότι αυτό χρησιμοποιήθηκε ως όχημα μεταφοράς της επίσημης κρατικής ιδεολογίας. Το ερώτημα είναι με ποιο ακριβώς τρόπο συνέβη αυτό. Κατά μία άποψη είναι πολύ δύσκολο να απομονώσουμε τον μικροκοινωνιολογικό ρόλο του σχολείου από το υπόλοιπο κοινωνικό γίγνεσθαι αφού: «[...] Δε μπορούμε [...] να περάσουμε σε οποιαδήποτε ανάλυση μιας εκπαιδευτικής δραστηριότητας, χωρίς να αναλύσουμε τον κοινωνικό ρόλο και την αναπαραγωγική της λειτουργία, δηλ. τον καθορισμό [...] της εκπαίδευσης από τον κυρίαρχο τρόπο παραγωγής και το ρόλο της στην αναπαραγωγή και τη νομιμοποίηση των σχέσεων παραγωγής»². Όμως είναι επίσης γεγονός ότι τα εκπαιδευτικά φαινόμενα δεν μπορούν να ερμηνευθούν αποκλειστικά και μόνο ως αντανάκλασεις των σχέσεων παραγωγής και των οικονομικών πα-

---

¹ Τσουκαλάς Κ. (1992⁶), 383.

² Βλ. Καλημερίδης Γ. (1998), «Μισέλ Φουκώ: Πειθαρχία και σχολείο», *Virtual School, The sciences of Education Online* 1, τχ. 2, Αύγ. [on line: <http://virtualschool.web.auth.gr/1.2/youngs/Kalimeridis.htm>].

ραγόντων. Όπως το σχολείο διαμορφώνεται από τις κοινωνικές συνθήκες μπορεί με τον ίδιο τρόπο να επηρεάσει καταστάσεις και να προωθήσει αλλαγές, οι οποίες ξεπερνούν ανάλογα με τις συνθήκες, τα φαινομενικά όρια των δυνατοτήτων του. Γι' αυτό η ερμηνεία του κοινωνικού ρόλου του σχολείου «[...] θα πρέπει να συμβάλλει στην πληρέστερη συγκεκριμενοποίηση της ολότητας, δηλ. μιας συγκεκριμένης κοινωνίας συγκεκριμένης εποχής, ακολουθώντας την πορεία από το απλό στο σύνθετο, από το αφηρημένο στο συγκεκριμένο»³.

Έτσι και στην περίπτωση του ελληνικού σχολείου, κατά το διάστημα που εξετάζουμε, ενώ «[...] παίρνουν καθαρότερη μορφή βασικά εκπαιδευτικά ιδεολογήματα, που κυριαρχούν σήμερα στη νεοελληνική κοινωνία και αφορούν κυρίως την κοινωνική λειτουργία του σχολείου»⁴, συγχρόνως το ίδιο σχολείο, διατήρησε μία αξιοσημείωτη σταθερότητα στόχων και μηχανισμών, που σε πολλές περιπτώσεις ερχόταν σε ευθεία αντιπαράθεση, με αυτό που ονομάζουμε «κυρίαρχη ιδεολογία» είτε αυτή απέκλινε στον «προοδευτισμό» είτε στο «συντηρητισμό». Το σχολείο διατηρούσε σταθερές δύο πτυχές του⁵: (α) Τη μεταβίβαση γνώσεων με βάση κάποιες μεθόδους οι οποίες όμως δεν δρουν ξεχωριστά από τις μεθόδους επιβολής εξουσίας: «ο τρόπος μεταβίβασης της σχολικής γνώσης αποτελεί ταυτόχρονα συνιστώσα της σχολικής εξουσίας»⁶. (β) Τους μηχανισμούς συστηματικής ηθικοποίησης της παιδικής ηλικίας, που παραμένουν σταθεροί παρά τις εξωτερικές επιβολές.

Η μελέτη του αρχαιακού υλικού του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου αποδεικνύει ότι σε όλη την υπό εξέταση περίοδο, το σχολείο διατήρησε σταθερούς τους ιδεολογικούς του στόχους και τους παιδαγωγικούς του μηχανισμούς.

---

³ Βλ. Ανθογαλίδου Θ. (1998), «Ο ρόλος του σχολείου στην κοινωνική συγκρότηση της υποκειμενικότητας. Τα όρια της κοινωνιολογικής ερμηνείας», *Virtual School, The sciences of Education Online* 1, τχ. 1, [on line: <http://virtualschool.web.auth.gr/1.1/TheoryResearch/CongressAnthogalidou.html>].

⁴ Νούτσος Χ. (1990), 14.

⁵ Βλ. Σολομών Ι. (1992), 13 – 15.

⁶ *Ibidem*, 14.

Κι αυτό όχι μόνο όσον αφορά τις παιδαγωγικές του πρακτικές, αλλά και τα πρότυπο και την εικόνα του εκπαιδευτικού, που επιδίωκε να διαμορφώσει και να μεταβιβάσει προς την κοινωνία της πόλης, μέσω των πρακτικών, που μπορούσε να ελέγξει, όπως οι γιορτές, οι εκδηλώσεις κ.λπ.

Επιχειρήσαμε να ερευνήσουμε τα δεδομένα αυτά σε τέσσερις θεματικές κατηγορίες, που αφορούν αντίστοιχα (α) το ρόλο του εκπαιδευτικού, (β) του σχολείου ενώπιον του προβλήματος της κοινωνικής ανοχής, (γ) τους πειθαρχικούς μηχανισμούς, τη βαθμολογία και τη σχολική αποτυχία, και (δ) τις σχολικές εκδηλώσεις.

I. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού

Ο ρόλος του εκπαιδευτικού προδιαγράφεται, τόσο από τις καθαρά υπηρεσιακές του παραμέτρους, όπως το μισθοδοτικό, τις εργασιακές του συνθήκες και τις διοικητικές του υποχρεώσεις, όσο και από τις προσωπικές του δυνατότητες, όπως το μορφωτικό του επίπεδο και τις προσπάθειές του να βελτιώσει τις παιδαγωγικές μεθόδους και τις πρακτικές. Η διερεύνηση αυτών των στοιχείων αποδεικνύει ότι οι συνθήκες εργασίας του κάθε άλλο παρά ιδανικές ήταν, κάτι το οποίο επηρέαζε αναπόφευκτα και τον καθαρά εκπαιδευτικό του ρόλο⁷.

Ο υπηρεσιακός έλεγχος του προσωπικού, από την προϊσταμένη αρχή ήταν αυστηρός όχι μόνο όσον αφορά τις καθαρά εκπαιδευτικές του δραστηριότητες, αλλά και σε θέματα, που αφορούσαν την ίδια την προσωπική του ζωή. Αυτό αποδεικνύεται από μία πληθώρα ελεγκτικών διαταγών, που στέλνονταν στο σχολείο είτε από τον Επιθεωρητή είτε από άλλες υπηρεσίες.

Οι άδειες και οι απουσίες από το σχολείο φαίνεται ότι ελέγχονταν αυστηρά και σε αρκετές περιπτώσεις ανούσια. Αυτό εξάγουμε από μία σειρά διαταγών του Επιθεωρητή προς το σχολείο.

---

⁷ Για τα θέματα αυτά, βλ. επίσης Βαρμάζης, Ν. Δ. - Γραϊκος Ν. (2006), 57 κ.ε.

Στις 7-12-1936, ο Επιθεωρητής «Διαβιβάζει αλληλογραφία μετὰ τῆς αἰτήσεως τοῦ Ι. Παπαβασιλείου ἵνα ἀναφέρῃ συγκεκριμένως τοὺς οικογενειακοὺς λόγους δι' οὓς οὗτος ζητεῖ ἀδειαν ἀπουσίας»⁸.

Στις 16-12-1936, ο Επιθεωρητής υπενθυμίζει με ἐγκύκλιό του στοὺς εκπαιδευτικοὺς, ὅτι «[...] ἀπαγορεύεται ἡ ἀπομάκρυνσις ἐκ τῆς ἑδρας τοῦ σχολείου ἀνεὺ ἐιδικῆς ἀδείας»⁹.

Στις 8-1-1937, ὁ Διευθυντὴς τοῦ σχολείου σημειώνει στο πρωτόκολλο ἀλληλογραφίας: «[...] νὰ ἀναφέρωμεν [στον Επιθεωρητὴ] πότε διεκόπησαν τὰ μαθήματα προ τῶν Χριστουγέννων, πότε ἀνεχώρησαν ἐκ τῆς ἑδρας οἱ τυχόν ἀπομακρυνθέντες διδάσκαλοι».¹⁰ Καὶ σε ἀπάντησι τῆς παραπάνω ἐγκυκλίου, ὁ Διευθυντὴς ἀναφέρει στον Επιθεωρητὴ: «Ἀναφέρομεν ὅτι τὰ μαθήματα ἔπαυσαν ἀπὸ τῆς 24-12-1936 καὶ ἡ διδασκάλισσα Ελ. Πατσούρα ἀνεχώρησεν τὴν ἐσπέραν τῆς 23-12-1936»¹¹.

Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1937, ὁ Επιθεωρητὴς «[...] ἀνακοινοῖ ὅτι κατόπιν τῆς ὑπ. ἀριθμ. 39611 Ε.Δ. Ὑπουργείου Παιδείας, ἐπιτρέπεται κατόπιν ἀδείας ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν δημοδιδασκάλων ἀπὸ τῆς 28^{ης} Ἰουνίου πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς πανελληνίου Γεωργικῆς Ἐκθέσεως Ἀθηνῶν»¹².

Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1940, ὁ Επιθεωρητὴς με διαταγὴ του, ἀναγκάζει τοὺς ἄρρενες δασκάλους, νὰ «[...] παραμείνουν θέσεις μέχρι νεωτέρας διαταγῆς

---

⁸ Πρωτόκολλον ἀλληλογραφίας σχολείου 1936-'37, Ε9 καταλόγου, ἐγκύκλιος ἐπιθεωρητῆ Δημοτικῶν Σχολείων Πιερίας, 7-12-1936.

⁹ Πρωτόκολλον ἀλληλογραφίας σχολείου 1936-'37, Ε9 καταλόγου, ἐγκύκλιος ἐπιθεωρητῆ Δημοτικῶν Σχολείων Πιερίας, 16-12-1936.

¹⁰ Πρωτόκολλον ἀλληλογραφίας σχολείου 1936-'37, Ε9 καταλόγου, ἐγκύκλιος Επιθεωρητῆ Δημοτικῶν Σχολείων Πιερίας, 8-1-1937.

¹¹ Πρωτόκολλον ἀλληλογραφίας σχολείου 1936-'37, Ε9 καταλόγου, ἐγκύκλιος Επιθεωρητῆ Δημοτικῶν Σχολείων Πιερίας, 5-2-1937.

¹² Πρωτόκολλον ἀλληλογραφίας σχολείου 1936-'37, Ε9 καταλόγου, ἐγκύκλιος Επιθεωρητῆ Δημοτικῶν Σχολείων Πιερίας, 17-6-1937.

και πέραν 30 Ιουνίου προς ενίσχυσιν επιτροπών διανομής δελτίων, συνεννοούμενοι προς τούτο με κατά τόπους αστυνομικούς Σταθμάρχας»¹³.

Στην περίοδο του καθεστώτος Μεταξά η εκπαίδευση χρησιμοποιήθηκε ως βασικός μοχλός στην κρατική προπαγάνδα. Ειδικότερα ο εκπαιδευτικός, αναγκάζεται να «συμμορφώσει» τη συμπεριφορά του, όχι μόνο μέσα στο σχολείο, αλλά κι έξω από αυτό¹⁴. Έτσι ο Επιθεωρητής Σ. Φασιανός, με εγκύκλιό του το 1939, μεταφέρει τον έπαινο του Γενικού Επιθεωρητή Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως, Γ' περιφέρειας, προς «την δημοσ/σαν Πολυδενδρίου, Ανδρομάχην Γρηγοριάδου, διότι διερχομένη κατά την ώραν της υποστολής της Σημιαίας προ της Χ Μεραρχίας εστάθη προσοχή άμα τη ενάρξει του εμβατηρίου της Σημιαίας έτεινε την χείρα προς χαιρετισμόν¹⁵ και παραστατικώς παρέμεινεν εις την θέσιν ταύτην του χαιρετισμού μέχρι του πέρατος της υποστολής της Σημιαίας, εκ της πράξεως της δε αυτής η Κοινωνία της Βέροιας ησθάνθη ικανοποίησιν και εθνικήν υπερηφάνειαν»¹⁶.

Ιδεολογική πίεση ο εκπαιδευτικός δε δεχόταν μόνο από την προϊστάμενη του αρχή, αλλά και από τις εξωσχολικές οργανώσεις, που υποστήριζαν

---

¹³ Πρωτόκολλον αλληλογραφίας σχολείου 1936-'37, Ε9 καταλόγου, εγκύκλιος Επιθεωρητή Δημοτικών Σχολείων Πιερίας, 25-6-1940.

¹⁴ Ο ίδιος ο Ιωάννης Μεταξάς, όταν ανέλαβε το Υπουργείο Παιδείας (29 Νοεμβρίου 1938), απευθυνόμενος στους εκπαιδευτικούς ξεκαθάρισε τις θέσεις του, περί υποταγής του εκπαιδευτικού, ψυχής τε και σώματι, υπογραμμίζοντας τα εξής: «Από όλους τους εκπαιδευτικούς προσδοκώ αμέριστον βοήθειαν [...] Και εκείνος ο οποίος θα έχη αντίθετον γνώμην οφείλει να υποκύψη και να παραδεχθή την γνώμην μου. Δέχομαι την συζήτησιν προκαταβολικώς, άμα όμως η απόφασις εκδηλωθή διά μιας διαταγής, διά διατάγματος ή νόμου τότε ουδεμία αντίστασις επιτρέπεται πλέον. Και εις αυτό το ζήτημα σας παρακαλώ να προσέξετε πολύ. Διότι αντίστασιν δεν εννοώ μονάχα εκείνην την οποίαν φυσικά κανείς δεν μπορεί να φέρη, δηλαδή από απόψεως τυπικής, αλλά και εσωτερικής, δηλαδή την έλλειψιν ιεραρχίας και υποταγής εν διανοία», στο: Δημαράς Αλ. (επιμ.) (1990), 189. Για τη θέση του δασκάλου μέσα στη δικτατορία του Μεταξά, βλ. επίσης Κατσαντώνης Γ. (1981), 118 - 121 καθώς και Μπουζάκης Σ. (1996), 89 - 90.

¹⁵ Εννοεί το γνωστό φασιστικό χαιρετισμό του καθεστώτος.

¹⁶ Εγκύκλιος Επιθεωρητή Δημοτικών Σχολείων Πιερίας, αρ.πρωτ. 1769, 12-9-1939.

το καθεστώς, όπως η Εθνική Οργάνωσις Νεολαίας (Ε.Ο.Ν.). Οι ανακοινώσεις της Ε.Ο.Ν., που έφθαναν στο σχολείο, πρωτοκολλούταν ως διαταγές και το προσωπικό υπέγραφε ότι έλαβε γνώση τους¹⁷. Έτσι σε μία τέτοια ανακοίνωση της Ε.Ο.Ν. το 1939¹⁸, το εκπαιδευτικό προσωπικό, παρακαλούταν να συμμετάσχει στις εκδηλώσεις «[...] επί τη επετείω της ονομαστικής εορτής» του «Μεγάλου Έλληνας» Ιωάννου Μεταξά, που οδήγησε την Ελλάδα «εις το στάδιον της Πλήρους αναγεννήσεως [...] ανυψώσεως και ευτυχίας».

Οι ποινές για τους εκπαιδευτικούς, που αθετούσαν τις διαταγές, ήταν σκληρές. Έτσι το 1937, ο Επιθεωρητής «ανακοινοί κράτησιν δραχμας 800, λόγω προστίμου εκ του μισθού των διδασκαλισσών Αφεντίδου Τριανταφυλλιάς και Ιωαννί[δ]ου Ευαγγελ.»¹⁹.

II. Το σχολείο και το πρόβλημα της κοινωνικής ανοχής

Το β' τέταρτο του 20ου αιώνα, με τις μεγάλες μετακινήσεις προσφύγων, τον πόλεμο του '40, τον Εμφύλιο και την παγκόσμια οικονομική κρίση ήταν για όλη την Ελλάδα και κατά συνέπεια και για την Κατερίνη μία εποχή ζοφερή γεμάτη οικονομικές και κοινωνικές δυσκολίες²⁰. Άποροι και ορφανοί μαθητές, αλλά και δυσπραγία στην εξεύρεση οικονομικών πόρων, για την ίδια τη λειτουργία του σχολείου δημιουργούν μία παραστατική εικόνα της κατάστασης.

---

¹⁷ Παρόμοια γεγονότα συνέβαιναν και στο Γυμνάσιο Κατερίνης, βλ. Βαρμάζης, Ν. Δ. ([1997]), 377. Σχετικά με τη δράση της Ε.Ο.Ν. και του περιοδικού της στα σχολεία, βλ. Μπαλά Α. (1986).

¹⁸ Ανακοίνωσις Εθνικής Οργανώσεως Νεολαίας, υποδιοικήσεως Πιερίας, 5-1-1939, έτος Δ', (αρ. πρωτ. Σχολείου 502/6-1-1939).

¹⁹ Πρωτόκολλον αλληλογραφίας σχολείου 1936-'37, Ε9 καταλόγου, εγκύκλιος Επιθεωρητή Δημοτικών σχολείων Πιερίας, 7-12-1937.

²⁰ Για την οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου και την εν γένει οικονομική κατάσταση στην Ελλάδα και στη Μακεδονία το ίδιο διάστημα, βλ. παρακάτω στο κεφ. *Οικονομικά και αναπτυξιακά δεδομένα στην Ελλάδα του μεσοπολέμου*, 92 – 100.

Οι έρανοι ως μέσο εξεύρεσης οικονομικών πόρων

Τα οικονομικά του σχολείου φαίνεται, ότι πολλές φορές περνούν από δύσκολες φάσεις, ακολουθώντας τη γενικότερη οικονομική δυσπραγία. Άλλωστε και σε αυτήν την περίοδο «[...] η Παιδεία, βασικός θεσμός του κοινωνικού εποίκοδομήματος, δεν ήταν δυνατό να λειτουργήσει ανεξάρτητα από την κοινωνικοοικονομική υποδομή»²¹.

Η Σχολική Εφορία και οι Διευθυντές προσπαθούν με διάφορους τρόπους να εξασφαλίσουν τους αναγκαίους οικονομικούς πόρους, για τη λειτουργία του σχολείου. Όπως φαίνεται στους προϋπολογισμούς εσόδων - εξόδων της Σχολικής Εφορίας, τα έσοδα δεν προέρχονταν μόνο από το κράτος, το Δήμο και την Εκκλησία, αλλά και από εράνους γονέων²².

Ο θεσμός των εράνων, ήταν πολύ συνηθισμένος αυτή την εποχή. Στο παρακάτω χαρακτηριστικό απόσπασμα από το Βιβλίο Πρακτικών της Σχολικής Εφορίας, βλέπουμε ένα παράδειγμα εξεύρεσης πόρων, μέσω εράνων για την ενίσχυση του Σχολικού Ταμείου: «Ο κ. Πρόεδρος αναφέρει ότι το Σχολικόν Ταμείον ήδη στερείται πόρων και ως εκ τούτου δεν δύναται να αντεπεξέλθη προς τας υποχρεώσεις του εάν η Εφορία δεν προβή εις λήψιν μέτρων προς εξεύρεσιν τοπικών πόρων. Ταύτα μέτρα είναι: (α) Η επιβολή υποχρεωτικού εράνου μεταξύ των γονέων [...]. (β) Η υποβολή αιτήσεως προς χορήγησιν Κρατικής αρωγής. (γ) Η εκ μέρους του Δήμου Κατερίνης εισφορά [...]»²³.

Οι έρανοι αυτοί πραγματοποιούνταν όχι μόνο για την κάλυψη κτιριακών αναγκών, αλλά και για τη μισθοδοσία των εκτάκτων δασκάλων, που αναγκαζόταν να προσλάβει η Σχολική Εφορία, εξ' αιτίας της κρατικής ασυνέπειας.

---

²¹ Μπουζάκης Σ. (1996), 31 – 32.

²² Οι έρανοι προβλέπονταν από την κρατική νομοθεσία, βλ. Μιχαηλίδης, Κ. Κ. (1932-1933), 168 - 170.

²³ Βιβλίων Πράξεων της Σχολικής Εφορείας, Γ3 καταλόγου, Πράξις 82^α/θέμα 2^ο/19-4-1936.

Σε πράξη της Σχολικής Εφορίας διαβάζουμε τα παρακάτω: «[...] επειδή αι μέχρι σήμερον καταβληθείσαι προσπάθειαι της Εφορίας ως και της διευθύνσεως του σχολείου διά την εξ' αποσπάσεως εξ' άλλων σχολείων ενίσχυσιν του προσωπικού, δεν απέβησαν καρποφόροι, λαβούσα δε υπ' όψει πλείστας όσας εκ μέρους των γονέων και κηδεμόνων γενομένας προς αυτόν συστάσεις περί προσλήψεως ιδιωτικών πτυχιούχων δημοδιδασκάλων, μισθοδοτηθησομένων εις βάρος ειδικής προαιρετικής εισφοράς των γονέων και κηδεμόνων των μαθητών του σχολείου ως και του λοιπού κοινού της πόλεως Κατερίνης, αποφασίζει: 1) δυνάμει του άρθρου 18 (εδάφ. 9) του Νόμου 5019 να προβή εις πρόσληψιν δύο τουλάχιστον πτυχιούχων δημοδιδασκάλων εκ των εχόντων σειρά διορισμού και κατά προτίμησιν εντοπίων»²⁴.

Σε άλλη παρόμοια περίπτωση πρόσληψης δασκάλων αναφέρονται και τα εξής: «[ο πρόεδρος της Σχολικής Εφορίας] προτείνει όπως η Εφορεία ζητήσει αρμοδίως την άδεια της προσλήψεως ως ιδιωτικής διδασκαλίσσης της πτυχιούχου δ/δος Αντων. Σπυροπούλου εξ Αικατερίνης, καθ' όσον αυτή εδέχθη να εργασθή υπό αμοιβής, ην ήθελεν καθορίση η Εφορεία, κατά την κρίσιν της, και να πληρωθή εν καιρώ όταν θα ηδύνατο η Εφορεία να συγκεντρώσει το απαιτούμενον ποσόν...»²⁵.

Όμως ακόμα και οι έρανοι μερικές φορές ήταν αδύνατον να πραγματοποιηθούν. Είναι χαρακτηριστική η παρακάτω περίπτωση, όπου η Σχολική Εφορία αναγκάζεται να απορρίψει την ιδέα και νέου εράνου: «[...] β) Την επιβολήν υποχρεωτικού εράνου επί των κατοίκων της Σχολικής περιφέρειας θεωρούμεν αν όχι τελειώς αδύνατον, τουλάχιστον λίαν δύσκολον διά τον λόγον, ότι τα 3/4 των κατοίκων της Σχολικής περιφέρειας τυγχάνουσιν πρόσφυγες [...] Είναι γνωστόν ότι οι εν λόγω γονείς ουχί μόνο δεν δύνηται να προσφέρωσιν σημαντικόν τι ποσόν υπέρ του Σχολικού Ταμείου, αλλά ως είν' εξακριβωμένον εκ της καθ' έκαστον έτος εκθέσεως της διευθύνσε-

²⁴ Βιβλίον Πράξεων της Σχολικής Εφορείας, Γ2 καταλόγου, Πράξις 48^η/17-2-1935.

²⁵ Βιβλίον Πράξεων της Σχολικής Εφορείας, Γ3 καταλόγου, Πράξις 90η/θέμα 4^ο/11-1936.

ως του Σχολείου το οποίον έχει την υποχρέωσιν να εφοδιάση τους ττοιούτους μαθητάς ουχί μόνον διά διδακτικών βιβλίων και γραφικής ύλης, αλλά και διά την επένδυσιν, υπόδησιν, ιατρική περίθαλψιν και διατροφήν αυτών οφείλει να μεριμνήση και τούτο προς εκπλήρωσιν των Εθνικών ιδεωδών άτινα εν τω Δημοτικώ Σχολείω δέον να επιτευχθώσι και να σφυρηλατηθώσι»²⁶.

Δωρεές και Ευεργέτες

Ανακούφιση για τα οικονομικά του σχολείου ήταν οι διάφορες δωρεές. Στη διάρκεια αυτής της περιόδου έγιναν στο σχολείο δύο μεγάλες δωρεές και μερικές μικρότερες. Η πρώτη έγινε το 1932, από τον Βασίλειο Κυργιάννη κι ανερχόταν στο ποσόν των 100.000 δρχ. Η αποδοχή αυτής της δωρεάς έγινε το 1932 με πράξη της Σχολικής Εφορείας²⁷. Με την ίδια πράξη, ο Κυργιάννης ανακηρύσσεται «μεγάλος Ευεργέτης» του σχολείου και η εικόνα του αναρτάται στην κεντρική του αίθουσα [ε ι κ. 7].

---

²⁶ Βιβλίον Πράξεων της Σχολικής Εφορείας, Γ3 καταλόγου, Πράξις 89^η/θέμα 4^ο/25-2-1936.

²⁷ Βιβλίον Πράξεων της Σχολικής Εφορείας, Γ1 καταλόγου, Πράξις 6^η/18-6-1932.

Εικ. 7: Εσωτερική άποψη της μεγάλης κεντρικής αίθουσας του σχολείου και η είσοδος στο γραφείο του Διευθυντή

Η δεύτερη έγινε το 1936, από την Αναστασία Τσαλοπούλου, το γένος Βασιλείου Κυργιάννη και συζύγου του δικηγόρου Δημητρίου Τσαλοπούλου. Η αποδοχή της δωρεάς έγινε το 1936 με πράξη της Σχολικής Εφορίας²⁸. Με την ίδια πράξη η Α. Τσαλοπούλου ανακηρύσσεται «ευεργέτιδα» και η εικόνα της αναρτάται στο σχολείο «εξ ευωνύμων της εικόνας του πατρός της». Στην ίδια πράξη παρατίθεται και ολόκληρος ο επιμνημόσυνος λόγος του προέδρου της Σχολικής Εφορίας προς τιμή της Αναστασίας Τσαλοπούλου, όπου εξαιρείται το παράδειγμά της «προς ανακούφισιν των απόρων μαθητών του ευαγούς τούτου ιδρύματος» και εκφράζεται η ευχή το παράδειγμά της «εύρη μιμητάς εν τη κοινωνία της πόλεώς μας». Το χρηματικό ποσό, από τις δύο δωρεές κατατέθηκε στην Εθνική Τράπεζα και οι τόκοι του δινόταν ως ετήσια υποτροφία σε απόρους και άριστους μαθητές [εικ. 8]. Συν τω χρόνω το ποσόν έχασε την αρχική του αξία, ιδιαίτερα μετά τις υποτιμή-

²⁸ Βιβλίο Πράξεων της Σχολικής Εφορείας, Γ3 καταλόγου, Πράξεις 77^η/θέμα 1^ο/15-2-1936.

σεις της Κατοχής και στα τέλη της δεκαετίας του '80, όταν πια οι ετήσιοι τόκοι ήταν αμελητέοι, το ποσόν των 100.000 δρχ. εκταμιεύθηκε.

Εικ. 8: Μαθητές παραλαμβάνουν το ενεργόημα Τσαλόπουλου από τη Δ/ση του σχολείου το 1954

Οι μικρότερες δωρεές αποδεικνύουν κι αυτές το μέγεθος των οικονομικών προβλημάτων του σχολείου και των μαθητών. Το 1936 οι αδελφές Μαριγώ και Όλγα Σολωμού κάτοικοι Αθηνών δωρίζουν στο σχολείο το ποσόν των 500 δρχ. «υπό τον όρον όπως το ποσόν τούτο χορηγηθή εις απόρους μαθητάς του σχολείου εις μνήμην της αποβιωσούσης αδελφής αυτών Ελένης». Η Σχολική Εφορία με πράξη της αποδέχεται το ποσόν και το διαθέτει για την «υπόδησιν» τεσσάρων απόρων μαθητριών²⁹.

Την ίδια χρονιά ο Δημήτριος Τσαλόπουλος, προσφέρει 1.000 δρχ. «εις μνήμην της αποβιώσασης συζύγου αυτού Αναστασίας». Η Σχολική Εφορία

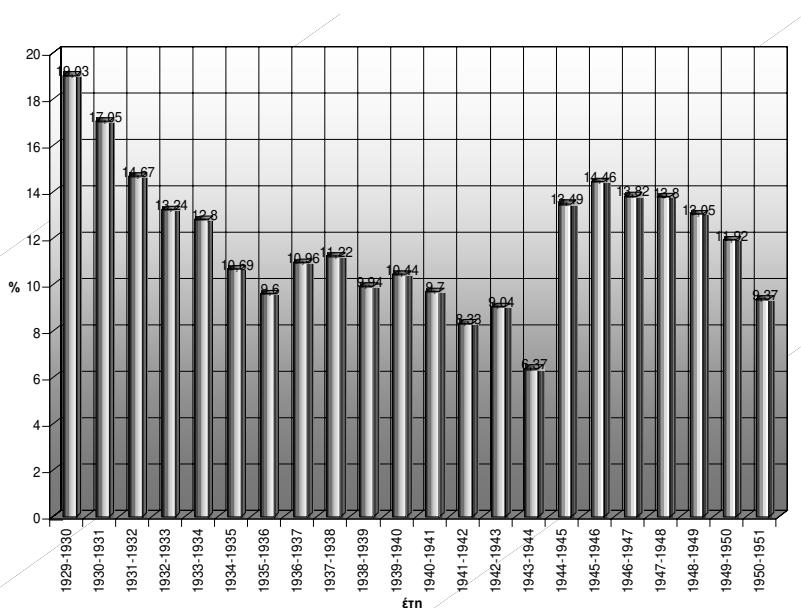
---

²⁹ Βιβλίον Πράξεων της Σχολικής Εφορείας, Γ3 καταλόγου, Πράξις 77^η/θέμα 2^ο/15-2-1936.

με πράξη της αποδέχεται τη δωρεά και απευθύνει ευχαριστήρια επιστολή προς το δωρητή³⁰.

Η ορφάνια ως εκπαιδευτικό και κοινωνικό πρόβλημα

Τα αρχειακά δεδομένα του σχολείου αποδεικνύουν ότι η ορφάνια αποτελούσε ένα πολύ μεγάλο κοινωνικό, αλλά και εκπαιδευτικό πρόβλημα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η στατιστική διακύμανση των ορφανών μαθητών από το 1929 ως το 1951 [γ ρ α φ. π α ρ ά σ τ. 1].

Γ ρ α φ. π α ρ ά σ τ. 1: Ορφανοί μαθητές κατά τα έτη 1929-1951

Τα ποσοστά ξεκινούν από ιδιαίτερα ψηλές τιμές. Το σχολικό έτος 1929-'30 γύρω στο 19% των μαθητών ήταν ορφανοί. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '30 τα ποσοστά αυτά πέφτουν σταδιακά και φτάνουν κατά την τελευταία πενταετία γύρω στο 10%. Παρατηρείται μία μεγάλη πτώση,

³⁰ Βιβλίο Πράξεων της Σχολικής Εφορείας, Γ3 καταλόγου, Πράξις 77^η/θέμα 2^ο/15-2-1936.

κατά τη διάρκεια της Κατοχής, γιατί στο σχολείο ουσιαστικά δεν φοιτούν οι φτωχοί και οι ορφανοί μαθητές. Αμέσως μετά την απελευθέρωση, όταν αποκαθίσταται η λειτουργία του σχολείου, τα ποσοστά ανεβαίνουν μέχρι και το 14,46% κατά το σχολικό έτος 1945- '46, αποδεικνύοντας έτσι και τους πολλούς θανάτους γονέων κατά το διάστημα της Κατοχής. Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '40, τα ποσοστά κατεβαίνουν σταδιακά, για να φτάσουν στο 9,37%, κατά το σχολικό έτος 1950- '51, που είναι και το χαμηλότερο ποσοστό όλης της περιόδου 1929-1951.

Παρά την επιμέλεια και τη φροντίδα που έδειχνε το σχολείο έναντι των ορφανών παιδιών, η τύχη αρκετών από αυτούς δεν ήταν η καλύτερη. Μερικοί αναγκάζονται να εγκαταλείψουν το σχολείο και σε μερικές περιπτώσεις αυτό αναγράφεται στο βιβλίο «Γενικού Ελέγχου»: «Απεσύρθη από τας αρχάς του σχολικού έτους λόγω θανάτου του πατρός της, μείνασα απροστάτευτος»³¹. Άλλοι ορφανοί μαθητές εξαναγκάζονται να εγκατασταθούν σε ορφανοτροφεία των Αθηνών ή της Θεσσαλονίκης, όπως για παράδειγμα ένας μαθητής της Γ' τάξης, το σχολικό έτος 1937- '38: «Απεφοίτησε διά το Παπάφειον Εθνικόν Ορφανοτροφείον την 3^η Ιανουαρίου 1938»³². Κάποιος άλλος μαθητής της ΣΤ' τάξης, κατά το σχολικό έτος 1939- '40, «απεφοίτησε δι' ορφανοτροφείον Αθηνών την 13^η Νοεμβρίου 1940»³³.

Υγεία των μαθητών· ασθένειες και θάνατοι

Πολλοί μαθητές ασθενούσαν κατά τη διάρκεια της φοίτησής τους και μερικοί από αυτούς, τόσο σοβαρά, ώστε ν' αναγκάζονται να διακόψουν τη φοίτησή τους είτε οριστικά είτε για μεγάλα διαστήματα³⁴. Τις περισσότερες

---

³¹ Βιβλίο Γενικού Ελέγχου, Α9 καταλόγου Σχολικό έτος 1934 - '35, , για μαθήτρια της Ε' τάξης.

³² Βιβλίο Γενικού Ελέγχου, Α4 καταλόγου.

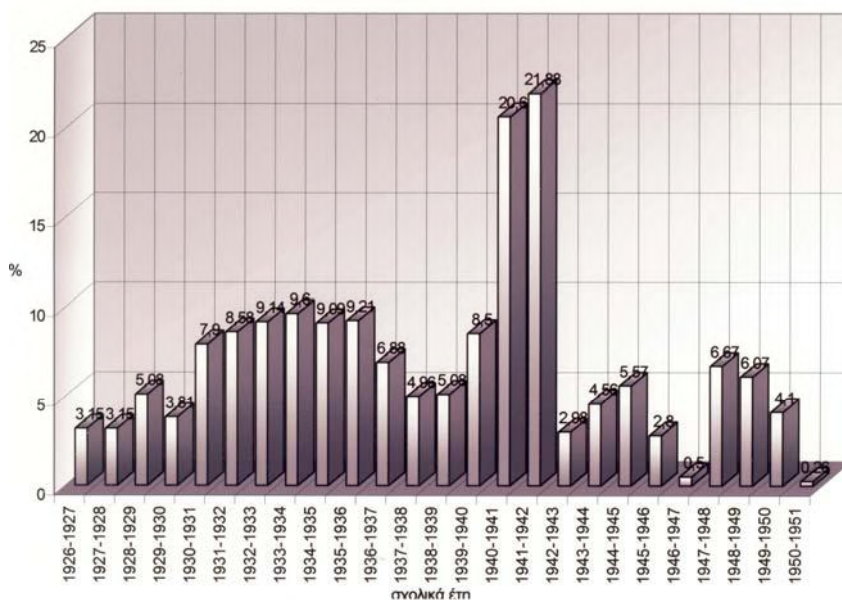
³³ Βιβλίο Γενικού Ελέγχου, Α4 καταλόγου.

³⁴ Βλ. επίσης Βαρμάζης, Ν. Δ. – Γραίκος Ν. (2002), 602 - 603· Βαρμάζης, Ν. Δ. - Γραίκος Ν. (2006), 66 – 68. Κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου τα ποσοστά της παιδικής θνησιμότητας πανελληνίως ήταν ιδιαίτερα υψηλά σε σχέση με την μεταπολεμική περίοδο, βλ. Κώτση Α. (2008).

φορές η διακοπή φοίτησης σημειώνεται στο Βιβλίο Γενικού Ελέγχου, με την ένδειξη «απεσύρθη λόγω ασθένειας»³⁵.

Η διακύμανση των μαθητών που διακόπτουν τη φοίτησή τους για διάφορους λόγους κινείται στα επίπεδα του 9% κατά τη δεκαετία του 1930, ανεβαίνει στο 22% περίπου κατά τη διάρκεια της Κατοχής και καταλήγει σε επίπεδα κάτω του 7% κατά το τέλος της δεκαετίας του 1950 [γ ρ α φ. π α ρ ά σ τ. 2].

Εκτός από τις ασθένειες σημαντικός λόγος για τη διακοπή της φοίτησης ήταν και η παιδική εργασία, η οποία όμως δε μπορεί να καταγραφεί με βάση τα αρχαιακά δεδομένα του σχολείου³⁶.

Γ ρ α φ. π α ρ ά σ τ. 2: Μαθητές που διέκοψαν τη φοίτηση για διάφορους λόγους κατά τα έτη 1926-1951

³⁵ Έργο των Σχολικών Εφοριών ήταν και η ανάληψη μέτρων για τον περιορισμό των ασθενειών και των επιδημιών, βλ. Μιχαηλίδης, Κ. Κ. (1932-1933), 231 – 234.

³⁶ Βλ. παρατηρήσεις μας παρακάτω, σ. 73.

Καταγραφές στα βιβλία όπως :«απεσύρθη λόγω ασθενείας» είναι συχνές. Σε αρκετές περιπτώσεις ονομάζεται η ασθένεια και δίνονται άλλες ενδιαφέρουσες πληροφορίες. Για μαθήτρια λ.χ. της ΣΤ' τάξης κατά το σχολικό έτος 1937 - 1938 αναγράφονται στο βιβλίο Γενικού Ελέγχου τα εξής: «Απεσύρθη από τας αρχάς του σχολικού έτους διά λόγους ασθενείας ως πάσχουσα εκ κακοήθους χρονίας ελονοσίας». Για μαθητή της Ε' τάξης κατά το σχολικό έτος 1934 - 1935, αναγράφεται: «Απεσύρθη ως ορφανός και ασθενής από φθίσιν και τραχώματα».

Άλλες ενδεικτικές καταγραφές είναι οι ακόλουθες: «φιλάσθενος» (μαθητής Γ' τάξης, σχολ. έτους 1927-1928), «καχεκτικώτατος» (μαθητής Γ' τάξης, σχολ. έτους 1927-1928), «απεσύρθη διά λόγους ασθενείας τη 8^η Ιανουαρίου 1933 ως ανώμαλος» (μαθητής σχολ. έτους 1932-1933), «απεσύρθη διά λόγους ασθενείας οφθαλμών» (μαθητής σχολ. έτους 1934-1935), «απεφοίτησε την 29^η-4-1936 λόγω αλλαγής κλίματος εις το Τσάγεζι, αρ. αποδ. 30» (μαθήτρια Β' τάξης, σχολ. έτους 1935-1936), «δεν φοίτησε λόγω χρονίας ελονοσίας» (μαθήτρια Α' τάξης, σχολ. έτους 1936-1937), «απεχώρησε λόγω παραλύσεως των άκρων τη 3^η Δεκεμβρίου 1936» (μαθητής Α' τάξης, σχολ. έτους 1936-1937), «αποκλείσθη της φοιτήσεως ως πάσχουσα εκ ψωριάσεως» (μαθήτρια Β' τάξης, σχολ. έτους 1937-1938), «απεσύρθη από τας αρχάς του σχολικού έτους διά λόγους ασθενείας, ως πάσχουσα εκ κακοήθους χρονίας ελονοσίας» (μαθήτρια ΣΤ' τάξης, σχολ. έτους 1937-1938), «απεχώρησε λόγω ασθενείας <εξανθήματα κεφαλής>» (μαθήτρια Δ' τάξης, σχολ. έτους 1937-1938), «απεσύρθη λόγω ασθενείας. Διεκόπη η χορήγηση τροφίμων» (μαθήτρια Δ' τάξης, σχολ. έτους 1946-1947).

Η ελονοσία, που μαστίζει γενικά την περιοχή, η μηνιγγίτιδα αλλά ακόμη και η σκωληκοειδίτιδα προκαλούν το θάνατο μαθητών και κάποιοι από τους θανάτους αυτούς σημειώνονται στο αρχείο του σχολείου. Ορισμένες χαρακτηριστικές καταγραφές είναι οι ακόλουθες: «απέθανε εκ χρονίας ελονοσίας την 30η Απριλίου 1935» (μαθήτρια Δ' τάξης, σχολ. έτους 1934-1935), «απεβίωσεν εκ μηνιγγίτιδος την 26^η Απριλίου 1936» (μαθήτρια Α' τάξης, σχολ. έτους 1935-1936), «απεβίωσεν τη 18^η Μαΐου 1937 - απεβίωσεν εκ μηνιγγίτιδας» (μαθητής Α' τάξης, σχολ. έτους 1936-1937), «απεβίωσε

την 21^η Μαρτίου εξ οξείας σκωληκοειδίτιδος» (μαθήτρια Γ' τάξης, σχολ. έτους 1937-1938), «απεβίωσε την 27^η Απριλίου εκ κακοήθους ελονοσίας» (μαθητής ΣΤ' τάξης σχολ. έτους 1937-1938).

Στις 24 Νοεμβρίου του 1937 ο Διευθυντής του σχολείου συντάσσει έκθεση προς τον Επιθεωρητή Σχολίατρο της Ε' εκπαιδευτικής περιφέρειας Θεσσαλονίκης όπου αναφέρει τα εξής: «Αναφέρομεν ότι σήμεραν απεβίωσαν εκ μηνιγγίτιδος ο μαθητής της Α' τάξεως Κοσμίδης Νικόλαος του Μανασή. Έτερα κρούσματα δεν εσημειώθησαν»³⁷.

Είναι χαρακτηριστικό ότι όπως προκύπτει από τη μελέτη των στοιχείων των μαθητών, που διακόπτονται τη φοίτηση λόγω ασθένειας ή θανάτου, το μεγαλύτερο ποσοστό ήταν παιδιά γεωργών κι εργατών.

Άποροι μαθητές και μαθητικά συσσίτια

Ο αριθμός των απόρων μαθητών ήταν μεγάλος. Αυτό μπορούμε να εξαγωγήμε, από τους πίνακες δωρεάν διανομής διδακτικών βιβλίων, που κάθε χρόνο κατάρτιζε η Σχολική Εφορία³⁸. Για παράδειγμα, κατά το σχολικό έτος 1935-'36, η Σχολική Εφορία αναθέτει στο Διευθυντή του σχολείου, να διανείμει δωρεάν βιβλία σε 40 απόρους μαθητές της Α' τάξεως, σε ένα σύνολο 152 εγγραφέντων και 110 φοιτησάντων, έως το τέλος της χρονιάς, μαθητών³⁹.

Το μέγεθος της φτώχειας των μαθητών φαίνεται και από τους άλλους πίνακες, που κατάρτιζε η Σχολική Εφορία «προς διανομήν εις τους μαθητάς των αγορασθέντων [...] διαφόρων ειδών επενδύσεως και υποδήσεως». Σε πράξη της Σχολικής Εφορίας διαβάζουμε: «Ο Πρόεδρος της Εφορείας προτείνει όπως αναγνωσθή ο παρά του διευθυντού του σχολείου καταρτισθείς πίναξ απόρων μαθητών καθ' όσον η διεύθυνσις του σχολείου και το

---

³⁷ Πρωτόκολλον αλληλογραφίας του σχολείου 1936-1937, αρ. πρ. 413.

³⁸ Τα βοηθήματα προς τους άπορους μαθητές ήταν ένα από τα έργα των Σχολικών Εφοριών, βλ. Μιχαηλίδης, Κ. Κ. (1932-1933), 230 - 231.

³⁹ Βιβλίον Πράξεων της Σχολικής Εφορείας, Γ3 καταλόγου, Πράξις 72^α/31-12-1935.

διδασκικόν προσωπικόν, κάλλιστα γνωρίζουσι την οικονομικήν κατάστασιν, της οικογένειας ενός εκάστου μαθητού»⁴⁰.

Οι άσχημες συνθήκες διατροφής των μαθητών οδήγησαν στη θεσμοθέτηση των «μαθητικών συσσιτίων»⁴¹. Λεπτομερείς διαταγές του Υπουργείου Παιδείας, αλλά και του τοπικού επιθεωρητή, καθορίζουν τις διοικητικές αρμοδιότητες της ειδικά συγκροτημένης γι' αυτό το σκοπό «Εφορείας Μαθητικών Συσσιτίων», αλλά ακόμα και το είδος και την ποσότητα των γευμάτων.

Για πρώτη φορά μαρτυρείται οργάνωση συσσιτίου στο σχολείο σε πράξη της Σχολικής Εφορείας του 1932, όπου αναγράφονται τα εξής: «Η Εφορεία ακούσασα τα της εισηγήσεως του γραμματέως αυτής περί της ιδρύσεως μαθητικού συσσιτίου διά τους πλέον απόρους μαθητάς του σχολείου δυνάμει της υπ' αριθμ. 620 ε.έ. διαταγής του κυρίου Επιθεωρητού των Δημοτικών Σχολείων Πιερίας με πρώτον πυρήνα της εκ δύο χιλιάδων (2.000) δραχμών αρωγής του Υπουργείου Παιδείας και εκατόν πενήντα χιλιογράμμων ορύζης του Υπουργείου Προνοίας, κατόπιν δε λεπτομερούς επί του ζητήματος συζητήσεως, αντιληφθείσα την απόλυτον ανάγκην της εκ μέρους αυτής ενισχύσεως του μαθητικού συσσιτίου διά της προμηθείας εις αυτό των απαιτουμένων επίπλων και σκευών [χρηματοδοτώντας με το ποσόν των 6.000 δρχ.]»⁴².

Το 1^ο Δημοτικό Σχολείο σε όλη τη δεκαετία του '30 φιλοξένησε τα μαθητικά συσσίτια και των άλλων σχολείων της πόλεως. Μόνο κατά τη διάρκεια του πολέμου του '40, η αύξηση του αριθμού των μαθητών, οδήγησε στη δημιουργία και δεύτερου χώρου, στο προαύλιο του Β' Δημοτικού Σχολείου⁴³. Ένα μέρος του υπογείου του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου είχε μετατρα-

---

⁴⁰ Βιβλίον Πράξεων της Σχολικής Εφορείας, Γ3 καταλόγου, Πράξις 72^α/31-12-1935.

⁴¹ Η οργάνωση των Μαθητικών Συσσιτίων ήταν ένα από τα σπουδαιότερα έργα των Σχολικών Εφορειών και οι οδηγίες που υπήρχαν ήταν ιδιαίτερα λεπτομερείς, βλ. Μιχαηλίδης, Κ. Κ. (1932-1933), 225 - 230.

⁴² Βιβλίον Πράξεων της Σχολικής Εφορείας, Γ1 καταλόγου, Πράξις 2^α/28-2-1932.

⁴³ Βιβλίον Πράξεων Μαθητικών Συσσιτίων, Δ3 καταλόγου, Πράξις 29^η/θέμα 1^ο/17-11-1940.

πεί σε μαγειρείο, όπου ετοιμάζονταν τα γεύματα. Στο υπόγειο του σχολείου σώζονταν ορισμένα σκεύη μαγειρικής (λέβητες, τηγάνια, κουτάλες), μεγάλου μεγέθους, κάτι που αποδεικνύει και το μεγάλο αριθμό των μαθητών που εξυπηρετούσαν τα συσσίτια [εικ. 9]. Η κεντρική αίθουσα του σχολείου χρησίμευε ως τραπεζαρία, όπως αυτό φαίνεται σε αρκετές φωτογραφίες της εποχής [εικ. 10].

Εικ. 9: Τα εναπομείναντα μαγειρικά σκεύη των συσσιτίων στο υπόγειο του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου Κατερίνης

Εικ. 10: Μαθητικά συσσίτια στην κεντρική αίθουσα του σχολείου κατά τη δεκαετία 1930

Σοβαρά προβλήματα παρουσιάστηκαν, από τις μεγάλες αποστάσεις, τις οποίες ήταν αναγκασμένα να διανύσουν τα παιδιά των άλλων σχολείων, ώσπου τελικά να σιτισθούν στο 1^ο Δημοτικό. Γι αυτό η «Εφορεία Συσσιτίων» πρότεινε διάφορες λύσεις. Μία από αυτές περιγράφεται σε επιστολή της προς τους Διευθυντές των άλλων σχολείων στις 2-12-1937⁴⁴. Αρχικά υπογραμμίζει τις προσπάθειές της, «[...] όπως η λειτουργία τούτων [των μαθητικών συσσιτίων], διεξάγεται κατά τρόπον παιδαγωγικών, εν τη ευρύτερα της λέξεως σημασία, αφ' ενός, αφ' ετέρου δε, ίνα μη δοθή εις τον σιτιζόμενον μαθητήν αφορμή είτε προς σωματικήν του κόπωσιν είτε προς πλημμελή παρακολούθησιν των μαθημάτων». Στη συνέχεια προτείνει τη σύσταση συσσιτίων, σε κάθε ένα από τα πέντε Δημοτικά Σχολεία της πόλης. «Διά του τρόπου τούτου είναι δυνατόν ο μαθητής ν' αποφύγη πάσαν καταπόνη-

⁴⁴ Φακ. Εγκυκλίων 1937, αρ. πρωτ. 7.

σιν του, εφ' όσον δεν θα υποβάλετο εις τον κόπον να διανύση καθ' εκάστην δρόμον 15' και πλέον λεπτών της ώρας, αναμονήν ετέρων 15' και άνω».

Η πρόταση αυτή τελικά δε τελεσφόρησε, όμως το 1939 βρέθηκε άλλη λύση, για το πρόβλημα της απόστασης. Το φαγητό παρασκευαζόταν στο μαγειρείο του 1^{ου} Δημοτικού, όμως μεταφερόταν αμέσως στα άλλα σχολεία, όπου σιτίζονταν οι υπόλοιποι μαθητές. Μάλιστα με πράξη της Εφορίας του 1939⁴⁵ καθοριζόταν με ακρίβεια λεπτού, ο προβλεπόμενος χρόνος μεταφοράς του φαγητού σε κάθε σχολείο, κάτι που δείχνει την ιδιαίτερη φροντίδα της Εφορίας, για τη δημιουργία όσο το δυνατόν καλύτερων συνθηκών το γεύμα των άπορων παιδιών.

Το «εδεσματολόγιο» οριζόταν κι αυτό λεπτομερώς και παρά τις οικονομικές δυσκολίες⁴⁶ ήταν πλούσιο και θρεπτικό για τα δεδομένα της εποχής.

Ενδεικτικό «εδεσματολόγιο» είναι και το παρακάτω κι αφορά την εβδομάδα από 11 έως 16 Απριλίου 1938.

«Δευτέρα: φασόλια.

---

⁴⁵ Βιβλίον Πράξεων Εφορείας Μαθητικών Συσσιτίων, Δ3 καταλόγου, Πράξις 14^η/θέμα 6^ο/13-12-1939.

⁴⁶ Παραθέτουμε ενδεικτικά έναν απολογισμό εσόδων-εξόδων του έτους 1938-'39 από το Βιβλίον Εφορείας Μαθητικών Συσσιτίων, Δ3 καταλόγου, Πράξις 10η/θέμα 3^ο/4-6-1939.

Έσοδα:

α. Εξ εισφοράς Π.Ι.Κ.Π.Α. 41.600 δρχ.

β. « « Δήμου κ.λ.π. 41.400 «

γ. « « Μαθητών 20.225 «

Σύνολο εσόδων 103.225 «

Έξοδα:

α. Δι' αγοράν τροφίμων 57.254,45 δρχ.

β. Διά δαπάνας εγκαταστάσεων 6.028 «

γ. Διά γενικά έξοδα 38.939,80 «

Σύνολο εξόδων 102.222,25 «

Χρηματικών υπόλοιπων 1002,75 δρχ.

Τρίτη: φακή.

Τετάρτη: φασόλια.

Πέμπτη: σπανακόριζον.

Παρασκευή: ταχινόσουπα.

Σάββατο: μακαρόνια.

Όλα τα γεύματα συνοδεύονται από “έλαιον”⁴⁷.

Το 1939 γίνεται τροποποίηση αυτού του «εδεσματολογίου», με την προσθήκη κρέατος δύο φορές την εβδομάδα⁴⁸.

Ο αριθμός των μαθητών που σιτιζόταν, έπρεπε να ικανοποιεί το ελάχιστο ποσοστό του 10% επί του συνόλου των μαθητών των Δημοτικών Σχολείων. Εξ' αιτίας των οικονομικών δυσκολιών η προσπάθεια της «Εφορείας Συσσιτίων» ήταν πολύ μεγάλη, ώστε να είναι σε θέση να μπορεί να διατηρεί σταθερό αυτό το ποσοστό για κάθε σχολικό έτος. Έτσι το Φεβρουάριο του 1939 σιτιζόνταν 200 μαθητές⁴⁹, το Δεκέμβριο της ίδιας χρονιάς 394 μαθητές⁵⁰ και τον Απρίλιο του 1940 600 μαθητές⁵¹. Όμως αμέσως μετά την έναρξη του πολέμου, τον Νοέμβριο του 1941, ο αριθμός αυτός αυξάνεται στους 1.500⁵². Στοιχεία για το διάστημα της Κατοχής δεν υπάρχουν, αφού το σχολείο υπολειτουργούσε εξ' αιτίας της περιστασιακής κατάληψής του από τους Γερμανούς αλλά και από τους ασθενείς του Σανατορίου της Πέτρας Ολύμπου.

---

⁴⁷ Βιβλίου Πράξεων Εφορείας Μαθητικών Συσσιτίων, Δ3 καταλόγου, Πράξις 2^α/θέμα 1^ο/10-4-1938.

⁴⁸ Βιβλίου Πράξεων Εφορείας Μαθητικών Συσσιτίων, Δ3 καταλόγου, Πράξις 7^η/θέμα 3^ο/12-3-1939.

⁴⁹ Βιβλίου Πράξεων Εφορείας Μαθητικών Συσσιτίων, Δ3 καταλόγου, Πράξις 6^η/θέμα 4^ο/5-2-1929.

⁵⁰ Βιβλίου Πράξεων Εφορείας Μαθητικών Συσσιτίων, Δ3 καταλόγου, Πράξις 14^η/θέμα 40/3-12-1939.

⁵¹ Βιβλίου Πράξεων Εφορείας Μαθητικών Συσσιτίων, Δ3 καταλόγου, Πράξις 21^η/θέμα 4^ο/17-4-1940.

⁵² Βιβλίου Πράξεων Εφορείας Μαθητικών Συσσιτίων, Δ3 καταλόγου, Πράξις 29^η/θέμα 1^ο/17-11-1940.

III. Πειθαρχικοί μηχανισμοί, βαθμολογία και σχολική αποτυχία

Η σχολική πειθαρχία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μία «ειδική τεχνολογία» σκοπός της οποίας είναι να ρυθμίσει, να κατατάξει και να τυποποιήσει τα παιδιά κι έτσι να τα ελέγξει καλύτερα και να τα “κοινωνικοποιήσει” αποτελεσματικότερα⁵³. Γύρω από την έννοια της σχολικής πειθαρχίας, διαρθρώνεται ένα ολόκληρο σύστημα πρακτικών, το οποίο δεν εξαντλείται απλά και μόνο στις τιμωρίες ή στην καταγραφή της «διαγωγής» αλλά περιλαμβάνει ολόκληρη την εκπαιδευτική διαδικασία, από το ίδιο το κτίριο μέχρι και το σύστημα μεταβίβασης γνώσης.

Η απομόνωση της σχολικής τάξης⁵⁴ από τον «έξω κόσμο» είναι μια από αυτές τις πρακτικές, η οποία χρησιμοποιήθηκε ευρέως από το παλαιότερο σχολείο.

Δεν είναι τυχαίο ότι η Σχολική Εφορία του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου το 1935 αποφασίζει: «[...] να χρωματισθώσιν διά λευκού χρώματος αμφότεροι οι προς το κάτω μέρος υαλοπίνακες όλων [των] θυρών εξόδου αιθουσών και των παραθύρων διά να καταστώσιν ούτοι αδιαφανείς ινα μη δύνανται οι μαθηταί εν ώρα διδασκαλίας να βλέπωσι προς τα έξω και να μη ενοχλείται η διδασκαλία παρ' άλλων, δυναμένων να βλέπωσιν εις την αίθουσαν εφ' όσον οι υαλοπίνακες θα μείνουν διαφανείς»⁵⁵.

Οι εμφανέστεροι τρόποι επιβολής της σχολικής πειθαρχίας ήταν η κατάταξη των μαθητών σε επίπεδα διαγωγής. Η βαθμολογία λειτουργούσε συμπληρωματικά σ' αυτή τη διαδικασία και οι δείκτες της σχολικής αποτυχίας θα μπορούσαν να ερμηνευθούν συγχρόνως ως αποτυπώσεις της σχολι-

---

⁵³ Βλ. ενδεικτικά τον Foucault M. (1989), 283 κ.ε.

⁵⁴ Η «σχολική τάξη» εννοείται όχι μόνο ως συγκεκριμένος σχολικός χώρος ή αριθμός των μαθητών, αλλά ως σχολικές σχέσεις, συμπεριφορές, πειθαρχίες, στοιχεία τα οποία απορρέουν από τους κοινωνικούς θεσμούς, βλ. Σολομών Ι. (1992), 10-11.

⁵⁵ Βιβλίου Πράξεων Σχολικής Εφορείας, Γ3 καταλόγου, Πράξεις Σχολικής Εφορείας 1937/θέμα 7^ο.

κής αυστηρότητας, αλλά και ως αποδείξεις των δύσκολων κοινωνικών συνθηκών φοίτησης των μαθητών⁵⁶.

Διαγωγή

Η διαγωγή των μαθητών σημειωνόταν στα Βιβλία Γενικού Ελέγχου, σε ειδική γι' αυτό το σκοπό στήλη. Όπως φαίνεται από στον *πίν. 1* η πλειοψηφία των μαθητών είχε διαγωγή «κοσμιωτάτη» (Μ.Ο. 94,7% για το διάστημα 1926-1951). Αξιοσημείωτες είναι οι αποκλίσεις ορισμένων σχολικών ετών, όπως το 1926-'27 και το 1927-'28, οπότε η «κοσμιωτάτη» διαγωγή είχε χαμηλούς Μ.Ο. 33,8% και 65,7% αντίστοιχα.

Σχ. έτος	Διαγωγή							
	κοσμιωτάτη	%	κοσμία	αρίστη	Λίαν καλή	Καλή	Διαφ. χαρακτ.	Συν.
1926-27	104	33,8	37	156	32	1	4 μη σημ.	307
1927-28	202	65,7	4	66	0	2	1 κακή	307
1928-29	271	84,6	49	0	0	0	0	320
1929-30	439	97,3	12	0	0	0	0	451
1930-31	414	94,5	14	0	0	9	1 άτακτος	438
1931-32	477	98,1	9	0	0	0	0	486
1932-33	539	97,1	11	0	0	0	1 άμεπτος	555
1933-34	585	99,6	0	0	0	0	2 άμεπτος	587
1934-35	649	99,8	1	0	0	0	0	650
1935-36	497	100	0	0	0	0	0	497
1936-37	554	99,8	0	0	0	1	0	555
1937-38	562	98,5	0	8	0	0	0	570
1938-39	538	100	0	0	0	0	0	538
1939-40	588	100	0	0	0	0	0	588
1940-41	667	100	0	0	0	0	0	667
1941-42	321	100	0	0	0	0	0	321
1943-43	414	100	0	0	0	0	0	414
1943-44	391	100	0	0	0	0	0	391
1944-45	636	100	0	0	0	0	0	636
1945-46	602	99,5	2	0	0	1	0	605
1946-47	753	99,6	3	0	0	0	0	756
1947-48	950	100	0	0	0	0	0	950
1948-49	1019	100	0	0	0	0	0	1019

⁵⁶ Βλ. Βαρμάζης, Ν. Δ. - Γραϊκος Ν. (2006), 63 κ.ε.

1949-50	838	100	0	0	0	0	0	838
1950-51	727	100	0	0	0	0	0	727
		Μ.Ο 94,7						

Πίνακ. 1: Διαγωγή μαθητριών/τών το διάστημα 1926 - 1951

Μερικές φορές στα Βιβλία Γενικού Ελέγχου, βρίσκουμε εκπαιδευτικές παρατηρήσεις ή περιγραφικούς χαρακτηρισμούς για μαθητές. Όπως για παράδειγμα: «ασθενικός χαρακτήρ»⁵⁷, «άτακτος»⁵⁸, «πάντοτε προσηρχέτο εις το μέσον του μαθήματος παρ' όλας τας συμβουλάς και νουθεσίας»⁵⁹ κ.λπ.

Βαθμολογία και σχολική αποτυχία

Η βαθμολογία ήταν ιδιαίτερα αυστηρή, με τα σημερινά τουλάχιστο δεδομένα, ενώ η σχολική αποτυχία ήταν ιδιαίτερα ψηλή κι ερχόταν ως επακόλουθο των άσχημων κοινωνικών, οικονομικών κι εκπαιδευτικών συνθηκών.

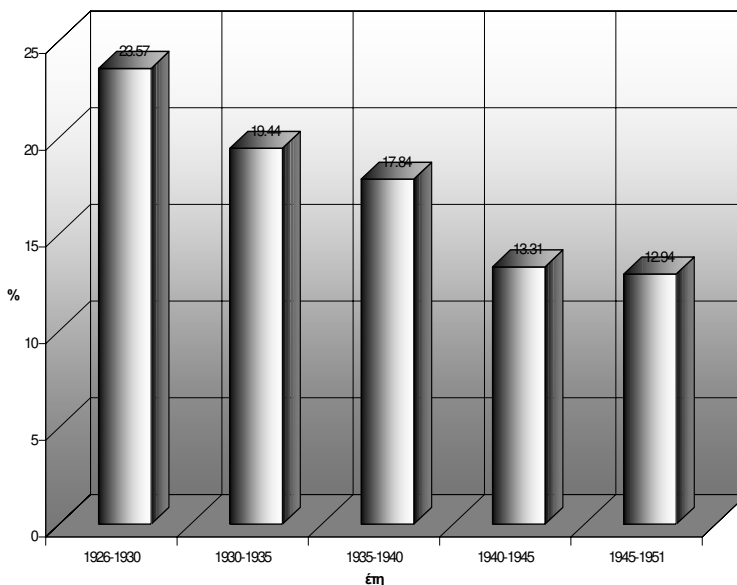
Η ανισοβαρής αναλογία δασκάλων μαθητών, η μη συνεπής φοίτηση εξ' αιτίας ασθενειών ή άλλων αιτιών όπως η ορφάνια, η μεγάλη ηλικία των μαθητών, οι δύσκολες οικονομικές συνθήκες είναι μερικές από τις αιτίες της σχολικής αποτυχίας. Ο μαθητής που αποτύχαινε είτε διέκοπτε το σχολείο με τη συνηθισμένη αιτία, που αναγραφόταν στο Μαθητολόγιο, «απεχώρησεν ως ανεπίδεκτος μαθήσεως» είτε επαναλάμβανε την τάξη και μάλιστα σε ορισμένες περιπτώσεις αρκετές φορές. Στα Μαθητολόγια και στα βιβλία Πιστοποιητικών Σπουδής, βρέθηκαν μαθητές για τους οποίους αναγραφόταν: «επί τρία έτη στάσιμος» ή «επί τετραετία στάσιμος» ή «διετής και μεγάλης ηλικίας». Όπως όμως βλέπουμε στη *γ ρ α φ. π α ρ ά τ. 3* με τα ποσοστά των μαθητών που επαναλαμβάνουν την τάξη, όσο οι κοινωνικές συνθήκες βελτιώνονταν, τόσο και το επίπεδο της σχολικής αποτυχίας

⁵⁷ Για μαθητή της Γ' τάξης, σχολικού έτους 1927-'28.

⁵⁸ Για μαθητή σχολικού έτους 1930-'31.

⁵⁹ Για μαθητή Γ' τάξης, σχολικού έτους 1927-'28.

μειωνόταν⁶⁰. Ενώ στην τετραετία 1926- '30 ήταν 23,57% επί του συνολικού αριθμού των μαθητών, την πενταετία 1945- '51 κατεβαίνει στο 12,94%.

Γ ρ α φ. π α ρ ά σ τ. 3: Μαθητές που επαναλαμβάνουν την τάξη κατά τα σχολ. έτη 1926 - 1951

Μία σημαντική αιτία της διακοπής φοίτησης ήταν η παιδική εργασία, ένα φαινόμενο πολύ συνηθισμένο την εποχή του Μεσοπολέμου. Τα πανελλαδικά στατιστικά στοιχεία είναι ελλιπή και μόνο χαρακτηριστικά αναφέρουμε ότι «το 1928 στη νηματουργία του Πειραιά εργάζονταν 4.000 παιδιά κάτω από τη νόμιμη ηλικία»⁶¹.

Η κατάταξη των μαθητών σε επίπεδα διαγωγής και η βαθμολογία υποβοηθούσαν το στόχο της ιδεολογικής χειραγώγησης των παιδιών ενδο-

⁶⁰ Αναλυτικότερα για τις αιτίες διακοπής φοίτησης των μαθητών, βλ. Βαρμάζης, Ν. Δ. - Γραϊκός Ν. (2006), 65 κ.ε.

⁶¹ Λιάκος Α. (1993), 289. Για το ίδιο θέμα, βλ. Ρηγίνος Μ. (1986).

σχολικά. Όμως ακόμα και οι εξωσχολικές δραστηριότητες μπορούσαν να ρυθμιστούν αποτελεσματικά από το σχολείο. Έτσι με εγκύκλιό του ο Επιθεωρητής το 1937 «[...] υπενθυμίζει προγενέστερους διαταγές Υπουργείου Παιδείας και του ιδίου, περί εκκλησιασμού των μαθητών καθ' εκάστην εορτήν και κατά τας Κυριακάς»⁶². Το ίδιο το Υπουργείο Παιδείας με εγκύκλιό του το 1936, «συνιστά το περιοδικόν 'Εθνική Νεολαία' διά το σχολείον και διά τους μαθητάς ιδιαιτέρως»⁶³.

IV. Οι σχολικές εκδηλώσεις

Πλήθος γιορτών με την ευκαιρία κυρίως εθνικών επετείων καταγράφονται στα αρχεία του σχολείου. Στη μικρή κοινωνία της Κατερίνης του μεσοπολέμου με τα πολλά προβλήματα και τον ισχυρό εργατικό και αγροτικό χαρακτήρα, το όραμα του αστικού εκσυγχρονισμού ενέπνεε τους κατοίκους σε όλους τους τομείς της καθημερινότητας. Στο πλαίσιο αυτό το σχολείο εκτός από τη θεσμοποιημένη εκπαιδευτική του αποστολή καλούνταν να παίξει και το ρόλο του άτυπου οργανισμού πολιτισμικής αναβάθμισης της πόλης. Οι δημόσιες σχολικές εκδηλώσεις, όπως οι γιορτές με την ευκαιρία των εθνικών επετείων, οι θεατρικές παραστάσεις, οι γυμναστικές επιδείξεις, οι ομιλίες των εκπαιδευτικών προς τους γονείς κ.α. ήταν οι τρόποι μέσα από τους οποίους το σχολείο ήταν «υποχρεωμένο» να παράγει πολιτισμό σε μία πόλη όπου οι πολιτιστικές υποδομές ήταν ανύπαρκτες⁶⁴.

---

⁶² Πρωτόκολλον Αλληλογραφίας 1936-'37, Ε9 καταλόγου, Διαταγή Επιθεωρητή Δημοτικών Σχολείων Πιερίας, 12-11-1937.

⁶³ Πρωτόκολλον αλληλογραφίας 1936-'37, Ε9 καταλόγου, Εγκύκλιος Υπουργείου Παιδείας τμ. Δημοτικής Εκπαιδύσεως, 25-5-1936.

⁶⁴ Μοναδική αίθουσα εκδηλώσεων ήταν για πολλά χρόνια το *Κινηματοθέατρο Διονύσια*, όπου επιχώρια ή περιοδεύοντα μουσικά και σπανίως θεατρικά σχήματα, ποικίλης ποιότητας ψυχαγωγούσαν το κοινό της πόλης. Για την πολιτιστική κατάσταση στην Κατερίνη από το μεσοπόλεμο κ.ε., βλ. ενδεικτικά: Δάσιου Ο. (1998) και παρατηρήσεις στο Γραίκος Ν. (2008α).

Οι μόνοι φορείς οι οποίοι μπορούσαν να έχουν κάποια πολιτιστική δράση ήταν τα διάφορα σωματεία. Από τον 19^ο αι. ακόμα αιώνα η δράση των σωματείων στον ευρύτερο βορειοελλαδικό τουρκοκρατούμενο χώρο είχε ως βασικό στόχο την εθνική αφύπνιση και την οργάνωση της εκπαίδευσης. Ο *Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης* (1872), η *Φιλοπροοδευτική Αδελφότητα Δράμας* (1874), ο *Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος “Αριστοτέλης” Καβάλας* (1879) ήταν μερικοί από τους Συλλόγους αυτούς, που ξεφύτρωναν σαν μανιτάρια σε κάθε γωνιά της Μακεδονίας και της Θράκης⁶⁵. Μετά την απελευθέρωση, όταν τη φροντίδα για την εκπαίδευση ανάλαβε το ελληνικό κράτος, το έργο των συλλόγων επικεντρώνεται περισσότερο σε μουσικές, θεατρικές και λογοτεχνικές εκδηλώσεις.

Στην Κατερίνη η ίδρυση παρόμοιων σωματείων θα ξεκινήσει στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του επισκόπου Κίτρου Παρθένιου Βαρδάκα γύρω στο 1910 ιδρύθηκε στην Κατερίνη η αδελφότητα *Πιερία*. Όπως σημειώνει: «[...] Άλλ’ εκτός τούτου και Άφελφότητα συνέπηξαν πρό τινων ἐτών οί φιλοπρόοδοι κάτοικοι Κατερίνης, Φιλόπτωχον και Φιλόμουσον, Πιερίαν όνομασθεισαν, εϋδοκίμως πάνυ έργασθεισαν και νυν έργαζομένην, και περιλαβοϋσαν έν έαυτη πάντα τὰ έπίλεκτα μέλη τής κοινωνίας Κατερίνης, τελευταίως δε πρό όλίγων έτών και εις συγκρότησιν μουσικοϋ ένοργάνου όμίλου προβάσαν, δι’ άγοράς όλων τών μουσικών όργάνων και διορισμοϋ και μισθοδοτήσεως ειδικοϋ μουσικοδιδασκάλου, τοϋ κ. Ιωάννου Βάγια εκ Θεσσαλονίκης προσκληθέντος. Τό έργον τοϋτο μεγάλως έτίμησε και τιμά πρωτίστως τήν Άδελφότητα ταϋτην καθώς και τήν Κοινότητα Κατερίνης, κατορθώσασαν να έχη τελείαν όργανικήν μουσικήν εις τοϋς κόλπους αϋτης κοσμοϋσαν αϋτην άπασαν και πρό πάντων τὸ φιλότιμον και δραστήριον Προεδρείον τής Άδελφότητος ταϋτης

---

⁶⁵ Βλ. Αγγελόπουλος Α. (1971)· Καζαντζής Τ. ([1992]), 159, 166, passim· Μπονίδης Κ. (1996)· Παπαδόπουλος Σ. (1962). Οι σύλλογοι αυτοί αντιγράφουν σε μεγάλο βαθμό δυτικά πρότυπα, βλ. Δημαράς, Κ. Θ. (1982), *Ελληνικός Ρωμαντισμός*, Αθήνα: Ερμής, 590 – 591 (υποσημ. 399).

Πιερίας»⁶⁶. Η αδελφότητα *Πιερία* θα συνεχίσει τη δράση της κυρίως μέσω του μουσικού της τμήματος μέχρι το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, οπότε πιθανότατα διαλύεται.

Την ίδια εποχή και συγκεκριμένα το 1939 ιδρύεται στη Θεσσαλονίκη η *Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών*, η οποία με το επιστημονικό και πνευματικό της κύρος θα συντελέσει στην αναβάθμιση των πολιτιστικών δράσεων όχι μόνο στη Θεσσαλονίκη, αλλά και στον ευρύτερο κεντρομακεδονικό χώρο⁶⁷.

Σημαντική το ίδιο διάστημα στην Κατερίνη είναι και η δράση των συλλόγων που εκφράζουν συγκεκριμένες κοινότητες επήλυδων, όπως του *Συλλόγου Λιβαδιωτών* (1918) και της *Ένωσης Ποντίων Πιερίας* (1928), με εκδηλώσεις που προβάλλουν κυρίως την παράδοση των πρώτων πατρίδων τους.

Το ίδιο σημαντική ήταν και η δράση φιλανθρωπικών σωματείων, όπως της *Ελεημοσύνης*, της *Περίθαλψης* και της *Μέριμνας*, τα οποία εκτός από το καθαρά ανθρωπιστικό τους έργο ασχολούνταν με την οργάνωση μουσικών κυρίως εκδηλώσεων και χοροεσπερίδων⁶⁸.

Αργότερα στη δεκ. του 1950 θα ιδρυθεί ο *Φυσιολατρικός Σύλλογος* και λίγο αργότερα το 1954 το ιστορικότερο πολιτιστικό σωματείο της πόλης η *Εστία Πιερίδων Μουσών*⁶⁹.

Μέσα σε αυτό το κλίμα, οι δυνατότητες για τη σύνθεση ενός αυτόνομου πολιτισμικού μοντέλου, το οποίο θα μπορούσε να συνδυάσει αποτελε-

---

⁶⁶ Βαρδάκας Παρθένιος (1918), 11, 12. Η αδελφότητα Πιερία δεν θα πρέπει να έχει σχέση με την αντίστοιχη αδελφότητα που δρούσε στην Κωνσταντινούπολη στο τέλος του 19^{ου} αι. Βλ. Φιλολογικός Σύλλογος «Πιερία» (1871), *Λογοδοσία τῶν κατὰ τὴν β' περίοδον τοῦ τρίτου ἔτους πράξεων, ἀναγνωσθεῖσα τῇ 9 Μαΐου 1871 ὑπὸ τοῦ προέδρου Μ. Ἰ. Γεδεών*, ἐν Κων/πόλει: [χ.ε.]

⁶⁷ Ενδεικτικά: *Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών. 40 χρόνια, 1939 – 1979*, Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών – Μακεδονική Βιβλιοθήκη, αρ. 62, 1983.

⁶⁸ «Οι φιλανθρωπικοί Σύλλογοι», *Μακεδονικός Αγών* 283 / 200, ἔτος 17^{ον}, περίοδος Β', Κυριακή 27 Ιανουαρίου 1952, 1.

⁶⁹ Βλ. Γραϊκός Ν. (2008α).

σματικά τη σύγχρονη πραγματικότητα με τις παραδοσιακές αξίες περιοριζόταν τραγικά⁷⁰.

Το 1^ο Δημοτικό Σχολείο προσπαθούσε να καλύψει το «πολιτιστικό κενό» οργανώνοντας πλήθος εκδηλώσεων, οι οποίες καταγράφονταν στα αρχεία [ε ι κ. 11].

Εικ. 11: Από θεατρική παράσταση του σχολείου κατά τη δεκαετία του 1950

Συχνή ήταν η διοργάνωση θεατρικών παραστάσεων «εθνικού χαρακτήρος» με στόχους μεγαλεπίβλους και καθολική αποδοχή, από την κοινωνία της Κατερίνης. Διαβάζουμε χαρακτηριστικά σε άρθρο της τοπικής

---

⁷⁰ Ενδιαφέρουσα ανάλυση των δυνατοτήτων της αυτοδύναμης πολιτιστικής ανάπτυξης της ελληνικής κοινωνίας, κατά τον 20ο αι. βλ. στο Ζιάκας, Θ. Ι. (1996), *Η έκλειψη του υποκεμένου-η κρίση της νεωτερικότητας και η ελληνική παράδοση*, Αθήνα: Δόμος. Όμως το ζήτημα των σχέσεων παράδοσης και νεοελληνικής ταυτότητας είναι πολυποίκιλο και φυσικά ξεφεύγει από τα όρια της παρούσας εργασίας.

εφημερίδας *Μακεδονικός Αγών* στις 20-6-1935: «Το Α' Σχολείο μας επεφύλασσε εφέτος μία αλησμόνητη βραδυά. Η έναρξις της τελετής επί τη λήξει του σχολικού χρόνου είχε καθορισθή για τις 8 το βράδυ και ο κόσμος από νωρίς άρχισε να συγκεντρώνεται για να εξασφαλίση θέσιν. Κι ήταν πραγματικά τόσο αθρόα η προσέλευσις του κοινού ώστε κατά την κοινήν έκφρασιν να μη χωράη στην αίθουσαν ούτε βελόνι να πέση. Προσήλθε μπορεί να πεί κανείς το πλείστον της κοινωνίας της πόλεώς μας. Από τους επισήμους παρέστησαν ο Δήμαρχος κ. Ξανθόπουλος μετά της κυρίας του, ο Επιθεωρητής κ. Φασιανός μετά της θυγατρός του, ο Γυμνασιάρχης κ Παπαοικονόμου μετά των καθηγητών, ο Διοικητής Χωρ/κής κ. Φασούλας και άλλοι προϊστάμενοι υπηρεσιών[...]. Την τελετήν επεσφράγισεν ο Εθνικός Ύμνος και ο κόσμος κατενθουσιασμένος συνεχάρη τον κ. Διευθυντήν και το προσωπικόν, για το τόσο επιμελημένο πρόγραμμα και η τελετή έληξεν με τις άριστες εντυπώσεις...»⁷¹.

Δεν έλειπαν όμως και τα «παρατράγουδα». Έτσι σε εγκύκλιό του ο Επιθεωρητής στις 14-9-1938, επισημαίνει τα εξής: «ανακοινούμεν, ότι απαγορεύεται εις τους μικρούς μαθητάς να υποδύονται πρόσωπα των Ηρώων της Ελληνικής Επαναστάσεως ή των Αρχαίων Χρόνων κατά διδομένας παρ' αυτών θεατρικάς παραστάσεις, [...] καθόσον διά των παραστάσεων τούτων, αντί ν' ανυψώσωμεν εις την συνείδησιν του λαού ήδη εξιδανικευ-

---

⁷¹ Το άρθρο έχει τίτλο: «Στο τέρμα του σχολικού έτους – Μία αλησμόνητη βραδυά στην τελετή του Α' Σχολείου Κατερίνης» από την εφημερίδα *Μακεδονικός Αγών*, στις 20-6-1935. Περιγράφει με γλαφυρό τρόπο, τη θεατρική παράσταση των έργων: «Οι απενταρίες του Μπαρμπακώστα» (οπερέτας) και «Η φορολογία των χοι(ή)ρων» (κωμωδίας), που συνέγραψε ο δάσκαλος του σχολείου Κώστας Δημόπουλος σε συνεργασία με τους μαθητές, «[...] εφαρμόζοντας έτσι την Τρίτη φάση του Σχολείου εργασίας, τη διατυπώσει κατά το συμπαθή μας παιδαγωγό Παπαμαύρο» όπως σημειώνει ο ίδιος ο δάσκαλος στην εισαγωγή του βιβλίου του *Σύγχρονο Παιδικό Θέατρο. Με 14 έργα για σχολικές τελετές κατάλληλα για παιδιά δημοτικών σχολείων και γυμνασίων*, εν Κατερίνη: Τυπογραφείον «Μακεδονικού Αγώνος», 1936. Το θεατρικό αυτό έργο έπαιξαν οι μαθητές του σχολείου, κατά την τελετή λήξεως των μαθημάτων του σχολικού έτους 1934-'35.

μένα ταύτα πρόσωπα και αντί να προκαλέσωμεν ρίγη ενθουσιασμού εις τους θεατάς, τουναντίον προκαλούμεν την θυμηδίαν και τους γέλωτας, εξευτελίζοντες και γελοιοποιούντες Ιερά Εθνικά Σύμβολα»⁷².

Όταν το σχολείο δε διοργάνωνε δικές του θεατρικές παραστάσεις, καλούταν να παρακολουθήσει τις αντίστοιχες του Γυμνασίου. Έτσι στις 23-5-1939 παρακολουθεί την «διδασκικήν θεατρικήν παράστασιν», που δίνει το «Ενταύθα Γυμνάσιον Πιερίας» με το έργο του Τσιλλερ «Δον Κάρλος» στο κινη/θέατρο «Διονύσια»⁷³. Ή στις 17-5-1938 το θεατρικό έργο «Η Αντιγόνη» του Σοφοκλέους στο ίδιο κινη/θέατρο⁷⁴.

Οι Γυμναστικές Επιδείξεις ήταν μία από τις ετήσιες εκδηλώσεις, στην οποία δινόταν ιδιαίτερα βάρος. Οι Επιθεωρητές έστελναν διαταγές με λεπτομερείς πληροφορίες, για το πρόγραμμα των επιδείξεων, για τον αριθμό και το είδος των ασκήσεων, τον ακριβή χρόνο εκτέλεσής τους κ.λπ. θέλοντας να τονίσουν με αυτό το σχολαστικό τρόπο και το «στρατοκρατικό» χαρακτήρα, που ήθελαν να έχουν οι εκδηλώσεις αυτές⁷⁵.

Στο εκδηλωσιακό κλίμα που υπήρχε, δεν είναι τυχαίο ότι ο Επιθεωρητής, με ειδική εγκύκλιό του το 1937⁷⁶ στέλνει προς τους Διευθυντές των σχολείων λίγο πριν τις τελετές λήξης των μαθημάτων «ανά εν αντίτυπον του Ύμνου της Ελευθερίας τονισμένου [...] όπως εντός της σήμερον παραδώσητε έκαστος εις το Γραφείον ανά 20 όμοια αντίτυπα μετά πάσης επιμε-

---

⁷² Φάκελλος Διαταγών: σχολικαί τελεταί..., ΣΤ 1 καταλόγου, εγκύκλιος Επιθεωρητή Φασιανού, που εκτελεί την υπ' αριθμ. 00431/93 ε.έ. διαταγή Υπουργείου Εθνικής Παιδείας, 14-9-1938.

⁷³ Φάκελλος Διαταγών: σχολικαί τελεταί..., ΣΤ 1 καταλόγου, εγκύκλιος Επιθεωρητή Φασιανού, 23-5-1939.

⁷⁴ Φάκελλος Διαταγών: σχολικαί τελεταί..., ΣΤ 1 καταλόγου, εγκύκλιος Επιθεωρητή Φασιανού, 17-5-1938.

⁷⁵ Βλ. Φάκελλο Διαταγών: σχολικαί τελεταί..., ΣΤ 1 καταλόγου, εγκύκλιος Επιθεωρητή Φασιανού, 13-4-1937. Για το «στρατοκρατικό» χαρακτήρα της Φυσικής Αγωγής κατά τον 19^ο αι., βλ. Φουρναράκη Ε. (1998).

⁷⁶ Φάκελλος Διαταγών: σχολικαί τελεταί... ΣΤ 1 καταλόγου, εγκύκλιος Επιθεωρητή Φασιανού, 1-6-1937.

λείας αντιγεγραμμένα». Στο κάτω μέρος του αντιτύπου σημειώνει: «εις το εξής να διδάσκηται ως έχει ανωτέρω».

Οι εξωσχολικές εκδηλώσεις, δεν ήταν οι μοναδικές ευκαιρίες, μέσω των οποίων το σχολείο εξωτερικευε όλες εκείνες τις αξίες, που η κοινωνία ανέμενε από αυτό. Όταν η πολιτεία ήθελε να εξάρει ιδεολογικά ένα γεγονός, τότε έκλεινε τα σχολεία για μία, δύο ή και τρεις ακόμα ημέρες, ανάλογα με το μέγεθος της κοινωνικής προβολής, που ήθελε να δώσει στο γεγονός αυτό. Όπως φαίνεται από τις διαταγές «περί αργιών» αυτές αφορούσαν στην πλειοψηφία τους ευτυχή ή δυστυχή γεγονότα της Βασιλικής οικογένειας. Γι' αυτό το 1938, «επί ευτυχεί γεγονότι γάμων Διαδόχου Ελληνικού Θρόνου, Σχολεία αργήσουν από μεσημβρίας Σαββάτου μέχρι εσπέρας Δευτέρας»⁷⁷. Το 1940 «επί ευτυχεί γεγονότι γεννήσεως επιδόξου διαδόχου Σχολεία αργήσωσιν επί τριήμερον μέχρι και της Τετάρτης»⁷⁸. Αργίες αντιστοίχως υπήρχαν και για τα δυστυχή γεγονότα της Βασιλικής οικογένειας. Το 1937 ο Επιθεωρητής διατάζει: «Αναρτήσατε σήμερον Σημαιάν μεσίστιαν εις ένδειξιν πένθους διά πλήξαν Βασιλικήν ημών Οικογένειαν δυστύχημα»⁷⁹. Το 1938 «Δωδεκάτην τρέχοντος, ημέραν κηδείας Α.Β.Υ. Πρίγκιπος Νικολάου, Σχολεία αργήσωσιν»⁸⁰. Το 1940 «αύριον Πέμπτην 25 τρέχοντος τα Σχολεία θα αργήσωσι λόγω της κηδείας του Πρίγκιπος Χριστοφόρου»⁸¹. Και το αποκορύφωμα: «Περί αργίας των σχολείων κατά την 27^η-28^η τ.μ. λόγω πένθους εις τω θανάτω του βασιλέως της Αγγλίας»⁸².

---

⁷⁷ Φάκελλος Διαταγών: σχολικαί τελεταί... ΣΤ 1 καταλόγου, διαταγή Επιθεωρητή Φασιανού, 9-1-1938.

⁷⁸ Φάκελλος Διαταγών: σχολικαί τελεταί... ΣΤ 1 καταλόγου, διαταγή Επιθεωρητή Φασιανού, 3-6-1940.

⁷⁹ Φάκελλος Διαταγών: σχολικαί τελεταί... ΣΤ 1 καταλόγου, διαταγή Επιθεωρητή Φασιανού, 18-11-1937.

⁸⁰ Φάκελλος Διαταγών: σχολικαί τελεταί... ΣΤ 1 καταλόγου, διαταγή Επιθεωρητή Φασιανού, 11-2-1938.

⁸¹ Φάκελλος Διαταγών: σχολικαί τελεταί... ΣΤ 1 καταλόγου, διαταγή Επιθεωρητή, 24-1-1940.

⁸² Πρωτόκολλον Αλληλογραφίας, Ε 9 καταλόγου, διαταγή Επιθεωρητή, 25-1-1936.

Γ. Το σχολικό αρχείο ως πηγή για την τοπική κοινωνία και την οικονομική της δραστηριότητα

I. Πληροφορίες για την πληθυσμιακή σύσταση, το θρήσκευμα και την πολεοδομική μορφή της πόλης

Πληροφορίες για τον πληθυσμό της πόλης

Στα «Μαθητολόγια» του σχολείου, υπάρχουν τρεις καταγραφές που αφορούν τον πληθυσμό της πόλης [π.ι.ν. 2, 3, 4]. Και οι τρεις αναφέρονται στην απογραφή του 1929 και παρατίθενται σε συνδυασμό με το ποσοστό του τομέα αρμοδιότητας του σχολείου. Όπως φαίνεται από τους πίνακες, ο πληθυσμός της πόλης ήταν 10.138 κάτοικοι (5.192 άρρενες και 4.946 θήλεις)¹, ενώ ειδικότερα στον π.ι.ν. 2 στη στήλη των παρατηρήσεων διαβάζουμε την ενδιαφέρουσα σημείωση του Διευθυντή, ότι «κατά το διάστημα της τελευταίας διετίας 1928-1930 [ο πληθυσμός] έχει ελαυξηθεί κατά 1.500 περίπου». Η αύξηση αυτή, που επισημαίνει ο Διευθυντής, οφείλεται όπως μας δίνουν τα στοιχεία καταγωγής, σε ένα κύμα μεταναστών, κυρίως από τα ανατολικά κράτη. Είναι επίσης χαρακτηριστικό ότι με βάση τα στοιχεία της απογραφής του 1929 –αλλά και με βάση τα «κατασκευασμένα» απογραφικά δελτία- η Κατερίνη ξεπέρασε το όριο των 10.000 κατοίκων και προήχθη σε Δήμο².

---

¹ Κατά την απογραφή του 1928 –αμέσως μετά τις προσφυγικές μετακινήσεις- ο πληθυσμός της Μακεδονίας έφθασε τους 1.412.477 κατοίκους (711.482 άρρενες και 700.995 θήλεις), δηλ. αυξήθηκε κατά 244.860 κατοίκους, σε σχέση με το 1913 ή κατά 1,4% περ. μέση ετήσια αύξηση, βλ. Θεοφανίδης Στ. (1982), 512. Πρβλ. την ανάλυση των δημογραφικών εξελίξεων στη Μακεδονία κατά την τουρκοκρατία, στο: Γούναρης, Β. Κ. ([1992α]).

² Για το περιστατικό πρωταγωνιστής του οποίου ήταν ο Σάββας Κανταρτζής, βλ. Κανταρτζής Σ. (1974/1985), Ε' (1978) και Καζταρίδης Γ. (2006), 249 - 250.

144		313		16%	1 ^η Οκτωβρίου 15 Ιουνίου	η αναλογία 16% αφορά το σύνολο της κοινότητας της Βολιώδας (κατά την έσπερ) αλλά το διάστημα της τελευταίας ηλικίας 1928-30 και ιδιαίτερα κατά 400 αργ. σφ.
144	313	16%	Χρονολογία έναρξεως και λήξεως μαθημάτων			Πρατηρησεις
144 313	16%	Αναλογία γυραφτών.				
144 313	16%	Χρονολογία έναρξεως και λήξεως μαθημάτων				

Πιν. 2 : Απόσπασμα από το Βιβλίο Μαθητολογίου 1929 – 31, Β1 καταλόγου, σχολ. έτος 1929-30

Ορισμός κατοίκων τομίας μαν άδογρα- φην του έτους 1928.					Εν Καν
Άρρενες	Θήλειες	Σύνολον	αναλογιες		
1760	1908	3568	Άρρην.	Θηλίκων	
1760	1908	3568	18%	14%	
Σύνολοι κατοίκων πόλεως και άπογραφ. 1928			και μίσησ όρον		
άρρ 5192	θήλ 4946	Σύνολον 10138			

Πιν. 3 : Απόσπασμα από το Βιβλίο Μαθητολογίου 1931 – 35, Β2 καταλόγου, σχολ. έτος 1931 – 32, σ. 21

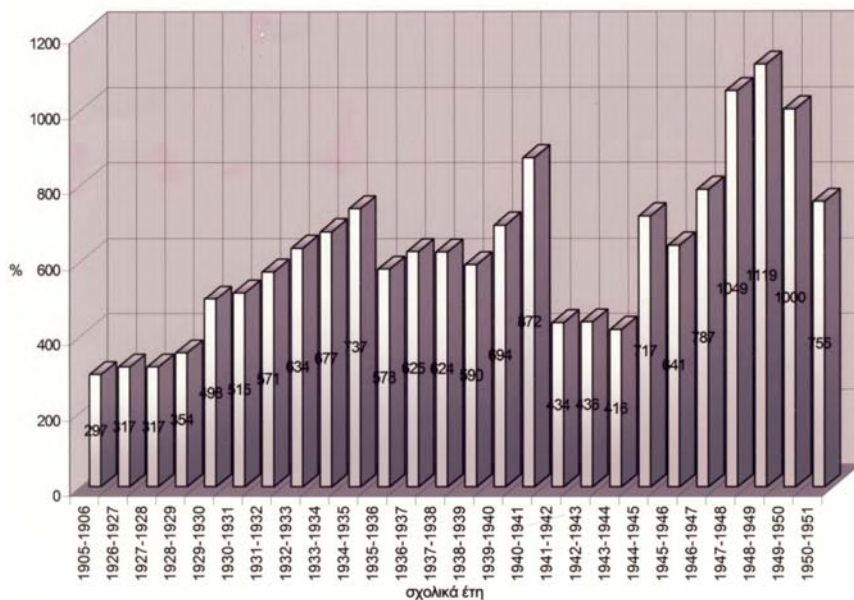
Πρόσθετος αριθμός μαθητών και αλλαγές του αριθμού μαθητών								
Πόλεως			Τομέως			Αρ. θησ.	Μέσος όρος	
Αρ. θησ.	Ενολ.		Αρ. θησ.	Ενολ.				
5192	4946	10138	1760	1848	3508	18%	14%	16%
106061. Φοιτησ.								

Πιν. 4 : Απόσπασμα από το Βιβλίο Μαθητολογίου 1931 – 35, Β2 καταλόγου, σχολ. έτος 1932 – 33, σ. 44

Κατά τις δεκαετίες του '30 και του '40 ο πληθυσμός της πόλης αυξάνεται διαρκώς³ κι αυτό μπορούμε να το εξάγουμε έμμεσα, από τους πίνακες εγγραφέντων μαθητών του σχολείου [γ ρ α φ. π α ρ α σ τ. 4]⁴.

³ Η πληθυσμιακή εξέλιξη της Κατερίνης ακολουθεί την εξής αύξουσα πορεία: 1920-6.540 κάτ., 1928-10.138 κάτ., 1940-16.938 κάτ., 1951-24.615 κάτ., 1961-28.046 κάτ., 1971-29.336 κάτ., 1981-38.404 κάτ., 1991-45.404 κάτ. Πηγή: Υπουργείο Εσωτερικών, Διεύθυνση Τοπικής Αυτοδιοικήσεως, Τμήμα Δημοτικής και Κοινοτικής Διοικήσεως (επιμ.) (1962), 12. Βλ. επίσης Καζταρίδης, Ι. Φ. (2001), 38 κ.ε.· Καζταρίδης Γ. (2006), 273 κ.ε.

⁴ Περισσότερες πληροφορίες, για τη διακύμανση του μαθητικού δυναμικού και αναλυτικούς πίνακες εγγραφέντων μαθητών, βλ. Βαρμάζης, Ν. Δ. - Γραϊκος Ν. (2006), 114 – 121.

Γ ρ α φ. π α ρ ά σ τ. 4: Εγγραφείσες και εγγραφέντες μαθήτριες/τές (1925 – 1951)

Πληροφορίες για την καταγωγή των κατοίκων

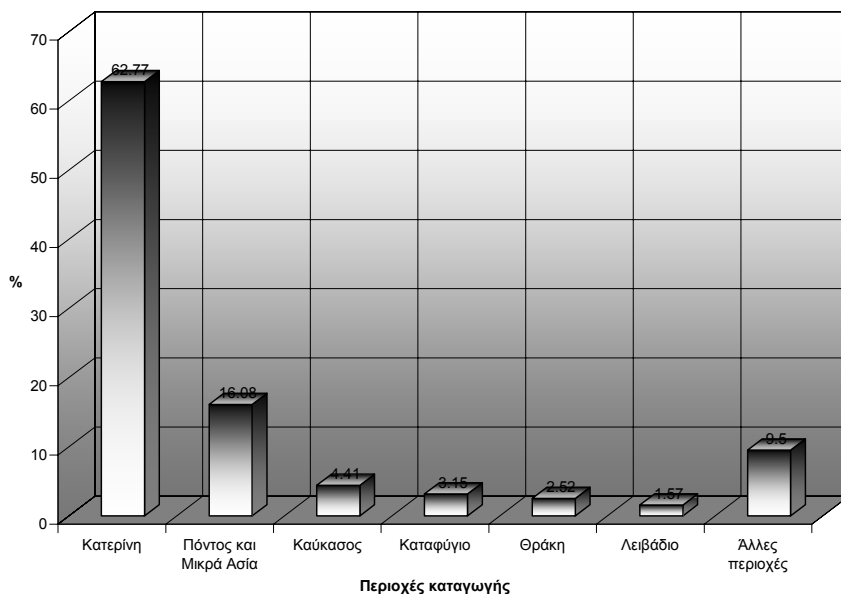
Η Κατερίνη την εποχή του Μεσοπολέμου δέχθηκε ένα μεγάλο προσφυγικό κύμα, τόσο μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, όσο κι αργότερα, από Βαλκανικές χώρες και τη Ρωσία⁵. Βέβαια σταθερή είναι και η απορρόφηση, από γειτονικές περιοχές, κυρίως από το Λιβάδι Ολύμπου, το Καταφύγιο Κοζάνης, τον Κοκκινοπλό κ.ά. κι άλλες ορεινές κοινότητες⁶. Τα στοιχεία, που εξάγονται από τα βιβλία «Γενικού Ελέγχου» και τα «Μαθητολόγια» του σχολείου, έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον κυρίως μέχρι το 1930. Προ-

⁵ Η Μακεδονία δέχτηκε το μεγαλύτερο κύμα Ελλήνων προσφύγων από τη Βουλγαρία (μετά τη σύμβαση του Νειγύ το 1919), τον Καύκασο, τη Ρωσία, την Αλβανία, τον Εύξεινο Πόντο, τη Μικρά Ασία κ.λπ. Κατά τον Ronart, τα 2/3 των 300.000 ελληνικών οικογενειών που συνέρρευσαν, τα 9/10 των χωρικών κι ένα μεγάλο μέρος των αστών, βρήκαν καταφύγιο στη Μακεδονία, βλ. Βακαλόπουλος Απ. (1993⁷), 385.

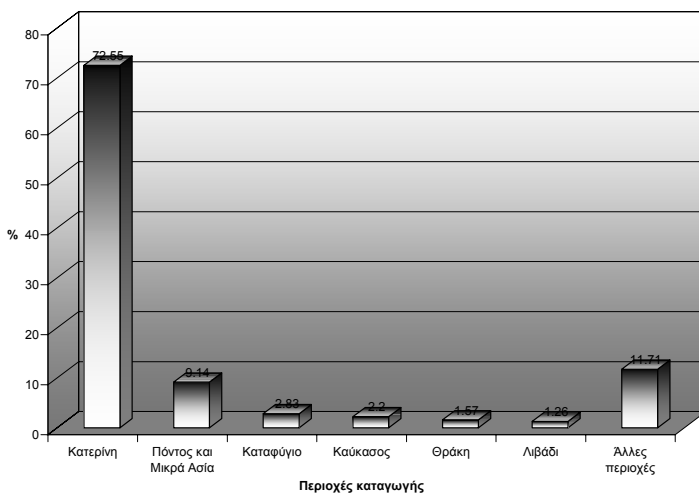
⁶ Βλ. Ράπτης Γ. (2001).

οδευτικά κατά τη δεκαετία του '30, η καταγωγή χάνει το νόημά της, εφόσον η νέα γενιά, γεννιέται στην Κατερίνη και δηλώνει κατά πλειοψηφία αυτήν ως τόπο καταγωγής.

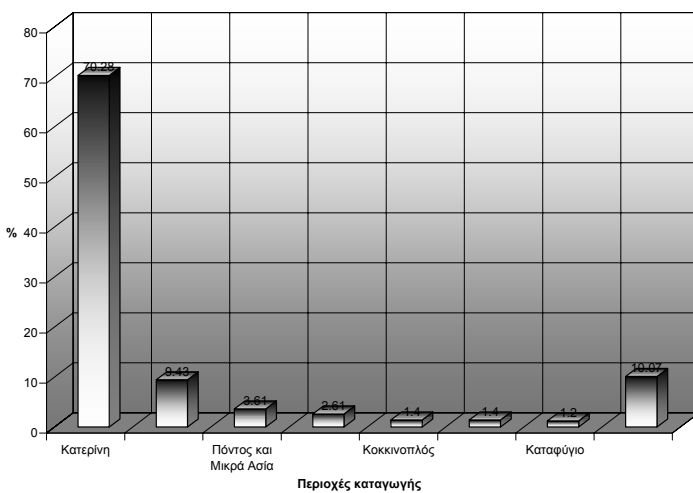
Συνολικά για το διάστημα 1926-1930, όπως φαίνεται και από τις *γ ρ α φ. πα ρ α σ τ. 5, 6, 7*, το 68,53% των μαθητών δηλώνουν ως τόπο καταγωγής την Κατερίνη κι ακολούθως το 11,12% δηλώνει τον Πόντο, το 5,34% τον Καύκασο, το 2,39% το Καταφύγιο, το 2,23% τη Θράκη, το 2,19% τη Μ. Ασία, το 1,41% το Λιβιάδι, το 1,30% τον Κοκκινοπλό και το υπόλοιπο 5% διάφορες άλλες περιοχές (Δομοκό, Αγόριανη Δομοκού, Βούνιτσα Καρδίτσας, Αταλάντη, Τόχοβα, Ν. Ελευθεροχώρι, Στουπί, Λιτόχωρο, Κολινδρό, Κιλκίς, Θεσσαλονίκη, Λαμία κ.λπ.).

Γ ρ α φ. πα ρ α σ τ. 5: Δηλωθείσα καταγωγή μαθητών κατά το σχολ. έτος 1926- '27 σε σύνολο 317 αρρένων

Γ ρ α φ. π α ρ ά τ ι. 6: Δηλωθείσα καταγωγή μαθητών κατά το σχολ.έτος 1927- '28 σε σύνολο 317 αρρένων

Γ ρ α φ. π α ρ ά τ ι. 7: Δηλωθείσα καταγωγή μαθητριών και μαθητών κατά το σχολ. έτος 1929- '30 σε σύνολο 498 μαθητριών - μαθητών

Στο Βιβλίο Πράξεων της Σχολικής Εφορίας σημειώνεται ότι: «[...] τα ¾ των κατοίκων της σχολικής περιφέρειας τυγχάνωσιν πρόσφυγες, εγκατεστημένοι εις τους εσχάτως ανεγερθέντας συνοικισμούς ήτοι: Συνοικισμών προσφύγων, συνοικισμών υπουργείου Προνοίας και συνοικισμών παρά τον σιδηροδρομικόν σταθμόν»⁷.

Επίσης στο Βιβλίο Μαθητολογίου κατά το σχολικό έτος 1948- '49, για κάποιον μαθητή καταγόμενο από το Λιβιάδι και στη στήλη «αριθμός μητρώνου Δήμου και Κοινότητας» αναγράφεται το εξής: «κατεστράφη αρχείον»⁸ δηλώνοντας έτσι ανάγλυφα την καταστροφή, που υπέστησαν οι κοινότητες του Ολύμπου και των Περίων, κατά τους πολέμους του '40 και τον Εμφύλιο.

Πληροφορίες για το θρήσκευμα των κατοίκων

Η Κατερίνη, ως πόλη που το πληθυσμιακό της δυναμικό απαρτίζεται κυρίως από πρόσφυγες, που ήρθαν από τη Μικρά Ασία, τις ανατολικές χώρες, αλλά και τις γύρω ορεινές κοινότητες παρουσιάζει κι ένα μωσαϊκό θρησκευμάτων. Στο αρχείο του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου οι καταγραφές του θρησκευάτος των μαθητών δίνουν μία αμυδρή μόνο εικόνα αυτού του γεγονότος, γιατί το σχολείο βρισκόταν στο κέντρο της πόλης, ενώ οι θρησκευτικές μειονότητες κατοικούσαν κυρίως σε δικές τους συνοικίες, όπως στην περιοχή των Ευαγγελικών⁹.

---

⁷ Βιβλίον Πράξεων Σχολικής Εφορείας, Γ 3 καταλόγου, 89^η Πράξις/θέμα 40/ 25-2-1936. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε σύνολο 2.037 προσφυγικών συνοικισμών, που δημιουργήθηκαν σε όλη την Ελλάδα, οι 1.381 (δηλ. το 67,8% του συνόλου) ήταν στη Μακεδονία, βλ. Θεοφανίδης Στ. (1982), 513. Πρβλ. επίσης: «Στη Μακεδονία ένα μέρος των προσφύγων στεγάστηκαν σε εγκαταλελειμμένες από τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς κατοικίες. Ωστόσο οι ελλείψεις εξακολουθούσαν να είναι μεγάλες. Ως τα 1950, 20.000 προσφυγικές οικογένειες συνέχιζαν να ζουν σε τρώγλες και παρπήγματα», Λιάκος Α. (1993), 35 – 36.

⁸ Μαθητολόγιον 1947- '48, Β6 καταλόγου.

⁹ Για τον οικισμό των Ευαγγελικών, βλ. Κάλφας, Α.Γ. - Παπαγεωργίου, Π.Α. (2001).

Αναλυτικά τα στοιχεία καταγράφονται στον πίνα. 5, από τα οποία συμπεραίνουμε ότι στην πλειοψηφία τους οι μαθητές ήταν Χριστιανοί Ορθόδοξοι, με ορισμένους Ευαγγελικούς, Ισραηλίτες, Αρμένιους κ.λπ.

Σχολικό έτος	Χριστιανός Ορθόδοξος	%	ΘΡΗΣΚΕΥΜΑ				Σύνολο μαθ.
			Διαμαρτ. Ή Ευαγγελικός	Ισραηλίτης ή Εβραίος	Αρμένιος	Χιλιαστής	
1929-1930	445	98,6	2	4	0	0	451
1930-1931	433	98,8	2	0	3	0	438
1931-1932	484	99,5	1	0	0	1	486
1932-1933	550	99,1	5	0	0	0	555
1933-1934	587	100	0	0	0	0	587
1934-1935	650	100	0	0	0	0	650
1935-1936	496	99,8	0	0	1	0	497
1936-1937	555	100	0	0	0	0	555
1937-1938	569	99,8	0	0	1	0	570
1938-1939	538	100	0	0	0	0	538
1939-1940	588	100	0	0	0	0	588
1940-1941	667	100	0	0	0	0	667
1941-1942	321	100	0	0	0	0	321
1942-1943	413	99,7	0	1	0	0	414
1943-1944	391	100	0	0	0	0	391
1944-1945	633	99,5	0	2	1	0	636
1945-1946	605	100	0	0	0	0	605
1946-1947	754	99,7	0	2	0	0	756
1947-1948	949	99,8	0	1	0	0	950
1948-1949	1019	100	0	0	0	0	1019
1949-1950	838	100	0	0	0	0	838
1950-1951	727	100	0	0	0	0	727

Πίνα. 5: Δηλωθέν θρήσκευμα των μαθητριών/τών το διάστημα 1929 – 1951

Ειδικές πληροφορίες για την πολεοδομική μορφή της πόλης

Ενδιαφέρουσες είναι οι αρχαιακές πληροφορίες για την πολεοδομική φυσιογνωμία της πόλης¹⁰. Αυτό είναι φανερό σε δύο χαρακτηριστικές περιπτώσεις.

Η πρώτη αφορά το πάρκο της πόλης, το οποίο αποτελεί και σήμερα ένα από τα αξιοθέατά της¹¹. Εκτείνεται στο δυτικό της τμήμα, δίπλα στο σημερινό νοσοκομείο. Σύμφωνα με απόσπασμα από το Βιβλίο Πράξεων της

¹⁰ Για την πολεοδομική μορφή της πόλης, βλ. Καζταρίδης, Ι. Φ. (2001), 37· Καζταρίδης Γ. (2006), 166 - 171· Χανδόλια, Αικ. Γ. ([2009]).

¹¹ Για το πάρκο, βλ. ενδεικτικά Καζταρίδης, Ι. Φ. (2001), 35 - 36· Καζταρίδης Γ. (2006), 261 κ.ε.

Σχολικής Εφορείας¹² το σχολείο ιδρύει το 1933 στο χώρο του σημερινού πάρκου, «εν τω παρά τω Γυμναστηρίω της πόλεως χώρω» ένα σχολικό κήπο [ε ι κ. 1 2]. Η ίδρυση σχολικού κήπου προβλεπόταν ρητά από το νόμο 4397/16-8-1929 του Υπουργού Παιδείας Γόντικα¹³.

Ε ι κ. 1 2: Μαθήτριες και μαθητές του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου σε εργασίες στο πάρκο Κατερίνης κατά τη δεκαετία του 1930

Όμως επειδή παρουσιάστηκαν διάφορα προβλήματα, ο Διευθυντής του σχολείου προτείνει για την καλλιέργεια του κήπου, να συνεργαστούν και τα υπόλοιπα τρία σχολεία, τα οποία μάλιστα βρίσκονται κοντύτερα και

---

¹² Βιβλίον Πράξεων της Σχολικής Εφορείας, Γ3 καταλόγου. Πράξις 82α/Θέμα 20/19-4-1936.

¹³ «Παρ' εκάστω δημοτικώ σχολείω ιδρύεται και καλλιεργείται σχολικός κήπος, ως παράρτημα αυτού. [...] Κατάλληλος έκτασις γης προς ίδρυσιν σχολικού κήπου, εάν δεν έχη ιδίαν το σχολειον, χορηγείται δωρεάν υπό της Κοινότητος εν η λειτουργεί το σχολειον», Νόμος 4397/16-8-1929/άρθρο 13/1, βλ. Δημαράς Αλ. (επιμ.) (1990), 172.

«στερούνται σχολικού κήπου». Η εισήγηση του Διευθυντή κατέληγε ως εξής: «[...] Αι διά τον σκοπόν τούτον διατεθείσαι δαπάναι, εκ του σχολικού Ταμείου ανήλθον εις το ποσόν των 16.000 δρχ. περίπου. Παρ' όλα ταύτα και παρά τας εκ μέρους του προσωπικού και των μαθητών του σχολείου, καταβληθείσας προσπάθειάς, δεν κατέστη δυνατόν να περατωθώσιν αι εργασίαι προς συμπλήρωσιν της πλήρους αυτού δενδροφυτεύσεως και της επαρκούς αυτού υδρεύσεως, δι' επεκτάσεως της εν τω κήπω υπάρχουσας υδραυλικής εγκαταστάσεως. Διά την συμπλήρωσιν της εργασίας ταύτης απαιτείται αρκετή εισέτι δαπάνη προς την οποίαν, ελλείπει πόρων, το σχολικόν Ταμείον δεν δύναται να ανταποκριθή, δεδομένου ότι η έκτασις του σχολικού κήπου είναι αρκετά μεγάλη (περίπου 3 στρέμματα), η δε συντήρησις, καλλιέργεια και συμπλήρωσις αυτού, κατά σύμφωνον γνώμην και του Διευθυντού του σχολείου, είναι αδύνατος, διά τον λόγον ότι ο κήπος απέχει του σχολείου περί χιλιόμετρον και ως εκ τούτου, δεν είναι εύκολον να μεταβαίνωσιν καθ' εκάστην, πολλαί ομάδες μαθητών, επαρκούσαι προς καλλιέργειαν αυτού...»¹⁴.

Η δεύτερη περίπτωση αφορά ένα ζήτημα, που απασχόλησε όπως φαίνεται σοβαρά την κοινωνία της Κατερίνης το 1935. Πρόκειται για τις αλλαγές στο σχέδιο πόλης, τις οποίες προωθούσε ο Δήμος, κατά τα μέσα της δεκαετίας του '30 και οι οποίες αφορούσαν διαπλατύνσεις κεντρικών οδών κ.ά. Οι αλλαγές αυτές δημιούργησαν αντιδράσεις και δικαστικές διαμάχες. Το 1^ο Δημοτικό Σχολείο φαίνεται να βλάπτεται από τη διαπλάτυνση της παρακείμενης κεντρικής οδού Βασιλέως Γεωργίου Β' [ε ι κ. 2], όμως η Σχολική Εφορία για διάφορους λόγους, κρατά μετριοπαθή στάση. Με ειδική πράξη της και σε απάντηση εγγράφου του Δήμου Κατερίνης¹⁵ αποδέχεται το ποσόν των 50.000 δρχ., για την ανακατασκευή του μαντρότοιχου, επί της οδού Βασιλέως Γεωργίου Β' και την «απώλειαν εδάφους» με σκοπό «να συνδράμη την Δημοτικήν αρχήν εις το κοινωφελές έργον του εξωραϊ-

¹⁴ Βιβλίον Πράξεων της Σχολικής Εφορείας, Γ 3 καταλόγου, Πράξις 82/θέμα 20/ 19-4-1936.

¹⁵ Δήμος Κατερίνης, αρ.πρ. 4538/28-12-1935.

σμού της πόλεως και να μην αποδιθή μετά του Δήμου εις δικαστικούς αγώνας, ως τούτο πράττουν οι διάφοροι ιδιοκτήται»¹⁶. Στην ίδια πράξη αναφέρεται, ότι παρόμοια αποδοχή έκανε και η Ενοριακή Επιτροπή του ναού της Θείας Αναλήψεως, του παρακειμένου Μητροπολιτικού ναού της πόλης. Απ' ό,τι φαίνεται το εκκλησιαστικό συμβούλιο του ναού είχε κάνει προσφυγή κατά του Δήμου και η Σχολική Εφορεία απλώς ακολούθησε. Φαίνεται καθαρά, ότι το σχολείο δεν ήθελε να εμπλακεί σε αντεκδικήσεις με το Δήμο και μόνο όταν προηγήθηκε η Εκκλησία αποφάσισε κι αυτό να πράξει το ίδιο.

Όμως, όπως φαίνεται, τελικά ο Δήμος δεν απέφυγε τις αποζημιώσεις. Σε πράξη της Σχολικής Εφορείας αναγράφονται τα εξής: «Αποδοχή της παρά του Πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης καθορισθείσης αποζημιώσεως, λόγω ρυμοτομίας μανδροτοίχου του Σχολείου»¹⁷.

II. Επαγγελματική και οικονομική δραστηριότητα της πόλης

Πολύτιμη αρχειακή πηγή, για τον κατανόηση του επαγγελματικού χάρτη της Κατερίνης είναι τα αρχεία του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου. Το επάγγελμα των γονέων των μαθητών, αναγραφόταν σε ειδική στήλη, στα Μαθητολόγια και στα Βιβλία Γενικού Ελέγχου. Στην ίδια στήλη αναγράφονταν και οι ορφανοί μαθητές. Σε κάποιες ελάχιστες περιπτώσεις δεν αναγραφόταν κανένα επάγγελμα. Τις περιπτώσεις αυτές δεν τις καταμετρήσαμε στο γενικό σύνολο ούτε τις εντάξαμε στην κατηγορία των ανέργων.

Επιχειρήσαμε να καταγράψουμε τα στοιχεία αυτά σε στατιστικούς πίνακες επαγγελμάτων και ανεργίας. Η καταγραφή των επαγγελμάτων έγινε αριθμητικά και με ποσοστό επί του συνολικού αριθμού κατά έτος, για κάθε επάγγελμα χωριστά και για ομάδες επαγγελμάτων. Η ομαδοποίηση έγινε

---

¹⁶ Βιβλίον Πράξεων της Σχολικής Εφορείας, Γ 3 καταλόγου, Πράξις 9η/θέμα 10/19-11-1936.

¹⁷ Βιβλίον Πράξεων της Σχολικής Εφορείας, Γ 3 καταλόγου, Πράξις 106η/θέμα μόνον/11-8-1937.

με κριτήριο το γενικό αντικείμενο εργασίας, όπως για παράδειγμα την πώληση προϊόντων για τους εμπόρους, την εμπλοκή στο σύστημα παραγωγής αγροτικών προϊόντων, για τα επαγγέλματα «αγροτικής οικονομίας» κ.λπ., αλλά και τις ιδιαίτερες συνθήκες της περιοχής π.χ. επαγγέλματα καπνού.

Για την καταγραφή της ανεργίας καταμετρήσαμε τις δηλώσεις που υπάρχουν στη στήλη των επαγγελμάτων. Καταβλήθηκε επίσης προσπάθεια να ανιχνευθούν οι περιπτώσεις των παιδιών, που είναι αδέρφια και να καταμετρηθεί άπαξ το επάγγελμα, γι' αυτό και ο συνολικός αριθμός των επαγγελμάτων κατά έτος είναι μικρότερος από τον αριθμό των εγγεγραμμένων μαθητών.

Η γενική συγκριτική μελέτη των επαγγελμάτων, με τα κυριότερα επαγγέλματα κατά σειρά συχνότητας αποδεικνύει τον αγροτικό κι εργατικό χαρακτήρα της κοινωνίας της Κατερίνης αυτό το διάστημα. Η διαπίστωση ενισχύεται ακόμα περισσότερο από το γεγονός, ότι τα δεδομένα αυτά αφορούν το κέντρο της πόλης.

Αυτή όμως η σχετικά σταθερή εικόνα, δεν αντανακλά πλήρως τη γενικότερη τάση, που χαρακτηρίζει το ίδιο διάστημα την υπόλοιπη Μακεδονία.

Οικονομικά και αναπτυξιακά δεδομένα στην Ελλάδα του μεσοπολέμου

Η εικόνα που παρουσιάζει η οικονομία της Ελλάδας την περίοδο αυτή είναι πολυποίκιλη. Ο παραδοσιακός προσανατολισμός προς την αγροτική παραγωγή παρουσιάζει μεγάλες διακυμάνσεις. Στις αρχές του 20^{ου} αι. τα ποσοστά των αγροτών ήταν πολύ υψηλά. Το φαινόμενο ήταν αντιστρόφως ανάλογο με το βαθμό κοινωνικής αποδοχής του επαγγέλματος του αγρότη και μάλιστα με την ανοχή του ίδιου του σχολείου. «Η ελληνική κοινωνία [...] χαρακτηριζόταν από έλλειψη σαφών ταξικών ορίων, καθώς και από τη δυνατότητα εύκολης σχετικά κοινωνικής ανέλιξης. Για το λόγο αυτό ένιωθε βαθιά αποστροφή για τη χειρωνακτική εργασία [...]. Η κλασικού προσανατολισμού παιδεία που πρόσφερε η ελληνική εκπαίδευση σε όλες τις βαθμίδες αναπαρήγε και ενδυνάμωνε την αντίληψη αυτή <Η πολιτεία είχε εγκαταλείψει εκτός γραμμάτων την γεωργία, εκτός γραμμάτων πάσαν βιομηχανία, και ο θέλων να εκπαιδεύση τα τέκνα του ηναγκάζετο να τα απο-

μακρύνη από πάσης άλλης εργασίας. Πολλά είδη εργασίας, αν μη πάσα σωματική εργασία καθίστατο σχεδόν αξία περιφρονησεως εις την στρεβλουμένην μαθητικήν αντίληψιν, και η γεωργία παριστάνετο ως βάνουσος και χυδαία τέχνη, ώστε να παραπέμπωνται 'να φυλάνε βώδια! Οι υιοί των γεωργών μαθηταί...αφού δεν ήσαν άξιοι να αποστηθίζουν ευχερώς τους γραμματικούς κανόνες'»¹⁸. Παράλληλα διαπιστώνεται ότι τα καθαρά αγροτικά χαρακτηριστικά διατηρούνται στις περιφερειακές χώρες. Αντίθετα στα μητροπολιτικά κέντρα η γρήγορη καπιταλιστική ολοκλήρωση οδηγούσε στη συρρίκνωση των αγροτικών και των μικρομεσαίων στρωμάτων και στην αντίστοιχη διόγκωση των κατωτέρων¹⁹.

Την περίοδο 1921 – 1930 «[...] το εμπόριο δεκαπλασιάζεται σχεδόν, περνώντας [...] σε 1.375,81 δρχ. (σταθερό νόμισμα) κατά κάτοικο, ως προς τις εισαγωγές και σε 696,81 δρχ., ως προς τις εξαγωγές. Σε σχέση όμως με την περίοδο 1911-1920, ελαττώνεται αν υπολογιστεί σε χρυσές δραχμές. (Το σύνολο για τα χρόνια 1921-1930 είναι 172,72 έναντι 184,10 της περιόδου 1911-1920) [...]»²⁰. Η βιομηχανία αυξάνει αλματωδώς, όπως δείχνει ο παρακάτω πίνακας:

Έτη	εργοστάσια	εργάτες	ισχύς σε CV	Αξία παραγωγής
1917	2.213	35.000	70.000	200 εκατομ.
1920	2.905	60.000	110.000	-
1929-'30	4.000	110.000	230.000	7.210 εκατομ.
1938	4.515	140.000	277.000	13.565 εκατομ.

Πίνακας 6: Ανάπτυξη της ελληνικής βιομηχανίας (1917 – 1938)

Όμως η ευημερία αυτή είναι φαινομενική, γιατί στηρίζεται σε ξένο κεφάλαιο και εισάγεται με τη μορφή δεσμευτικών δανείων. Επιπλέον εξυ-

¹⁸ Ρεπούλης Ε. (1912), *Μελέτη μετά σχεδίου νόμου περί μεταναστεύσεως*, Αθήνα, 43 – 44, στο: Ρηγίνος Μιχ. (1999), 183,184.

¹⁹ Βλ. ενδεικτικά Μπουζάκης Σ. (1996), 79 (19).

²⁰ Σβορώνος, Ν. Γ. (1992¹³), 129 – 130.

πηρετεί μία μικρή μειοψηφία. Έτσι όταν ξεσπά η κρίση του 1931 η οικονομία κλονίζεται ισχυρά κι όταν μετά από λίγα χρόνια η οικονομική ισορροπία επανέρχεται το ισοζύγιο είναι ελλειμματικό, οι εισαγωγές είναι διπλάσιες των εξαγωγών, η όποια βιομηχανική ανάπτυξη βασίζεται στην υποτίμηση του νομίσματος και στα χαμηλά ημερομίσθια²¹. Τα κοινωνικά προβλήματα διογκώνονται μαζί με την ανεργία. Είναι χαρακτηριστικό ότι στα 1938 το 80% του πληθυσμού μόλις απολαμβάνει το μισό του εθνικού εισοδήματος που είναι χαμηλό (640.000 \$ περ.)²². Χαρακτηριστική είναι και η συνεχής άνοδος του τιμαρίθμου ζωής πανελληνίως το διάστημα 1912 - 1936. Συγκεκριμένα για τα έτη μετά το 1925 έχουμε τις παρακάτω τιμές: 1925-

---

²¹ «Μεταξύ 1932-1933 η Ελλάδα υπέστη τας συνεπείας της Μεγάλης Υφέσεως (1929-1933) δια να εισέλθη εις περίοδον αποδιοργανώσεως και κατέληξε με την δικτατορίαν του έτους 1936. Η Ελλάδα όμως κατά τον Μεσοπόλεμον επεβαρύνθη με εξωτερικά δάνεια (1924, 1927) και εσωτερικά τοιαύτα ίδια προς διακανονισμόν των αποζημιώσεων των προσφύγων (δάνεια ανταλλαξίμων κ.λπ.) [το ίδιο διάστημα διευρυνόταν συνεχώς και το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου]. Το έτος 1930 αι εισαγωγαί ανήρχοντο εις 13.264.000 δρχ. αι δε εξαγωγαί μόνον εις 6.941.000 δρχ.», Χουμανίδης, Λ. Θ. (1990), 403, 384. «Η οικονομική κρίση [στην Ελλάδα], η οποία χαρακτηρίστηκε από τους οικονομολόγους της εποχής ως 'κρίση εκκαθαρίσεως', εκδηλώθηκε στη βιομηχανία, λαμβάνοντας οξύτερες μορφές το 1931 και το 1932. Ωστόσο η ύφεση δεν πήρε τις διαστάσεις που είχε στις βιομηχανικά αναπτυγμένες χώρες. Οι επιπτώσεις της στην ελληνική οικονομία εντοπιζόνταν στο κλείσιμο επιχειρήσεων –από τις οποίες ωστόσο καμία δεν ήταν σημαντική– στην επιβράδυνση των δημόσιων έργων, στον περιορισμό των εργασιών των βιομηχανικών κλάδων –με εξαίρεση την κλωστοϋφαντουργία– και στην ελάττωση του προσωπικού των οικονομικών μονάδων [...]. Κατά τα έτη 1929-1931 το κάλυμμα της Τράπεζας της Ελλάδος σε λίρες Αγγλίας μειωνόταν συνεχώς, με συνεπακόλουθο τη μεγαλύτερη συρρίκνωση της νομισματικής κυκλοφορίας και κατ' επέκταση την πτώση του επιπέδου τιμών. Η κατάρρευση των διεθνών τιμών, ως συνέπεια της μεγάλης οικονομικής κρίσης του 1929, επηρέασε και αυτή ως ένα βαθμό τις διακυμάνσεις του ελληνικού τιμαρίθμου. Η πτώση του γενικού επιπέδου των τιμών ήταν της τάξης του 5,7% το 1930 και του 3,8% το 1932», Ρηγίνος Μιχ. (1999), 208-209.

²² Βλ. Ibidem, 130 – 131.

1489,90· 1928-1957,00· 1931-1787,10· 1934-2145,60· 1926-1797,90· 1929-1970,00· 1932-1908,50· 1935-2189,70· 1927-1938,00· 1930-1858,30· 1933-2084,70· 1936-2240,80²³.

Ειδικότερα για τη μακεδονική οικονομία το διάστημα 1923 - 1950 οι ρυθμοί ανόδου είναι μεγάλοι και οι λόγοι ήταν: (α) η εισροή του προσφυγικού στοιχείου, (β) η δημιουργία κοινωνικής και οικονομικής υποδομής (αρδευτικά έργα, οδοποιία κ.λπ.), (γ) η ανάπτυξη των «εξωτερικών οικονομιών» δηλ. των θετικών δευτερογενών επιδράσεων, που άσκησαν τα μεγάλα έργα πάνω στην υπόλοιπη οικονομία²⁴.

Η εξέλιξη της διάρθρωσης του ακαθαρίστου εγχωρίου προϊόντος, κατά κύριους τομείς παραγωγής, όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα, αποδεικνύει τη γρήγορη μετεξέλιξη της παραδοσιακά αγροτικής μακεδονικής οικονομίας σε βιομηχανική.

Τομείς	Έτη		
	1913	1954	1974
Γεωργία	70	46	28
Βιομηχανία	12	22	30
Υπηρεσίες	18	32	42
Ακαθ. Εγγ. Προϊόν	100	100	100

Πίνακ. 7: Εξέλιξη της διάρθρωσης του ακαθαρίστου εγχωρίου προϊόντος της Μακεδονίας κατά κύριους τομείς παραγωγής (1913 - 1947)

Στις αρχές του μεσοπολέμου παρατηρήθηκε αύξηση των αγροτών και των εργατών, η οποία οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στην έλευση των προσφύγων. Υπολογίζεται ότι το 30% των προσφύγων είχε αγροτική κατάρτι-

²³ Βλ. Ρηγίνος Μιχ. (1987), *Παραγωγικές δομές και εργατικά ημερομίσθια 1909-1936. Βιομηχανία, βιοτεχνία*, Αθήνα: Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος - Ιστορικό Αρχείο, 151, στο: Ρηγίνος Μιχ. (1999), 189.

²⁴ Βλ. Θεοφανίδης Στ. (1982), 512· Γούναρης, Β.Κ. ([1992β]). Τζιοβαρίδου Θ. ([1992]). Χεκίμογλου, Ε. Α. (1997).

ση, το 13% ειδικευόταν στις βιοτεχνικές-μηχανικές εργασίες και το 40% ήταν ανειδίκευτοι. Το κράτος διένειμε προσφυγικούς κλήρους κατά οικογένεια ανάλογα με την καλλιέργεια: (α) για τους καλλιεργητές δημητριακών 40 - 60 στρεμ., (β) για τους αμπελοκαλλιεργητές 15 - 30 στρεμ., (γ) για τους καπνοκαλλιεργητές 10 - 20 στρεμ.

Όμως το μεγαλύτερο πρόβλημα των αγροτών στις μακεδονικές πεδιάδες ήταν η έλλειψη εγγειοβελτιωτικών έργων. Στη διάρκεια του μεσοπολέμου μετά από δύο συμβάσεις που συνήψε η Ελλάδα το 1925 και το 1928 με μεγάλες ξένες εταιρείες για την εκτέλεση τέτοιων έργων κατά το 1935, τα έργα απέδωσαν μόνο στην πεδιάδα της Θεσσαλονίκης 350.000 στρεμ. νέων εδαφών, ενώ άλλα 600.000 στρεμ. προστατεύθηκαν από τις πλημμύρες. Μία σημαντική αιτία της μεγάλης γεωργικής ανάπτυξης ήταν και η διάδοση του σιδερένιου αρότρου με άλογο, που έφεραν οι πρόσφυγες από την ανατολική Θράκη και τη Βουλγαρία (μέχρι τότε χρησιμοποιούταν το ξύλινο). Έτσι η βαθιά άροση, η χρήση λιπασμάτων και νέων ποικιλιών σπόρων (που πειραματικά πρωτοχρησιμοποιήθηκαν στους υποδειγματικούς αγρούς, που ίδρυσε το κράτος) άλλαξαν τον παραδοσιακό χαρακτήρα της γεωργίας και οι στρεμματικές αποδόσεις τριπλασιάστηκαν²⁵.

Ο μεγάλος αυτός αριθμός των γεωργών ερχόταν σε ευθεία αντιπαράθεση με το βαθμό βιωσιμότητάς τους. Στην πλειοψηφία τους καλλιεργούσαν ένα πολύ μικρό αριθμό στρεμμάτων, όπως αυτό φαίνεται στον παρακάτω πίνακα 8, που αφορά το 1928 για τους γεωργούς όλης της Ελλάδας.

---

²⁵ Βλ. Θεοφανίδης Στ. (1982), 513 - 516.

αρ. στρεμμάτων	αρ. γεωργ. εκ- μεταλ.	αρ. στρεμμάτων	αρ. γεωργ. εκ- μεταλ.
1-10	358.718	81-100	17.627
11-20	207.065	101-200	27.013
21-30	127.553	201-500	8.297
31-40	84.991	501-1000	1.415
41-50	52.027	1001-5000	1.041
51.80	67.223	5000 και άνω	397

Πίνακx 8: Αντιστοιχία στρεμματικής έκτασης και γεωργικής εκμετάλλευσης (1928)

Χαρακτηριστική καλλιέργεια για όλη την Ελλάδα, αλλά και για τη Μακεδονία ήταν του καπνού. Όμως η μεγάλη ανεργία, που παρουσιάστηκε ήδη από το 1909, από την αλλαγή στο σύστημα επεξεργασίας του καπνού στην Αμερική, εντάθηκε μετά το 1925, όταν η κυβέρνηση αναγκάστηκε να αναθεωρήσει ορισμένα ευνοϊκά μέτρα για τους καπνεργάτες, που πήρε το 1922. Όπως σημειώνει ο Λ. Χουμανούδης: «Έτερον σοβαρόν θέμα το οποίον αντιμετώπισε η ελληνική οικονομία ήτο το του καπνού ο οποίος εκκαλλιεργείτο εις Ναύπλιον, Άργος, Φθιώτιδα και Αιτωλοακαρνανίαν διά να υποστούν οι καπνοπαραγωγοί τας συνεπείας της κακής επί των καπνών οικονομικής και φορολογικής πολιτικής. Όταν προσετέθησαν η Μακεδονία και η Θράκη εις τον εθνικόν κορμόν, η καπνοπαραγωγή ηυξήθη ακόμη περισσότερο και το καπνικόν ζήτημα κατέστη επίσης σοβαρώτερον. Υπό τας συνθήκας αυτάς, η παραγωγή μεταξύ 1880 - '90 ανήρχετο εις 3 εκατ. οκάδας και μεταξύ 1912 - '22 ανήλθεν εις την τάξιν των 15 - 25 εκατ. οκάδων. Μεταξύ 1922 - '28 η παραγωγή καπνού υπερδιπλασιάσθη και κατά την μεταξύ 1929 και 1931 περίοδον αυτή υπερέβη τα 50 εκατ. οκάδας»²⁶.

Μέχρι το 1933-'34 το καπνεργατικό ζήτημα ταλαιπώρησε τον αγροτικό πληθυσμό. Η τάξη των καπνεργατών ήταν αυτή, που περισσότερο από κάθε άλλη αντιμετώπισε τις συνέπειες της κρίσης. Σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '30 παρατηρούμε μία σταθερή αποσυμφόρηση του καπνερ-

²⁶ Χουμανίδης, Λ. Θ. (1990), 348.

γατικού επαγγέλματος. Συγκεκριμένα η συνολική μείωση για το διάστημα 1927-1939 ακολούθησε τις παρακάτω τιμές στον *πιν. 9*:

σύνολο	ποσοστό	άνδρες	ποσοστό	γυναίκες	ποσοστό
17.270	33%	13.291	44%	3.925	18%

Πιν. 9: Συνολική μείωση του καπνεργατικού επαγγέλματος [πανελληνίως] για τα έτη 1927-1939.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό του καπνεργατικού επαγγέλματος, το οποίο επιδείωνε και την οικονομική του βιωσιμότητα, ήταν ο έντονος εποχικός του χαρακτήρας. Αυτό ενδεικτικά μπορούμε να το δούμε στον παρακάτω *πιν. 10*.

Μήνες	Σύνολο	Ντεκτσήδες	Σπιβαδόροι	Πασταλτζούδες
Ιανουάριος	20,6	6	3,3	11,4
Φεβρουάριος	41	19,5	4,7	17,2
Μάρτιος	83,7	42	5,6	36
Απρίλιος	100	48	7	45

Πιν. 10: Διακύμανση της απασχόλησης των καπνεργατών κατά ειδικότητα για το έτος 1927 [πανελληνίως]

Τα πολλά προβλήματα των καπνεργατικών επαγγελματιών οδηγούσαν συχνά σε βίαιες ταραχές, απεργίες, αλλά και οι αιματηρές καταστολές των κινητοποιήσεων. Όπως και πάλι σημείωνε ο Λ. Χουμανούδης: «Εν τούτοις ο από μέρους άλλων χωρών ανταγωνισμός (ο ανταγωνισμός ούτος ωφείλετο εις το ότι καπνοπαραγωγοί χώραι, ως η Βουλγαρία και η Τουρκία, είχαν χαμηλόν κόστος παραγωγής αναλογούν εις 6-18 δρχ. διά την πρώτην και 10-19 δρχ. διά την δευτέραν ενώ της Ελλάδος ήτο 40-60 δρχ.) η εξαγωγή ακαλλιεργήτων καπνών, η έλλειψις ορθής καπνικής πολιτικής και η αστοργία του Κράτους έναντι των καπνεργατών, προεκάλεσε τας εντόνους διαμαρτυρίας και την εξέγερσιν τούτων, ώστε να ψηφισθή ο Νόμος 2869 του

1932 διά του οποίου απηγορεύθη η εξαγωγή καπνών άνευ της προηγουμένης επεξεργασίας των. Επίσης ένεκα της αυξήσεως της παραγωγής καπνού γενικώς η τιμή τούτου εξέλεσεν ώστε τελικώς το Κράτος να λάβη την απόφασιν και να ιδρύση Ταμείον Προστασίας Καπνών επί τη βάσει εισηγήσεως των καπνεργατικών σωματείων Βόλου και Καβάλας»²⁷.

Μετά το 1936 και τη δικτατορία του Μεταξά, η κατάσταση εξομαλύνθηκε βίαια, αλλά το πρόβλημα εξακολούθησε να υπάρχει. Πάντως στο εξαγωγικό εμπόριο της χώρας κυριαρχούσε ο καπνός –αυτό άρχισε να μειώνεται σταδιακά μετά το 1950– με κυριότερες χώρες εισαγωγής τις Η.Π.Α. και την Γερμανία²⁸.

Ένα ακόμα αποτέλεσμα της μετανάστευσης μετά την Μικρασιατική καταστροφή ήταν η αύξηση του εργατικού δυναμικού. Οι πρόσφυγες, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στις πόλεις, χωρίς να έχουν άλλες επιλογές, όπως για παράδειγμα τις αγροτικές ασχολίες στο χωριό, τις οποίες είχε ο γηγενής πληθυσμός, εργάστηκαν οι ίδιοι, αλλά συγκυριακά και τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς τους, σε νεότευκτες βιομηχανίες. Οι νέες αυτές συνθήκες που δημιουργήθηκαν από τις ιστορικές συγκυρίες συνέβαλαν στη διευρυμένη αναπαραγωγή των παραγωγικών σχημάτων και της δομής απασχόλησης, που κυριαρχούσαν πριν από τη Μικρασιατική καταστροφή²⁹.

Όσον αφορά την εμπορική κίνηση και τις εμπορικές αγορές τα μεγέθη ήταν μικρά και συγκροτημένα σε τοπικό και συνοικιακό επίπεδο. Τα χαμηλά εισοδήματα των καταναλωτών και η πολύ μικρή εμβέλεια των καταναλωτικών μηχανισμών, όπως της διαφήμισης και της ποικιλίας αγαθών (στοιχεία τα οποία μετά τον πόλεμο διογκώθηκαν σταδιακά) οδηγούσε στη ζήτηση μόνο των αγαθών πρώτης ανάγκης με κυριότερα τα τρόφιμα και τα ενδύματα. «Η αγορά αγαθών με πίστωση (βερεσέ) ήταν πολύ συνηθισμένο φαινόμενο και για το λόγο αυτόν οι προσωπικές σχέσεις μεταξύ καταναλωτή και παραγωγού ή εμπόρου έπαιζαν σημαντικό ρόλο στις συναλλαγές. Το

---

²⁷ Χουμανίδης, Λ. Θ. (1990), 349.

²⁸ Βλ. Θεοφανίδης Στ. (1982), 515 - 516.

²⁹ Βλ. Ρηγίνος Μιχ. (1999), 220 - 221.

γεγονός αυτό ευνόησε τον κατακερματισμό της παραγωγής και τη δημιουργία επιχειρήσεων μικρού και μεσαίου μεγέθους με στοιχειώδη εργαλειο-ακό εξοπλισμό»³⁰.

Τα στοιχεία για την ανεργία στην Ελλάδα, κατά το διάστημα του Μεσοπολέμου, είναι ελλιπή και στηρίζονται σε γενικούς υπολογισμούς, παρά σε ακριβή στατιστικά δεδομένα. Πάντως από το 1933 κ.ε. παρατηρείται μία σταδιακή ανάκαμψη του φαινομένου, πρώτα στην υπόλοιπη Ελλάδα και μετά στη Μακεδονία (αυτό επιβεβαιώνεται και από τα δικά μας στοιχεία). «Πάντως στην Ελλάδα δεν εκδηλώθηκε το φαινόμενο της ογκώδους ανεργίας άλλων χωρών της εποχής, πράγμα που τότε αποδόθηκε και στα χαμηλά ημερομίσθια ή καλύτερα στην ελαστικότητά τους»³¹.

Τα αγροτικά επαγγέλματα στην Κατερίνη σύμφωνα με τα αρχειακά δεδομένα του σχολείου

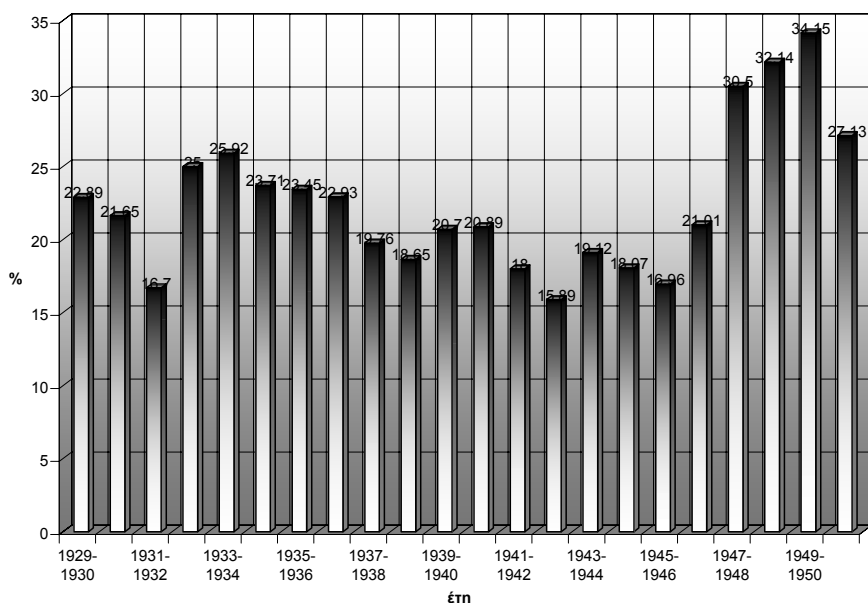
Η Κατερίνη, παρόλες τις διαφαινόμενες αλλαγές, δεν ακολουθεί τη γενικότερη τάση μείωσης της αγροτικής απασχόλησης, τουλάχιστον μέχρι το 1951. Όπως αποδεικνύεται από τα αρχειακά δεδομένα του σχολείου τα επαγγέλματα «αγροτικής οικονομίας» [γ ρ α φ. π α ρ ά σ τ. 8] κατά τη δεκαετία του '30 κυμαίνονται γύρω στο 20% επί του συνόλου των επαγγελματιών. Κατά τη διάρκεια της Κατοχής και συγκεκριμένα κατά το σχολικό έτος 1942 - '43 έχουμε μία πτώση στο 15,89%³². Μετά την απελευθέρωση έχουμε μία εκτίναξη στο 32,14% και 34,15% κατά σχολικά έτη 1948 - '49 και 1949 - '50 αντίστοιχα.

---

³⁰ Ρηγίνος Μιχ. (1999), 179.

³¹ Λιάκος Α. (1993), 413 – 414.

³² Η μείωση του ποσοστού, οφείλεται στο γεγονός, ότι τα παιδιά των αγροτών, εξ' αιτίας της ανέχειας, διακόπτουν τη φοίτησή τους στο σχολείο.

Γ ρ α φ. π α ρ ά σ τ. 8: Επαγγέλματα αγροτικής οικονομίας (εκτός επαγγελμάτων καπνού) κατά τα έτη 1929-1951

Το κυριότερο επάγγελμα «αγροτικής οικονομίας» είναι του «γεωργού» με Μ.Ο. 20,08%, ενώ σταθερά εμφανίζονται τα επαγγέλματα του «κηπουρού», του «κτηματία» και του «μυλωθρού». «Γεωπόνος» εμφανίζεται για πρώτη φορά το σχολικό έτος 1934 - '35 και «χειριστής αλωνιστικής μηχανής» το σχολικό έτος 1945 - '46.

Η καλλιέργεια του καπνού, χαρακτηρίζει την αγροτική οικονομία της περιοχής της Κατερίνης ήδη από τις αρχές του 20ου αιώνα, γι' αυτό επεξεργαστήκαμε τα αρχαιακά δεδομένα, που σχετίζονται με τα «επαγγέλματα καπνού», ως μία ξεχωριστή κατηγορία από τα γενικότερα επαγγέλματα «αγροτικής οικονομίας».

Στη συντριπτική της πλειοψηφία, η καλλιέργεια του καπνού ήταν μία οικογενειακή επιχείρηση³³ κι είναι χαρακτηριστική μέχρι και τη δεκαετία του '70, η εικόνα των αυλών των σπιτιών με τις σειρές των φύλλων καπνού, να αποξηραίνονται στον ήλιο και τις οικογένειες κάτω από τα λαμαρινένια υπόστεγα, να «αρμαθιάζουν» ακόμα και στις κεντρικές περιοχές της πόλης. Πολλές ήταν και οι αποθήκες καπνού μέσα στην πόλη, όπου οι μικροί ή οι μεγάλοι καπνέμποροι συγκέντρωναν την παραγωγή.

Τα «επαγγέλματα καπνού» γενικά κατά το διάστημα αυτό, δεν έχουν σταθερή διακύμανση με Μ.Ο. 4,20% περ.

Ο επαγγελματικός χάρτης της πόλης και η ανεργία

Η εμπορική κίνηση της Κατερίνης αυξάνει εντυπωσιακά από το Μεσοπόλεμο κ.ε. Κατά τη δεκ. του 1930 ιδρύεται στην Κατερίνη η Ομοσπονδία Επαγγελματιών Κατερίνης από εμποροπαντοπώλες, κρεοπώλες, εμποροράπτες, υποδηματοποιούς κ.ά.³⁴ Αργότερα στη δεκ. του 1950 ιδρύεται το Επιμελητήριο Πιερίας³⁵. Ωστόσο η πόλη δεν έχει μεγάλη παράδοση επαγγελματικών συντεχνιών. Μαρτυρίες για την ύπαρξη συντεχνιών στην πόλη είναι τα διάφορα αφιερώματά τους στους ναούς, τα παλαιότερα των οποίων ανάγονται στα τέλη του 19^{ου} αι.³⁶ Το 1886 η συντεχνία των κυνηγών αφιερώνει την εικόνα του *αγίου Γεωργίου* στο ναό της Θείας Αναλήψεως. Το 1904 η συντεχνία των υποδηματοποιών από την Κοζάνη, που διέμενε και εργαζόταν στην Κατερίνη, αφιερώνει την εικόνα του *αγίου Σπυρίδωνα* μάλλον στο ναό της Θείας Αναλήψεως (σήμερα βρίσκεται στο ναό του Αγίου Αθανασίου Σιδηροδρομικού Σταθμού). Το 1906 η συντεχνία των γεωρ-

---

³³ Γενικά οι μικροί καλλιεργητές συνδύαζαν «τις αυτοκαταναλωτικές καλλιέργειες με τη συστηματική καλλιέργεια ενός εμπορευματικού προϊόντος –σταφίδα μέχρι το 1892, καπνός στη συνέχεια, ειδικότερα την περίοδο 1923-1940– που συνέβαλλε στην οικονομική ασφάλεια του νοικοκυριού», Ρηγίνος Μιχ. (1999), 180.

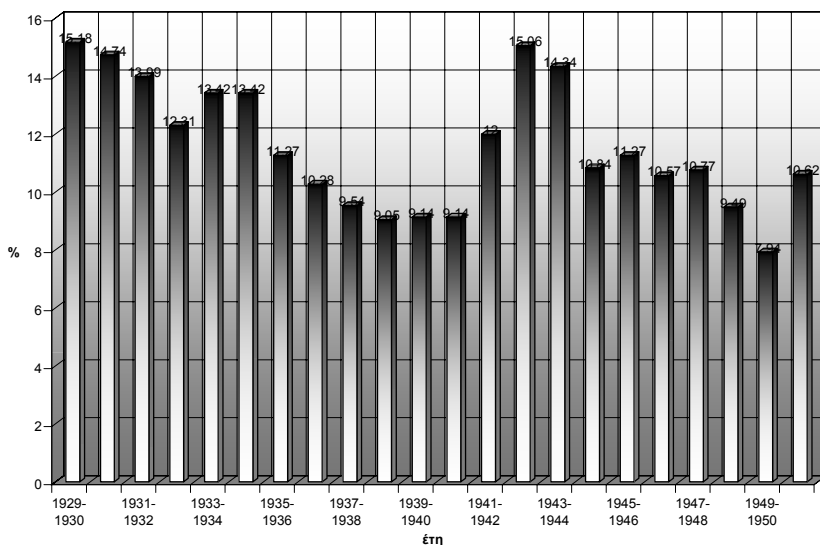
³⁴ Βλ. Βουλγαράκης Ν. (2001), 348 – 349.

³⁵ Βλ. *ibidem*, 350.

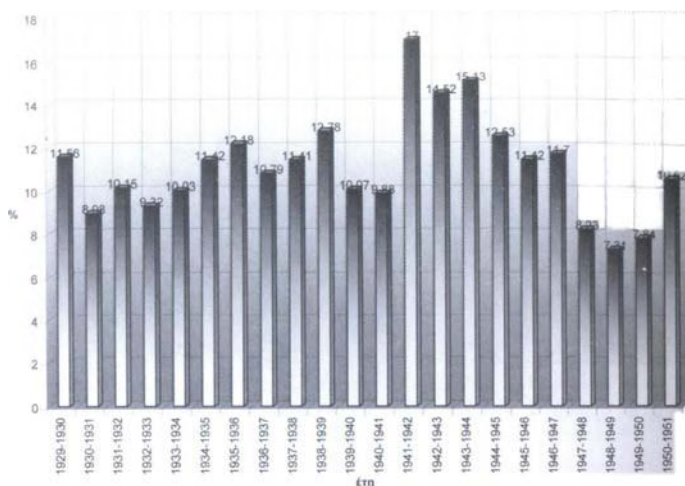
³⁶ Βλ. Γραϊκός Ν. (2008β), 394 – 395.

γών αφιερώνει την εικόνα του αγίου Αθανασίου και πάλι στο ναό της Θείας Αναλήψεως.

Τα ποσοστά των γονέων που δηλώνουν «εμπορικά» επαγγέλματα [γρ α φ. πα ρ ά σ τ. 9] και «τεχνίτες» [γρ α φ. πα ρ ά σ τ. 10] παραμένουν σταθερά, όλο αυτό το διάστημα, γύρω στο 15% και 11% αντίστοιχα. Μόνο κατά τη διάρκεια της Κατοχής, έχουμε μία σχετική άνοδο στο 15,06% για τα «εμπορικά» επαγγέλματα και 17% για τους «τεχνίτες» κι αυτό γιατί κατά το διάστημα αυτό το σχολείο δε λειτουργεί κανονικά και φοιτούν πολύ λίγα παιδιά (γύρω στα 420 κατά έτος), τα οποία στην πλειοψηφία τους είναι παιδιά των ευπορότερων τάξεων κι όχι των φτωχότερων, όπως των γεωργών, των εργατών κ.λπ.

Γρ α φ. πα ρ ά σ τ. 9: Εμπορικά επαγγέλματα κατά τα έτη 1929-1951

Γ ρ α φ. π α ρ ά σ τ. 10: Τεχνίτες κατά τα έτη 1929-1951

Από τους «τεχνίτες» τα σταθερότερα επαγγέλματα, που συναντούμε σε όλα τα έτη, είναι του «ράπτη» με Μ.Ο. 1,33% και του «αρτοποιού» με Μ.Ο. 1,33%. Ορισμένα εξαφανίζονται τελείως, όπως του «σανδαλοποιού» (1931), του «λαγηνοποιού» (1930), του «αγγειοπλάστη» (1935) και του «γανωτή» (1935), ενώ άλλα εμφανίζονται πολύ αργά, όπως του «καρεκλοποιού» (1947), του «παπλωματοποιού» (1947), του «υδραυλικού» (1948), του «βαφέα» (1943), του «βαρελοποιού» (1943) και του «λευκοσιδηρουργού» (1943). Υπάρχουν και επαγγέλματα εξαφανισμένα σήμερα ή ελάχιστα γνωστά, όπως του «εμβλωματή», του «σαρωθροποιού», του «σιδηρωτή», του «κασσιτερωτή», του «χαλκέα» και του «μαχαιροποιού».

Από τα «εμπορικά» επαγγέλματα τα σταθερότερα είναι του «εμπόρου» με Μ.Ο. 4,32% και σταθερή μείωση από το 8,91% κατά το σχολικό έτος 1929- '30 στο 2,23% κατά το σχολικό έτος 1950- '51. Του «παντοπώλη» με Μ.Ο. 2,12%, του «καφεπώλη» με Μ.Ο. 1,13%, του «κρεοπώλη» με Μ.Ο. 0,53%. Σχετικά σταθερά είναι τα επαγγέλματα του «γαλακτοπώλη», του «βιβλιοπώλη», του «αρωματοπώλη», του «ποτοπώλη», του «λαχανοπώλη»,

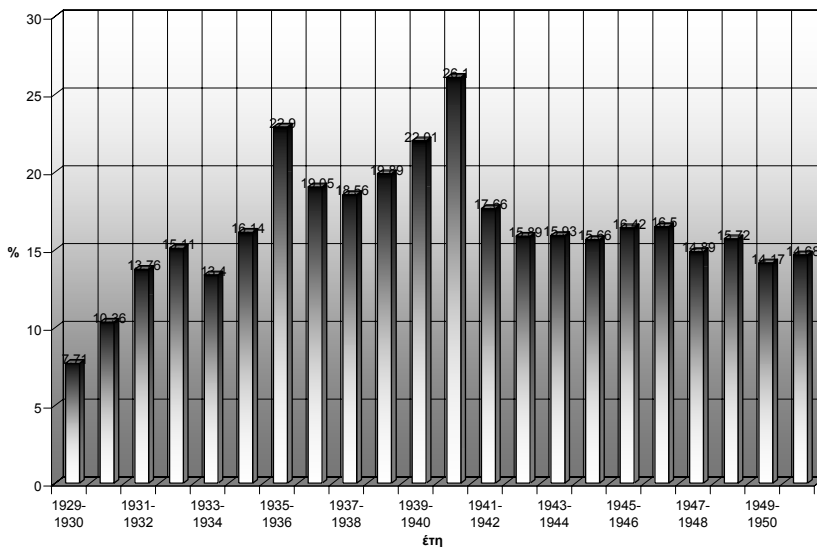
του «επιχειρηματία», του «καπνοπώλη» και του «ανθρακέμπορα», κυμαινόμενα γύρω στο 0,20% με 0,5%.

Τα «εργατικά» επαγγέλματα [γ ρ α φ. π α ρ ά σ τ. 11] παρουσιάζουν μία ανοδική τάση το διάστημα 1929 - 1951. Ξεκινούν από το 7,71% το σχολικό έτος 1929- '30, κατά τη δεκαετία του '30, ξεπερνούν το 20% και καταλήγουν στο 14,68% το σχολικό έτος 1950- '51. Το σχολικό έτος 1940- '41 φτάνουν στο ύψος ρεκόρ 26,1%, έναντι 20,89% των επαγγελματιών «αγροτικής οικονομίας», ενώ το ίδιο γίνεται στα δύο προηγούμενα έτη 1938- '39 και 1939- '40 με ποσοστά 19,36% και 22,01% αντίστοιχα, έναντι 18,65% και 20,70%, αντίστοιχα των επαγγελματιών «αγροτικής οικονομίας». Στα τέλη της δεκαετίας του '40 τα ποσοστά κυμαίνονται γύρω στο 15% με 16%.

Όπως αναγράφεται σε πράξη της Σχολικής Εφορίας το 1936: «[...] οι πλείστοι τούτων [των προσφύγων] τυγχάνουσιν εργάται και ελάχιστοι μικροεπαγγελματίαι και βιοτέχνηαι...»³⁷. Από τα «εργατικά» επαγγέλματα, η σταθερότερη κατηγορία είναι οι «εργάτες» με Μ.Ο. 15,70%, ποσοστό που κατατάσσει το επάγγελμα αυτό στη δεύτερη θέση, μετά το επάγγελμα του «γεωργού» με Μ.Ο. 20,08%. «Μηχανοεργάτης» εμφανίζεται για πρώτη φορά το σχολικό έτος 1939- '40, ενώ «ειδικευμένος εργάτης» το σχολικό έτος 1937- '38.

---

³⁷ Βιβλίο Πράξεων της Σχολικής Εφορείας, Γ3 καταλόγου, Πράξις 89^η/ θέμα 4^ο/ 25-2-1936.

Γ ρ α φ. π α ρ ά σ τ. 11: Εργατικά επαγγέλματα κατά τα έτη 1929-1951

Τα «υπαλληλικά» επαγγέλματα έχουν ένα Μ.Ο. 4,02%. Σταθερότερη κατηγορία, από άποψη παρουσίας όλα τα έτη, αλλά με φθίνουσα πορεία, είναι του «υπαλλήλου», με Μ.Ο. 1,18% (όλα τα έτη), του «δημοσίου υπαλλήλου» με Μ.Ο. 0,78% (πλην ενός έτους), του «ιδιωτικού υπαλλήλου» με Μ.Ο. 0,65% (πλην ενός έτους) και σταθερά ποσοστά. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η ύπαρξη του «υπαλλήλου Τ.Τ.Τ. (Ταχυδρομικού Ταμειτηρίου)», που εμφανίζεται, για πρώτη φορά, το σχολικό έτος 1948-'49 και του «υπαλλήλου Ε.Γ.Σ. (Ενώσεως Γεωργικών Συνεταιρισμών)», για πρώτη φορά το σχολικό έτος 1933-'34. Σταθερά, αλλά χαμηλότερα ποσοστά, εμφανίζουν τα επαγγέλματα του «δημοτικού υπαλλήλου», του «εμποροϋπαλλήλου» και του «δασικού υπαλλήλου». Είναι χαρακτηριστική και η ύπαρξη «συνταξιούχων» με Μ.Ο. 0,31%.

Τα «οικοδομικά» επαγγέλματα έχουν ένα σχετικά σταθερό ποσοστό και Μ.Ο. 2,77%.

Τα επαγγέλματα «δικαιοσύνης» έχουν επίσης ένα σχετικά σταθερό ποσοστό και Μ.Ο. 0,80%. Κυριότερα είναι του «δικηγόρου» και του «δικολάβου».

Τα «εκπαιδευτικά» επαγγέλματα παρουσιάζονται με Μ.Ο. 1% και τα κυριότερα είναι του «δασκάλου», αραιότερα του «καθηγητή», του «γυμνασιάρχη» (μία φορά) και του «επιστάτη» σχολείου, ενώ δύο φορές αναφέρεται και το επάγγελμα του «υπηρέτη» σχολείου.

Τα «ιατρικά» επαγγέλματα παρουσιάζεται με Μ.Ο. 0,80%. Σταθερά εμφανίζεται το επάγγελμα του «ιατρού», από το σχολικό έτος 1932- '33, του «οδοντίατρου», από το σχολικό έτος 1929- '30, του «φαρμακοποιού», από το 1929- '30 και μία φορά το σχολικό έτος 1934- '35, του «υπαλλήλου νοσοκομείου».

Τα επαγγέλματα «κτηνοτροφίας»³⁸ έχουν Μ.Ο. 0,72% με κυριότερα του «κτηνοτρόφου», του «βοσκού», του «τυρεμπόρου», του «ζωεμπόρου», ενώ για μία φορά το σχολικό έτος 1929- '30 εμφανίζεται το επάγγελμα του «σηροτρόφου»³⁹.

Τα επαγγέλματα «ζωήλατης μεταφοράς και φορτοεκφορτώσεων» έχουν Μ.Ο. 2,42%. Σταθερή παρουσία σχεδόν όλα τα έτη έχουν τα επαγγέλματα του «καρραγωγέα», του «καρροποιού», του «πεταλωτή», του «σαγματοποιού» και του «αχθοφόρου».

Τα επαγγέλματα «μηχανοκίνητης μεταφοράς και τεχνιτών μηχανών» εμφανίζονται το σχολικό έτος 1930- '31 και είναι κυρίως του «οδηγού αυτοκινήτου», του «ιδιοκτήτη αυτοκινήτου», ενώ το σχολικό έτος 1950- '51 εμφανίζεται και το επάγγελμα του «οδηγού ελκυστήρος».

---

³⁸ «Αι δυσχέραι περί την κτηνοτροφίαν, [πανελληνίως] ένεκα της στενότητος του κλήρου και η Μικρασιατική κατάστροφή προεκάλεσαν δυσχερείας, οπότε (ΝΔ 15/7/1926) ιδρύθη το Ταμείον Προστασίας και Προαγωγής της Κτηνοτροφίας το οποίον και ανέλαβεν την συντήρησιν Κτηνιατρικού Μικροβιολογικού Εργαστηρίου, Πειραματικών Ζωοτεχνικών Σταθμών κ.λ.π.», Χουμανίδης, Α. Θ. (1990), 350.

³⁹ Το ελληνικό κράτος οργάνωσε τη σηροτροφία με το Νόμο ΓΚΖ' του 1911 και Νόμους 242,246,813 του 1914, βλ. *ibidem*, 331.

Οι «τεχνίτες μηχανών» είναι τα επαγγέλματα, που δείχνουν την προοδευτική ενσωμάτωση των μηχανών, στην κατά τα άλλα αγροτική κοινωνία της πόλης. Έτσι συχνότερα εμφανίζεται το επάγγελμα του «μηχανικού» από το σχολικό έτος 1930-'31, του «μηχανουργού» από το σχολικό έτος 1933-'34, του «μηχανολόγου» από το σχολικό έτος 1942-'43, του «ραδιοτεχνίτη» από το σχολικό έτος 1949-'50 και του «ηλεκτροτεχνίτη» από το 1950-'51.

Τα «στρατιωτικά» επαγγέλματα και τα επαγγέλματα «δημόσιας τάξης» είναι σταθερά με Μ.Ο. 1,26% μέχρι το 1946-'47, ενώ αυξάνονται στο 2,30% το διάστημα 1948-'50. Συχνότερα είναι του «στρατιωτικού», του «χωροφύλακα», του «αγροφύλακα»⁴⁰, του «νυχτοφύλακα» (χαρακτηριστικό πρόσωπο της πόλης που επιτηρούσε τους δρόμους τα βράδια, σύμφωνα με μαρτυρίες κατοίκων), του «δασονόμου» και του «αγρονόμου».

Τα «τραπεζικά και τα ασφαλιστικά» επαγγέλματα έχουν σταθερή συχνότητα με Μ.Ο. 0,39%. Εμφανίζονται υπάλληλοι της Αγροτικής και της Εθνικής Τράπεζας. Το επάγγελμα του «ασφαλιστή» καταγράφεται πολύ αργά, για πρώτη φορά το σχολικό έτος 1950-'51.

Είναι χαρακτηριστική η ύπαρξη «ναυτικών» επαγγελμάτων, όπως του «ναυτικού», του «βαρκάρη» και του «αλιέα». Τα ποσοστά παρουσίας είναι όμως χαμηλά.

Τα «σιδηροδρομικά» επαγγέλματα εμφανίζονται με Μ.Ο. 0,65%. Κυριότερα είναι του «σιδηροδρομικού», του «μηχανοδηγού» και του «υπαλλήλου Σ.Ε.Κ.» από το σχολικό έτος 1950-'51.

Δεν λείπουν τα «εκκλησιαστικά» επαγγέλματα, όπως του «ιερέα», του «ιεροψάλτη», του «νεωκόρου», του «κανδηλάπτη» και του «νεκροθάπτη» (από το σχολικό έτος 1941-'42).

Η ύπαρξη «καλλιτεχνικών» επαγγελμάτων, έστω και με χαμηλά ποσοστά, με Μ.Ο. 0,31%, δείχνει ότι στη μεσοπολεμική κοινωνία της Κατερίνης

---

⁴⁰ «[...] το 1924 οργανώθη [πανελληνίως] και η υπηρεσία Αγροφυλακής υπαχθείσης ταύτης επί τη βάσει της ΝΔ της 20ης Μαΐου 1926 εις το Υπουργείον Εννόμου Τάξεως», Χουμανίδης, Λ. Θ. (1990), 345.

δεν έλειπαν και οι καλλιτέχνες. Το συχνότερο βέβαια επάγγελμα είναι του «φωτογράφου», αλλά δε λείπουν και του «ζωγράφου», του «μουσικού» και για δύο μόνο έτη 1937-1939, του «αγαματοποιού».

Από τα επαγγέλματα «παροχής υπηρεσιών» το συχνότερο με παρουσία όλα τα έτη, είναι του «κουρέα» με Μ.Ο. 1,78%, του «ξενοδόχου» με Μ.Ο. 0,50% (πλην δύο ετών), καθώς επίσης και του «μεσίτου», του «μάγειρα», του «εστιατορα», του «σερβιτόρου», του «λεσχιάρχου», του «περιπτερούχου», του «ξεναγού» και του «αργυραμοιβού».

Το σχολικό έτος 1946- '47 εμφανίζεται ένας «βουλευτής» και το σχολικό έτος 1941- '42 ένας «εργοσταρχιάρχης».

Η ανεργία κυμαίνεται σε χαμηλά ποσοστά με Μ.Ο. 0,71%, ενώ εμφανίζεται μηδενική τα διαστήματα 1935-1938, 1940-1942 και 1949-1951. Στο ψηλότερο σημείο φτάνει το σχολικό έτος 1944- '45 με ποσοστό 2,89%.

Στοιχεία για τη συνεργασία σχολείου και επαγγελματικού δυναμικού της πόλης (αμοιβές, επαγγελματικές ειδικότητες κ.λπ.)

Η εικόνα των επαγγελμάτων της Κατερίνης, θα μπορούσε να συμπληρωθεί και με τα στοιχεία εκείνα, τα οποία δείχνουν την επαγγελματική κινητικότητα της πόλης, όπως αυτή προκύπτει από την καταγραφή τους στα αρχεία του σχολείου. Τα στοιχεία αυτά αφορούν κυρίως εργασίες επισκευής, συντήρησης, αγορά αναλώσιμων υλικών κ.λπ.

Οι εργασίες επισκευής φαίνεται ότι ήταν αρκετά συχνές στο σχολείο. Μετά από απόφαση της Σχολικής Εφορίας, τις εργασίες αυτές τις αναλάμβαναν ντόπιοι κυρίως τεχνίτες, ενώ καταγράφονταν τα ημερομίσθια και το είδος της εργασίας τους. Θα παραθέσουμε μερικές χαρακτηριστικές αναφορές, κυρίως από τα Βιβλία Πράξεων της Σχολικής Εφορίας.

Το 1935 παρουσιάστηκε ένα πρόβλημα σχετικά με τη στέγη του σχολείου, που απαιτούσε την άμεση λύση του. Συγκεκριμένα, όπως αναφέρεται στο πρακτικό⁴¹, «[...] [τα κεραμίδια] διωλίσθησαν προς την κατιούσαν φορράν» γιατί στην αρχική κατασκευή έγινε «πλημμελής τοποθέτησις των κε-

---

⁴¹ Απόσπασμα από το Βιβλίο Πράξεων της Σχολικής Εφορείας 1935, Γ3 καταλόγου.

ράμων». Αυτά δε στερεώθηκαν σε οριζόντια καδρόνια, αλλά «απλώς επί συμπαγούς σανιδώματος»⁴². Για το λόγο αυτό, αποφασίστηκε η ανακατασκευή της στέγης, ενώ παρατίθεται και η πρόβλεψη των εργασιών και του χρηματικού κόστους: «Το έργον τούτο υπολογίζεται ότι δύναται να εκτελεσθή υπό τεσσάρων ειδικών τεχνιτών επί επτά ημέρας: ήτοι ημερομίσθια 28 ανά εκατό δραχμάς έκαστον, εν όλω δε δραχμάς 2.800. Η συνολική δαπάνη του έργου τούτου μετά της αξίας των σχετικών υλικών ήτοι καδρόνια, άσβεστος δια τας κορυφάς και ήλοι, υπολογίζεται ότι θα ανέλθη εις το ποσόν των (10.000) δέκα χιλιάδων δραχμών».

Την ίδια χρονιά, το 1935 παρουσιάστηκε η ανάγκη να γίνει «επέκτασις και βελτίωσις αποχωρητηρίων, κατασκευή αποστειρωτικού βόθρου, περιφραξίς διαμερίσματος αποχωρητηρίων, αντικατάστασις θυρών διαμερισμάτων αποχωρητηρίων και διαρρυθμίσις και επέκτασις υπαρχούσης υδραυλικής εγκαταστάσεως εν συνδυασμώ προς την επικειμένην αναγκαστικήν ρυμοτόμησιν του μανδροτοιχίου του προαυλίου. Και το έργον τούτο επίσης είναι απολύτου ανάγκης η δε προς εκτέλεσιν αυτού απαντηθησομένη δαπάνη δέον να υπολογισθή εις το ποσόν των τριάκοντα πέντε χιλιάδων (35.000) δραχμών περίπου»⁴³.

Εξαιτίας διαφόρων φθορών, που παρουσιάστηκαν στην ηλεκτρική εγκατάσταση του σχολείου τη δεκαετία του '30, αποφασίστηκε να γίνουν διάφορες επισκευές και η Σχολική Εφορία «αναθέτει εις τον διευθυντήν του σχολείου να καλέση τον ειδικόν τεχνίτην διά την εκτέλεσιν του έργου»⁴⁴.

---

⁴² Η πληροφορία αυτή είναι πολύτιμη και από αρχιτεκτονικής άποψης, γιατί μας περιγράφει τον τρόπο κατασκευής της αρχικής στέγης του κτιρίου το 1905. Αναλυτικότερα για την αρχιτεκτονική του σχολείου, βλ. Βαρμάζης, Ν. Δ. – Γραϊκος Ν. (2002), 580 κ.ε.· Βαρμάζης, Ν. Δ. - Γραϊκος Ν. (2006), 21 κ.ε.

⁴³ Απόσπασμα από το Βιβλίο Πράξεων της Σχολικής Εφορείας 1935, Γ3 καταλόγου, σελ.44-46

⁴⁴ Απόσπασμα από το Βιβλίο Πράξεων της Σχολικής Εφορείας 1935, Γ 3 καταλόγου.

Με άλλη πράξη η Σχολική Εφορία εγκρίνει μεταξύ των άλλων δαπανών και την παρακάτω: «12^η [δαπάνη]: εις Αντώνιον Μπεκιάρη κουρέα κατοίκου Κατερίνης διά κουράν 27 απόρων μαθητών του Σχολείου [...] δρχ. 54»⁴⁵.

Σύμφωνα με άλλη πράξη της Σχολικής Εφορίας χορηγείται πίστωση «δραχμάς 53, εις τον καλλιτέχνην κ. Κανελλακόπουλον, διά την αξίαν μιας συλλογής εκ 53 καλλιτεχνικών γλυπτών, cartes-visites»⁴⁶.

Από τις περιπτώσεις αυτές κι άλλες παρόμοιες, αποδεικνύεται ότι οι τεχνίτες της πόλης ήταν σε θέση να εκτελέσουν εξειδικευμένες εργασίες και να συνεργαστούν για το σκοπό αυτό με τη Σχολική Εφορία του σχολείου. Αυτή η συνεργασία φαίνεται ότι ήταν ομαλή, γιατί δεν καταγράφηκαν διενέξεις είτε εξ' αιτίας κακοτεχνιών είτε ασυνεπειών στο θέμα των αμοιβών. Για το τελευταίο θέμα, μπορεί το σχολείο να δυσκολευόταν να βρει χρηματικούς πόρους, όμως πλήρως κανονικά τις υποχρεώσεις του.

---

⁴⁵ Βιβλίων Πράξεων της Σχολικής Εφορείας, Γ3 καταλόγου, Πράξις 86η/θέμα 2^ο/28-6-1936

⁴⁶ Βιβλίων Πράξεων της Σχολικής Εφορείας, Γ4 καταλόγου, Πράξις 5η/θέμα 2^ο/30-1-1939

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΙΕΡΑΡΧΑΙ

Βασίλειος ὁ Μέγας

Γράνης ὁ Χρυσοστόμος

Γρηγόριος ὁ Θεολόγος

Φορητὴ εἰκόνα των
Τριῶν Ἱεραρχῶν (1911)
που ἦταν αναρτημένη
στην κεντρικὴ αἴθουσα
τοῦ σχολείου

Συμπεράσματα

Οι πληροφορίες, που εμπεριέχονται στο αρχείο του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου Κατερίνης, αποτελούν πολύτιμες και πολύσημες μαρτυρίες όχι μόνο για την ιστορία της εκπαίδευσης της Κατερίνης, αλλά και γενικότερα για την τοπική ιστορία της πόλης.

Το νέο κτίριο του σχολείου, το οποίο αναγέρθηκε το 1905 με την πρωτοβουλία του Μητροπολίτη Κίτρους Παρθενίου και της τοπικής κοινότητας, με την ιδιαίτερα επιμελημένη κατασκευή νεοκλασικού ύφους, θα ανταποκριθεί όχι μόνο στις εκπαιδευτικές ανάγκες της πόλης, αλλά θα αποτελέσει και σύμβολο των προσπαθειών της τοπικής κοινωνίας για την απελευθέρωση από τον τουρκικό ζυγό και την αντιμετώπιση της ρουμανικής προπαγάνδας.

Από εκπαιδευτικής άποψης τα αρχαιακά στοιχεία δηλώνουν την αξιoσημείωτη συνοχή και τη σταθερότητα των εκπαιδευτικών στόχων και των πρακτικών του σχολείου, στο επίπεδο της βαθμολογίας, των πειθαρχικών μηχανισμών, αλλά και των αδιάκοπων προσπαθειών του εκπαιδευτικού προσωπικού για βελτίωση των παιδαγωγικών μεθοδολογιών.

Σημαντική αποδεικνύεται η κοινωνική εμβέλεια του σχολείου, το οποίο για μεγάλο διάστημα ήταν το κεντρικότερο και το μεγαλύτερο της πόλης. Πρωτοστάτησε στην οργάνωση των μαθητικών συσσιτίων κατά τη δεκαετία του 1930, βοήθησε με πολλούς τρόπους τους μαθητές που αντιμετώπιζαν προβλήματα εξαιτίας της φτώχειας και της ορφάνιας. Σ' αυτό συνέδραμαν και τοπικοί ευεργέτες, οι οποίοι δώρισαν στο σχολείο διάφορα χρηματικά ποσά.

Οι εθνικές γιορτές, οι ομιλίες, οι γυμναστικές επιδείξεις και οι θεατρικές παραστάσεις, που οργάνωνε το σχολείο αποτελούσαν για δεκαετίες οι βασικότερες πολιτιστικές εκδηλώσεις της πόλης, στις οποίες συμμετείχε όλη η τοπική κοινωνία.

Οι πληροφορίες του αρχείου για την πληθυσμιακή σύσταση της πόλης, τα θρησκευόμενα, την πολεοδομική της μορφής και κυρίως για τα επαγγέλματα και τις οικονομικές δραστηριότητες είναι πολύ σημαντικές και μοναδικές μαρτυρίες. Για παράδειγμα η στατιστική και η συγκριτική μελέτη των

καταγραφών των επαγγελματιών των γονέων αποδεικνύει τον αγροτικό κι εργατικό χαρακτήρα της κοινωνίας της Κατερίνης για το διάστημα αυτό και συγχρόνως αποτυπώνει τις ιδιαιτερότητες σε σχέση με άλλες κεντρομακεδονικές πόλεις.

Όπως αναφέραμε και στην αρχή της εργασίας μας επιχειρήσαμε μία ποσοτική κυρίως ανάλυση των αρχειακών δεδομένων, συγχρόνως όμως προσπαθήσαμε να ερμηνεύσουμε το νόημά τους ιχνηλατώντας την κοινωνική, την οικονομική και την πολιτισμική φυσιογνωμία της πόλης.

Αποδεικνύεται ότι η μελέτη της τοπικής ιστορίας είναι σύνθετη ερευνητική διαδικασία, που συγκροτείται *τοποφιλικά* και *χρονοφιλικά* σε μία συγχρονική και διαχρονική ισορροπία, αναδιφώντας όλα τα είδη των ανθρώπινων αποτυπωμάτων¹. Είναι μία ιστορία κατεξοχήν πολιτισμική και ανθρωποφιλική. Ενδιαφέρεται για όλες τις ανθρώπινες δραστηριότητες ανεξάρτητα από τον «υψηλό» ή το «χαμηλό» τους χαρακτήρα, την αίγλη ή την ταπεινότητα τους, τη θεσμοποιημένη ή άτυπη μορφή τους. Ο ρόλος της γίνεται ουσιαστικός όταν επιδιώκει όχι απλά τον κατακερματισμό των μαρτυριών, αλλά να συγκροτήσει το συνολικό πολιτισμικό νόημα.

Το πεδίο για μία τέτοιου είδους προσέγγιση της τοπικής ιστορίας της Κατερίνης είναι ακόμα ανοιχτό και εξαιρετικά ευφάνταστο.

---

¹ Βλ. παρατηρήσεις στο: Σμυρναίος, Α. Λ. ([2009]).

Ευρετήριο

A

Αβδελά Ε.	10, 33
Αγγελόπουλος Α.,	9, 10, 27, 42, 75
Αγγλίας βασιλεύς	80
Άγιος Αθανάσιος (εικόνα)	103
Άγιος Γεώργιος (εικόνα)	102
Άγιος Διονύσιος (χαρακτικό)	39
Άγιος Ιωάννης Περιέρης	45
Άγιος Σπυρίδων (εικόνα)	102
Αγόριανη Δομοκού	85
Αγροτική Τράπεζα	108
Αγροφυλακή	108
Αδάμη–Καρδαμίτση, Μ.	10, 15, 44
Αδαμόπουλος, Α. Γ.	10, 27
Αθήνα	44, 61
Αιγίνιο (βλ. Λιβάνοβο ή Λιμπάνοβο)	
Αιτωλοακαρνανία	97
Αλβανία	84
Αλεξάκη Ε.	33
Ανδρέου Απ.	10, 33
Ανθογαλίδου, Θ.	10, 50
Αντιγόνη Σοφοκλέους	79
Άργος	97
Αρμένιοι	88
Αρχαία Γενικά Τουρκίας	38
Αρχαίο Ιστορικό Εμπορικής Τράπεζας	95
Αρχαίο Ιστορικό Μακεδονίας (IAM)	
Αρχαίο Ιστορικό Νεολαίας (Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς)	13, 14, 15, 17, 18,
Αρχαίο Θεσσαλονίκης	38
Αρχαίο Βεροίας	38
Αρχαίο Ναούσης	38
Αρχαίο Μονής Βλατάδων	38
Αταλάντη	85
Αφεντίδου Τ.	54
B	
Βάγιας Ιω.	75
Βαϊνά Μ.	10, 33
Βακαλόπουλος, Α. Ε.	10, 84
Βακαλόπουλος, Κ.Α.	10
Βαρδάκας Παρθένιος, επίσκοπος Κίτρους	10, 17, 37, 42, 45, 75, 76
Βαρμάζης Ν.	10, 11, 27, 29, 44, 46, 51, 54, 61, 71, 73, 83, 110
Βασδραβέλλης, Γ. Κ.	38
Βασιλέως Γεωργίου, οδός Κατερίνης	41, 90
Βέροια	38, 53
Βλατάδων Μονή	38
Βόλος	99
Βουλγαράκης Ν.	11, 102
Βουλγαρία-βουλγαρική προπαγάνδα	96, 98
Βουλγαρίδου Α.	27
Βούντσα Καρδίτσας	85
Βουρνάς Τ.	13

B

Bakhtin M.	33, 34
Barker Chr.	33
Bernstein B.	11, 30
Bourdieu P.	31
Burke P.	31

Γ

Γαλλία	45
Γεδεών Μ.	76
Γενική Διοίκησης Μακεδονίας (ΓΔΜ)	9, 30
Γερασμίδου Α.	29
Γεράσιμος Ελασσόνας (χαράκτης)	23
Γερμανία	46, 99
Γεωργική Έκθεση Αθηνών	52
Γιαννοπούλου Ε.	31
Γίδαρη, Στ.	11, 27, 30
Γιματζίδης Στ.	37
Γόντικας	89
Γούναρης, Β. Κ.	11, 38, 81, 95
Γραϊκός Ν.	9, 10, 11, 12, 27, 28, 29, 34, 39, 44, 46, 51, 61, 71, 73, 74, 76, 83, 102, 110
Γρηγοριάδου Α.	53
Γυμνάσιο Κατερίνης	27, 28, 54, 78, 79

C

Cannadine D.	33
--------------	----

Δ

Δάσιου Ό.	12, 27, 41, 42, 74
Δημαράς, Κ.Θ.	12, 42, 45, 53, 75, 89
Δημητριάδης Γεωργ.	44

Δημητριάδης Ι.	12, 30
Δήμιτσας Μ.	12, 37
Δημόπουλος Κ.	78
Δήμος Κατερίνης	29, 34, 37, 40, 55, 68, 81, 90, 91,
Δημοτικό Σχολείο 2 ^ο Κατερίνης	28, 30, 65, 67
Δημοτικό Σχολείο 3 ^ο Κατερίνης	30, 67
Δημοτικό Σχολείο 4 ^ο Κατερίνης	28, 30, 67
Δημοτικό Σχολείο 5 ^ο Κατερίνης	67
Δημοτικό Σχολείο 6 ^ο Κατερίνης	30
Διαμαντίδου Κλ.	27
Διαμαντούρου Ι.	12, 42
Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Πιερίας	28, 29
Διονύσια, κί-νη/θέατρο Κατερίνης	79
Δομοκός	85
Δόν Κάρλος	79

Ε

Εθνική Νεολαία (πειριοδικό)	74
Εθνική Οργάνωση Νεολαίας (Ε.Ο.Ν.)	54
Εθνική Τράπεζα	58, 108
Ειρήνης οδός Κατερίνης	41
Ελεημοσύνης, Σύλλογος	76
Ελευθερίας πλατεία Κατερίνης	41

Ελευθεροχώρι Ν. Πι- ερίας	85	Θεσσαλονίκη	30, 41, 42, 61, 64, 75, 76, 85, 91, 96
Εμπορική Τράπεζα	95	Θράκη	37, 40, 75, 85, 86, 96, 97
Εμφύλιος	40, 46, 54, 87		
Ένωση Γεωργικών Συνεταιρισμών Περίας	106	I	
Επιμελητήριο Περίας	102	Ίγκερς Γ.	13, 33
Εστία Περίδων Μου- σών	34, 76	Ισραηλίτες	88
Εστιακά Σύμμεικτα (περιοδικό)	37	Ιωαννίδου Ε.	54
Εταιρεία Μακεδони- κών Σπουδών	38, 76	J	
Ευαγγελικοί	88	Jung R.	37
Ευαγγελικών συνοι- κισμός Κατερίνης	87	K	
Z		Καβάλα	75, 99
Ζαφράκα-Σταυρίδου Α.	38	Καζαντζής Τ.	13, 75
Ζήβας Δ.	10, 44	Καλαφάτη Ε.	13, 44
Ζιάκας, Θ. Ι.	77	Καλημερίδης Γ.	49
Ζιώγου- Καραστεργίου Σ.	13, 41	Καλλίας Δ.	45,
		Κάλφας Α.	13, 14, 27, 30, 34, 37, 87
H		Καμπούρη Ε.	14, 41
Η.Π.Α.	99	Κανταρτζής, Σ. Ι.	14, 37, 40, 81
Ημιγυμνάσιο Κατερί- νης	30	Καραβέργος Αθ.	37, 38
		Καραθανάσης, Α.	9, 14, 41
H		Καραϊσκος Ν.	28
Hirschkop K.	33	Καρατσινίδου Χρ.	34
Holland H.	13, 38	Καταφύγιο Κοζάνης	40, 85, 86
Hunt L.	13, 33	Καταχάς	45
		Κατοχή (γερμανική)	46, 59, 61, 62, 69, 100, 103
Θ		Κατσαντώνης Γ.	14, 53
Θεοφανίδης Στ.	13, 81, 87, 95, 96, 99	Καΐκασος	84, 85, 86
		Κιλκίς	85
		Κίτρος	45
		Κοκκινοπλός	40, 84, 85, 86
		Κόκκινος Γ.	33
		Κολινδρός	45, 85

Κολώνας Β.	14, 44	τρους	
Κορομπίλη Λ.	27, 28	Μικρά Ασία	40, 84, 85, 86, 87,
Κοσμίδης Ν.	64	Μικρασιατική κατα-	40, 84, 99, 107
Κουκουσάς Β.	14, 27, 30	στροφή	
Κτηνιατρικό Μικρο-βιολογικό Εργαστήριο	107	Μιχαηλίδης, Κ. Κ.	15, 55, 62, 64, 65
Κυργιάννης Β.	57, 58	Μονή Αγίου Διονυσίου εν Ολύμπω	42
Κωνσταντινούπολη	76	Μορφωτική Ένωση Καταφυγιωτών	14
Κώτση Ε.	16	Μπαλά Α.	54
Κωφός Ε.	15, 27, 37	Μπεκιάρης Α.	111
Κ		Μπίρης Μ.	15, 44
Kurz M.	15, 38	Μπλάτζας Α.	27
Λ		Μπονίδης Κ.	15, 75
Λαμία	85	Μπουζάκης Σ.	15, 53, 55, 93
Λεοντίνης, Γ.Ν.	15, 33	Μπουκουβάλας Σ.	15, 46
Λέφας Χ.	15	Μ	
Λιάκος Α.	15, 73, 87, 100	Μονιότ Η.	15, 32
Λιβάνοβο ή Λιμπάνοβο (Αιγίνιο)	45	Ν	
Λιβάδι	40, 76, 84, 85, 86, 87	Νάκου Ε.	15, 32
Λιβαδιωτών Σύλλογος	76	Ναός Αγίας Αικατερίνης Κατερίνης	38, 39
Λιτόχωρο	85	Ναός Αγίου Αθανασίου Σιδηροδρομικού Σταθμού	102
Μ		Ναός Θείας Αναλήψεως Κατερίνης	23, 41, 42, 91, 102, 103
Μακεδονικός Αγών (εφημερίδα)	34, 76, 78	Ναύπλιο	97
Μάνου Χ.	15, 40	Νεράντζη-Βαρμάζη Β.	38
Μαρκή Ε.	39	Νικόλαος πρίγκιψ	80
Μεγάλου Αλεξάνδρου οδός Κατερίνης	31	Νούτσος Χ.	16, 50
Μεραρχία 10 ^η	53	Νυχτερινή Σχολή 1 ^{ου} Δ. Σ. Κατερίνης	46
Μέριμνα, Σύλλογος	76	Ν	
Μεταξάς Ι.	53, 54, 99	Nelson C.	33
Μητρόπολη / Μητροπολίτης Κί-	42, 113		

Ξ		Πιέρια όρη	37, 40, 87
Ξανθόπουλος Α. (Δή- μαρχος)	78	Πιερίας νομός	18, 27, 28, 38, 52
Ξάφη Α.	11, 27	Πιερία, Αδελφότητα	75, 76
Ο		Πολιτισμικές Σπουδές	12, 31, 33, 34, 76, 114
Όλυμπος	37, 87	Πολυδένδρι Ημαθίας	53
Οργανόπουλος Γ.	16, 28	Ποντίων Ένωση	76
Ορφανοτροφείο	61	Πόντος	40, 84, 85, 86
Αθηνών		Πουλίδης Π.	104
Ορφανοτροφείο Θεσ- σαλονίκης (Πα- πάφειο)	61	Πούλιος Γ.	16, 27
Π		Προξενείο Γενικό Θεσσαλονίκης	42
Παναγιωτίδου Α.	27	Πρωτοδικείο Θεσ/νίκης	91
Παναγιωτόπουλος Ν.	31	Ρ	
Παπαβασιλείου Ι.	52	Ράλλη Δ.	27
Παπαγεωργίου Π.	13, 27, 30, 38, 87	Ράπτης Γ.	16, 38, 84
Παπαδόπουλος Στ.	16, 27, 45, 75	Ρεπούλης Ε.	93
Παπαθανασίου Ευ.	37	Ρεπούση Μ.	15, 17, 33, 93
Παπαμαύρος	78	Ρηγίνος Μ.	17, 73, 93, 94, 95, 99, 100, 102
Παπάφειο (βλ. Ορ- φανοτροφείο Θεσσαλονίκης)		Ρουμανία – ρουμανι- κή προπαγάνδα	18, 42, 44, 45, 113
Παπαχρήστου Σ.	11, 27	Ρωσία	84
Παραδέλλης Θ.	31	Ρ	
Παρθεναγωγείο Κα- τερίνης	30	Ronart	84
Παρθένιος από Ε- λασσόνα (χαρά- κτης)	23	Ryan M.	33
Παταρίδου- Καρατέγου Ε.	16, 30	Σ	
Πατριαρχείο Οικου- μενικό	17	Σαβεριδής	30
Πατσούρα Ε.	52	Σαλπιστής Ν.	17, 37
Πειραιάς	73	Σανατόριο Πέτρας	46, 69
Περιθαλψη, Σύλλογος	76	Σάρρος, Δ. Μ.	16, 45
		Σιδηροδρομικού Σταθμού συνοικία	87, 102, 108
		Σίλλερ Φρ.	79
		Σιμόπουλος Κ.	38

Σμυρναίος Α.	17, 32, 33, 114	Υπουργείο Παιδείας	45, 52, 53, 65, 74, 79
Σολομών Ι.	11, 17, 30, 45, 50, 70	Υπουργείο Προνοίας	65, 87
Σολωμού Μ. και Ό.	59	Φ	
Σπυροπούλου Α.	56	Φαργκάνης, Ν. Μ.	18, 42
Σταθακοπούλου Ε.	27	Φασιανός Σ.	53, 78, 79, 80
Στουπί	85	Φασούλας	78
Συντεχνίες	102	Φθιώτιδα	97
Σχινάς Ν.	17, 38	Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος “Αριστοτέλης” Καβάλας	75
S		Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Θεσ/νίκης	75
Shepherd D.	33	Φιλιππίδης Δ.	18, 44
T		Φιλοπροοδευτική Αδελφότητα Δράμας	75
Τερζής, Ν. Π.	17, 41	Φουρναράκη Ε.	18, 79
Τζιοβαρίδου Θ.	18, 95	Φυσιολατρικός Σύλλογος Κατερίνης	76
Τζουμέρκας Π.	17, 42	F	
Τολίδης Γ.	13	Foucault Μ. ώ)	18, 49, 70
Τομανάς Κ.	18, 41	Furet Fr.	19, 32
Τόνας, Σ. Δ.	18, 27	X	
Τόχοβα	85	Χανδόλια, Αικ. Γ.	19, 88
Τράπεζα Ελλάδος	94	Χαρίσης Αθ.	19, 27
Τραυλός Ι.	18, 44	Χαρίτος Χ.	19, 33
Τριών Ιεραρχών εικόνα	112	Χεκίμογλου Ε.	19, 95
Τσαλόπουλος Δ.	23, 58, 59	Χόπελ-Σκαρπιά Ξ.	19, 44
Τσαλοπούλου Α.	58	Χουμανίδης, Θ. Λ.	19, 25, 97, 99, 107, 108
Τσουκαλά Κ.	18, 44	Χριστόφορος πρίγκιπ	80
Τσουκαλάς Κ.	18, 49		
T			
Treichler P.	33		
Y			
Υπουργείο Εσωτερικών	18, 83		
Υπουργείο Εννόμου Τάξεως	108		

